

”Det fins ikkje krok framum”

Hulda Garborg – tradisjonell, moderne og
internasjonal

Mari Eidstuen

Masteroppgave i kulturhistorie
KULH 4990, 60 sp
Institutt for kulturstudier og orientalske språk (IKOS)
Humanistisk Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2013

”Det fins ikkje krok framum”

Hulda Garborg – tradisjonell, moderne og internasjonal.

© Mari Eidstuen

2013

”Det fins ikkje krok framum”: Hulda Garborg – tradisjonell, moderne og internasjonal

Mari Eidstuen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Representeren, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Hulda Garborg (1862-1934) hadde et stort engasjement for norsk tradisjon. Dette omfatter områder som bunad og folkedans, hus og hjem, matlaging, og nynorsk. Hun viste også et stort engasjement i forskjellige samfunnsdebatter, som kvinnesak, samfunnsstruktur, og konflikter mellom ulike grupper i et samfunn. Engasjementet strekker seg godt utenfor Norges grenser, for eksempel var de amerikanske indianernes levemåte og rettigheter et stort interesseområde. Hulda studerte livsfilosofi, samfunn, og religion på et internasjonalt plan. I oppgaven tematiserer jeg dette samfunnsengasjementet, samt hvordan det påvirket Huldas arbeid med norsk tradisjon. Autoritet i forbindelse med kulturell identitet kommer også inn som et tema, da Hulda var opptatt av å formidle sin kunnskap gjennom bøker og artikler. Ved å sette Huldas arbeider og holdninger i sammenheng med noen av dagens kulturdebatter, og nyere teorier rundt kultur og identitet, viser jeg hvordan lignende problematikker kan dukke opp også i dag.

Ved hjelp av en teoretisk tilnærming, med temaet kulturell identitet som utgangspunkt, går jeg nærmere inn på noen av Huldas arbeider med norsk tradisjon, engasjementet i samfunnsdebatter, og autoritet i videreføring og formidling av kultur. Hulda Garborg hadde et fremtidsrettet fokus i sine arbeider, og et vidt og internasjonelt perspektiv på kulturell identitet, filosofi og samfunn. Dette formidlet hun gjennom ulike medier, og kan slik ses som en folkeopplyser.

Forord

Det har vært spennende, og til tider krevende, å jobbe med materialet knyttet til Hulda Garborg. Hun var en kvinne med mange interesseområder, noe som gjorde det vanskelig å finne noen faste holdepunkter. Arbeidet har vært en reise med mange stikkveier og noen blindveier, men omsider har jeg funnet veien som ga perspektivene jeg ønsket å bygge en masteroppgave på. Etter som jeg beveget meg nærmere inn på materialet oppdaget jeg at det fantes likhetstrekk og sammenhenger mellom de tilsynelatende sprikende temaene Hulda Garborg interesserte seg for. Dette, samt det å gjennomgå relativt ukjent materiale, har vært noe av det mest spennende med arbeidet.

Det er flere som skal takkes for hjelp og støtte i disse to årene. Først og fremst vil jeg takke Liv Emma Thorsen for god veiledning gjennom hele perioden. Ved hjelp av hennes grundige tilbakemeldinger og gode råd har jeg fått i gang tankeprosesser som har ført til produktivitet og kreativitet i arbeidet. Takk til Asker museum som ansatte meg i starten av masterstudiet, og derfor var en grunn til mitt valg av masteremne, og for utlån av materiale. Det har også vært lærerikt og inspirerende å arbeide med formidling av Hulda og Arne Garborgs hjem (samt øvrig formidlingarbeid på museet) samtidig som jeg har skrevet om Hulda Garborg. Takk til Nina Vesterheim og Dag Eidstuen for korrekturlesning, støtte, og inspirerende samtaler. Takk til ansatte på IKOS for god undervisning og veiledning i teoretiske emner som har vært sentrale for oppgaven. Sist, men ikke minst, takk til medstudenter på IKOS som har bidratt til et godt sosialt miljø, og gjort det hyggelig å være på lesesalen hver dag.

Mari Eidstuen

20.05.2013

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
Materiale.....	2
Oppbygning.....	6
2 Metode og teoretisk tilnærming	8
Metode og fremgangsmåte	8
Kulturell identitet	11
Tradisjon og modernitet	13
Kulturell autoritet	16
3 Bakgrunn – biografisk oversikt	21
Oppveksten.....	21
Butikkjomfru Bergersen.....	24
Familie og begynnende forfatterkarriere.....	28
Nasjonal stil.....	30
Dramatiserte kvinneskikkelser	31
Politisk engasjement.....	32
Den siste tiden	33
4 Norsk tradisjon og folkeopplysning	35
Den folkelige vendingen	35
Bunad – standardisering og nyskaping.....	37
Det kvalifiserte hjemmet	42
<i>Heimstell</i> - Livsstilsguiden	46
Avslutning	49
5 Labråten – et hjem og et museum	51
Historikk.....	52
Bygningsundersøkelse og restaurering.....	55

Interiør på Labråten	59
Avslutning	65
6 “..at se Menneskehedens Historie i Sammenhæng”	67
“Etslags menighetsmenneske”?	68
“Tolerance og en Smule Beskedenhed”	70
Det utopiske dealsamfunnet	72
Kvinnesak	74
Kultur og identitet	77
Kulturell identitet i et globalt fellesskap	83
Avslutning	86
7 Kulturell autoritet	88
Bevaring forutsetter utvikling	89
Autoritet i media	93
Avslutning	94

1 Innledning

Hulda Garborg (1862-1934) var forfatter, gift med Arne Garborg, og hadde et stort engasjement for norsk kultur. Med et søk på Hulda Garborg i nettutgaven av Store Norske Leksikon får vi vite at hun var en ”..allsidig forfatter og kulturperson. (...) ein aktiv samfunnsdebattant og folkeopplysar. (...) Som intellektuell kvinne tidleg på1900-talet var ho på mange vis føre si tid”¹. Hulda Garborgs forfatterliv, bunadsengasjement, og tilknytning til Det Norske Teatret er godt dokumentert i bøker og artikler skrevet om henne. Engasjementet for norsk tradisjon er gjennomgående, og det er dette hun er mest kjent for. Jeg ønsker i denne oppgaven å se nærmere på *hva slags* bidrag hun hadde i samfunnsdebatter, *hvordan* hun opptrådte som folkeopplyser, og *hva* som gjorde at hun var forut for sin tid. Det siste vil jeg gjøre ved å peke på aktualiteten i Huldas arbeider for deler av dagens kulturdebatt.

Forfattere som har skrevet om Hulda Garborg er inne på de mange reisene, og engasjementet hun hadde for fremmede kulturer og deres filosofi og religion. I leksikon-artikkelen er dette beskrevet slik:

Hulda Garborg reiste mykje for å sjå og lære, i både Noreg og Vest-Europa, men ein tur til USA 1913 for å avduke ein bauta av Ivar Aasen i Fergus Falls i Minnesota blei den største opplevinga. Sterkast inntrykk gjorde likevel møtet med siouxindianarane. Saman med Longfellows dikt inspirerte det til ei stor hylling av fredshovdingen Hiawatha i *Den store freden*. Om Hulda Garborg tok avstand frå statskyrkjas kristendom, søkte ho etter livsens sanning i filosofi og religion, særleg kva som skapte fred og menneskeverd på jorda.²

Slike beskrivelser vekket min interesse i arbeidet med Hulda Garborg, men det finnes begrenset informasjon om innholdet i dette engasjementet. *Hva* var det hun mente om livsfilosofi, religion, fred og menneskeverd, og hvordan påvirket den nære kontakten med omverdenen hennes arbeid med norsk tradisjon? Jeg ser altså ikke arbeidet med norsk tradisjon og det internasjonale engasjementet som to ulike, eller motsigende, sider ved Hulda. Kombinasjonen av disse var kanskje noe av det som skilte henne fra andre forkjempere for norsk tradisjon på samme tid.

I tillegg til å komme nærmere inn på materialet vil jeg se Huldas arbeider og engasjement i lys av nyere teorier om kultur, identitet og modernitet, samt trekke linjer til kulturpolitiske debatter i nyere tid. Hulda var nytenkende og fremtidsrettet i sitt arbeid, derfor er denne forbindelsen med nyere tid interessant. Tittelen på oppgaven refererer til dette, og er hentet fra spalten ”Heimen” som Hulda redigerte i bladet *For Bygd og By*. ”Det fins ikkje

¹ Arne Dag Østigaard, Store Norske Leksikon, http://snl.no/.nbl_biografi/Hulda_Garborg/utdypning (hentet 16.04.13)

² Østigaard, SNL, http://snl.no/.nbl_biografi/Hulda_Garborg/utdypning (hentet 16.04.13)

krok framum” uttrykker hun for å illustrere hvordan tradisjoner hele tiden må tilpasses slik at de fungerer best mulig i nåtid, og for fremtiden. Jeg vil tolke det slik at *det finnes ikke rom i fremtiden for tradisjoner og kulturarv i statisk form*. I tillegg til å ha et fremtidsrettet blikk på tradisjoner hadde Hulda Garborg et fremtidsrettet blikk på politikk og samfunnsstruktur. I denne sammenhengen kan vi overføre betydningen av sitatet til at fremtiden heller ikke har rom for utdaterte holdninger som hemmer samfunnets utvikling i positiv retning. De meningene Hulda hadde kommer til uttrykk mange av hennes arbeider. Uten at hun selv nødvendigvis trakk denne slutningen kan mange av hennes arbeider derfor ses på som en del av et opplysningsprosjekt.

Materiale

Materialet som ligger til grunn for analysen i denne oppgaven har jeg delt i tre kategorier; Skrevet *om* Hulda Garborg, skrevet *av* Hulda Garborg, og Huldas inspiratorer. Jeg vil her gjennomgå det materialet som har vært sentralt i analysen. Huldas arbeid med folkedans, Det norske spellaget, og senere Det Norske Teatret har fått mindre plass i denne analysen, da dette er noe av det mest kjente i forbindelse med Hulda Garborg. De utvalgte skriftlige kildene er valgt for å belyse problemstillingen i denne oppgaven.

Skrevet om Hulda Garborg

Arnhild Skres *Hulda Garborg – Nasjonal strateg* (2011) er min hovedkilde i den biografiske delen av oppgaven. Av biografiene skrevet om Hulda er dette den mest omfattende og den som har mest grundige referanser, i tillegg har den en kronologisk oppbygning som gir en god biografisk oversikt. Skre skriver i innledningen at: ”Hulda Garborg er med blant dei som samfunnsforskaren Rune Slagstad kallar *nasjonale strategar*; dei som bidrog til å modernisera Noreg, og var førande i å forme vårt bilde av det”³. Slagstad er imidlertid beskjeden i omtalen av Hulda Garborg, da hun kun er nevnt én gang i den 500 siders boka *Nasjonale Strateger* (1998); i forbindelse med de forskjellsfeministiske strømningene rundt århundreskiftet. Denne boka gir ikke det samme inntrykket av Hulda Garborg til å være *førende*, som det Skres biografi gjør. Uten direkte å kritisere dette kan det tenkes at nettopp den beskjedene plassen Hulda hadde fått, var noe av grunnlaget for Skres tittelvalg, og at hun mener Hulda fortjener en større plass blant de som har bidratt til å forme nasjonen Norge slik vi kjenner den i dag.

³ Arnhild Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, (Det Norske Samlaget, Oslo, 2011) s. 12

Skre skriver videre:

Hulda Garborg førte halsbrekkande tiltak ut i livet, men kan ein seia at ho også var ein aktiv *skapar* av det norskdomsverket ho gjerne får æra for? Formidla ho slikt som alt låg der? Og var det eigentleg *norske* straumdrag ho bygde på, eller henta ho inspirasjon heilt andre stader?⁴.

Skre presenterer her Hulda som en forkjemper for, og skaper av norsk tradisjon, en som strategisk ønsket å føre tradisjonen videre ved å tilpasse den til sin samtid. Her ønsker jeg å gjøre en mer kildenær analyse, og se på hva Hulda selv sa om dette. I tillegg vil jeg trekke linjer både bakover og fremover i tid for å få et grep om temaet tradisjon og modernitet. For å forstå hvordan Hulda fikk inspirasjon utenfra er det nødvendig å gå nærmere inn på kildene. Mange steder i biografiene får vi vite *at* Hulda fikk inspirasjon utenfra, og *at* hun hadde store tanker rundt krig og fred og samfunnsstruktur, men ikke like mye om *hva* hun sa om disse sakene:

Ho las det ho kunne komma over av litteratur om urfolks liv og tenking. Ho leita opp, observerte, kommenterte og vurderte menneske-’typar’, klede og kunst. Og heile tida kom ho opp med idear og forslag til endringar som ho meinte ville gjera livet betre for folk og himmelen over dei høgare.⁵

Disse ideene og forslagene vil jeg få klarere frem ved å gå dypere inn på Huldas filosofiske tankegang, som kommer til uttrykk i flere av hennes arbeider.

Blant biografiene er Johs. A. Dales *Hulda Garborg* (1961) den første. Denne starter med en biografisk oversikt over oppveksten og ungdomstiden, og videre inn i ekteskapet, en innføring som er relativt lik i alle biografiene. Videre kommer en mer tematisk oppbygging som starter med kapittelet ”Medmenneske” før temaer som ”heimestell”, dans, bunad, teater, og forfatterskap blir presentert og diskutert. Det er interessant at Dale starter sin analyse med kapittelet ”Medmenneske”, som er inne på Huldas tanker rundt samfunnsstrukturer, krig og fred, religion, og kvinnesak, det indikerer at dette er viktig og grunnleggende i Huldas videre arbeider.

Tor Obrestads biografi, *Hulda: Ein biografi* (2001) har en lignende oppbygning som Dales, med tematiserte kapitler, hvor han går grundigere inn på noen verker. Her er det også et kapittel som heter ”Skodespelforfattar og folkeopplysning” hvor han omtaler noen av budskapene som kommer frem i Huldas teaterstykker. I tillegg har han mot slutten av boka kapittelet ”Indianaranes store fred. Raseteoriar”, som i hovedsak handler om Huldas møte med indianerne i 1913.

⁴ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 12-13

⁵ *Ibid*, s. 528

Berit Anderssons bok *Hulda og heimen* (2001) ble utgitt etter tilbakeføringen av Labråten, som Andersson selv jobbet med. Den gir et innblikk i selve huset på Labråten og Huldas ideer om hjemmet som i denne oppgaven er viktige både i kapittelet om norsk tradisjon og i min analyse av Labråten som kommer i kapittel 5.

I 2012 kom også Sigrid Bø Granstøls *Hulda Garborg – Forfatteren og feministen*, der Granstøl har tatt for seg Huldas forhold til, og syn på feminismen. Denne boka har jeg i mindre grad brukt som referanse, da det meste om temaet kvinnesak i min oppgave er hentet fra primærkilder, som *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, dagboksnotater, og romaner.

En del av materialet som jeg også vil inkludere i denne kategorien er Labråten på Asker museum, og rapportene skrevet i forbindelse med en tilbakeføring av huset i perioden 1995-98, til den perioden Hulda og Arne Garborg bodde der, ca 1915. I og med at det er tilbakeført kan det i likhet med biografiene sies å være en fortelling om familien Garborg fortalt av noen andre enn dem selv. Det er lagt stor vekt på autentisitet i arbeidet som ble gjort, et tema jeg vil ta opp i en gjennomgang av rapportene .

Skrevet av Hulda Garborg

Jeg vil her gi en oversikt over hvilke av Huldas publiserte arbeider som har vært mest sentrale i analysen, samt dagbøker og upublisert materiale. Hulda Garborg skrev mange romaner, og i denne analysen skal jeg trekke frem spesielt tre av dem; *Et frit Forhold* (1892), *Kvinden skapt av Manden* (1904), og *I Huldreskog* (1922). Alle disse tre romanene skildrer kvinner i ulike og vanskelige livssituasjoner. De gir kritiske blikk på samfunnet, og kvinners forutsetninger. I *Rousseau og hans Tanker i Nutiden* (1909) er Hulda også inne på kvinnesak samt større diskusjoner om samfunn og politiske ideer. Hun gjennomgår her Rousseaus ideer, tilpasser dem, og bruker dem på sin egen samtid. I diskusjonen av Huldas arbeid for norsk tradisjon har *Norsk Klædebunad* (1917), spalten ”Heimen” i bladet *For Bygd og By*, og boka *Heimestell* (1899) vært mest sentrale.

Huldas dagbøker har bidratt til å forsterke hennes stemme i analysen. Dagboksnotater er hentet fra de publiserte dagbøkene som strekker seg fra 1903 til 1914, redigert av Karen Grude Koht og Rolv Thesen (1962), i tillegg til notater fra håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket. Den selvbiografiske boka *Barndomsminne* (1935) gir et nyttig innblikk i Huldas barndom sett fra hennes eget ståsted. Her reflekterer hun rundt hvordan forhold i oppveksten har formet henne som menneske, derfor er det viktig å få dette med i den biografiske gjennomgangen som bakgrunnsstoff for analysen.

I boka *Den store Freden – Dramatiske dikt* (1919) forteller Hulda i diktform historien om den store indianerhøvdingen Hiawatas fredsbudskap. Etter en Amerika-reise i 1913, hvor hun blant annet besøkte indianerreservater, ble interessen hun hadde hatt for de amerikanske indianernes levemåte og deres rettigheter forsterket. Da hun kom hjem skrev hun en artikkelserie i *Morgenposten* med tittelen ”Et myrdet folk”. *Morgenposten* er ikke arkivert fra 1914-15, da de skal ha vært publisert, derfor finnes de eneste utgavene av Huldas artikler i skisseform i håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket. Dette materialet er ikke nevnt i Dales og bare så vidt omtalt i Obrestads og Skres biografier. Skre skriver om dette: ”I 1915 (i NBs samling er de registrert med år 1914) skreiv Hulda Garborg ein lang serie artiklar i Morgenposten om dei stolte indianarane sin ulykkelege lagnad”⁶. Obrestad skriver at: ”..bortsett frå ei artikkelrekke i *Morgenposten*, og ymse inntrykk spreidd over artiklane hennar, og litt av bakgrunnen for handlinga i ein del av romanane, har lite av det ho såg komme fram i det offentlege”⁷. Om inntrykkene hun gjorde seg ikke fikk så stor oppmerksomhet, kommer de allikevel godt frem i flere av Huldas arbeider, men en ser det først tydelig etter å ha lest en del av hennes ideologisk baserte arbeider, som ”Et myrdet folk”, og ikke minst en annen ukjent artikkel som ikke nevnes i tidligere verker om Hulda; den upubliserte ”’Couloured gentlemen’ fortel saga si”⁸.

Denne artikkelen finnes også i håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket. Teksten er registrert som artikkel, men har verken dato eller årstall, og Nasjonalbiblioteket har ingen informasjon om hvor eller når den skal ha vært publisert, derfor omtaler jeg den her som upublisert. Etter innholdet å dømme er den skrevet rett etter første verdenskrig, sannsynligvis rundt 1919. Her tar hun opp rasekonflikter, som hun mente aldri hadde vært mer aktuelt enn da, etter første verdenskrig. Og hun mente de vestlige hvite måtte studere historier *om* og *av* andre folkeslag for å tilegne seg perspektiv. Denne artikkelen forteller en hel del om Huldas ideer og syn på omverdenen, og vil være sentral i analysen av hennes samfunnsideologiske synspunkter.

Det at disse to manuskriptene i liten eller ingen grad er nevnt i biografiene skrevet om Hulda er interessant. En forklaring kan være at bøkene har størst fokus på arbeidet rundt norsk tradisjon, og at disse ideologiene dermed er mindre viktige, men med tanke på kapitler som Dales ”Medmenneske”, Obrestads ”Indianaranes store fred. Raseteoriar”, og Skres ”Krig og

⁶ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 477

⁷ Tor Obrestad, *Hulda: Ein biografi*, 2.utg (1.utg 1992) (Gyldendal Norsk Forlag AS, 2001) s. 137

⁸ Uttrykket ”Couloured gentlemen” refererer til det amerikanske systemet med egne rom og egne sitteplasser på tog o.l. for afroamerikanere der det ofte var skiltet ”Couloured gentlemen”.

fredstankar – 1912-1918” og ”Dei sameinte nasjonane – 1919-1925”, ville disse ha vært svært aktuelle. Min oppfatning er også at disse ideologiene ikke kan ses avgrenset fra norskdomsarbeidet, men også har påvirket dette i noen grad. Artikkene gir en videre forståelse for Huldas måte å arbeide på, både med norsk tradisjon, og med samfunnsspørsmål.

Inspiratorer

Den tredje kategorien i materialet omhandler noe av det som lå til grunn for Huldas meninger. I forbindelse med diskusjonen av hjemmet trekker jeg inn svenske Ellen Keys *Gjer Heimen din Fager!* (1903), som uttrykker de dannende effektene av et vakkert, harmonisk og funksjonelt hjem. Key og Hulda hadde brevkontakt, og mye av det Key står for kan en finne igjen hos Hulda, selv om det også finnes visse forskjeller.

En av de viktigste inspirasjonene var Huldas egen mann. Selv før de møttes beundret Hulda Bergersen Arne Garborgs forfatterskap og politiske synspunkter. Spesielt hadde hun sans for Arne Garborgs *Jesus Messias* (1906). Hulda og Arne hadde lignende syn på religion, og Hulda beskriver *Jesus Messias* som oppklarende for hennes syn på kristendommen, derfor inkluderer jeg denne boka i analysen av Huldas ideer om religion.

En tid Hulda trekker frem som grunnleggende for hennes tenkesett er Gløersens pikeskole, som var basert på Grundtvigske verdier, og boka *N.F.S. Grundtvig* (2012) av Birthe Bavnæk gir bakgrunnsinformasjon om dette. Sist men ikke minst var Rousseau viktig for Hulda, og jeg inkluderer derfor to verker av Rousseau i analysen; *Émile* (1762) og *On the Social Contract* (1762).

Oppbygning

I neste kapittel vil jeg gi et innblikk i prosessen med masteroppgaven, og presentere noen sentrale begreper, temaer og problemstillinger som kommer frem i oppgaven. Disse vil jeg så diskutere nærmere i en teoretisk tilnærming til materialet. Deretter, i kapittel 3, kommer en biografisk gjennomgang av Hulda Garborgs liv, der jeg i hovedsak trekker frem det som er av betydning for analysen av materialet. Selv om oppgaven ikke er en biografi fant jeg det nødvendig med en biografisk gjennomgang i forkant av analysen. Jeg ser barne- og ungdomstiden som særlig viktige perioder for å få en bakgrunnskunnskap som bidrar til forståelsen av hennes senere arbeider. Videre trekker jeg frem noen tematikker i hennes arbeider som vil være sentrale for oppgaven.

I kapittel 4, ”Norsk tradisjon og folkeopplysning”, starter analysedelen av oppgaven. Her viser jeg Huldas holdninger til bevaring og videreføring av norsk tradisjon på ulike områder, som bunad, hjem, og mat. I dette kapittelet kommer autoritet inn som et tema, da Hulda i mange tilfeller hadde en autoritativ holdning til videreføringen av tradisjonen. Kapittel 5, ”Labråten – et hjem og et museum”, er en utdyping av Huldas holdninger til hjemmet. Kapittelet omhandler hvordan huset kan leses som en illustrasjon av Garborgenes liv og virke. Huset er allikevel en fremstilling gjort av noen andre enn dem selv, en problemstilling jeg vil komme nærmere inn på her. Dette kan også ses i en større sammenheng i forbindelse med nåtidens representasjoner av fortiden, og hvilke valg en står overfor i slike situasjoner.

I kapittel 6, ”...at se Menneskehedens Historie i *Sammenheng*”, går jeg nærmere inn på Huldas samfunnsideologier med utgangspunkt i blant annet *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, og materiale fra håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket. Tittelen på kapittelet er hentet fra Rousseau-boka, og var treffende nettopp fordi det å se verden i sammenheng var det Hulda gjorde i stor grad. Videre setter jeg dette fokuset i sammenheng med engasjementet for norsk tradisjon og kulturell identitet.

I det avsluttende kapittel 7, ”Kulturell autoritet”, tar jeg opp spørsmålet om hvem som definerer og redefinerer kulturen, et komplekst spørsmål, som gir komplekse og flertydige svar. Her trekker jeg også noen linjer til nyere tid og diskusjoner rundt norsk kultur; hva norsk kultur er og hvordan det best kan ivaretas og videreføres. Kunnskap er i stor grad noe som gir autoritet, men *hvilken*, eller *hvem sin* kunnskap gir mest autoritet? Dette er et spørsmål som er vanskelig, om ikke umulig å gi et entydig svar på, men kanskje er det selve diskusjonen, og ikke svarene som er det viktigste?

2 Metode og teoretisk tilnærming

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for hvordan arbeidet med masteroppgaven har foregått, og konkretisere noen sentrale problemstillinger og begreper som kommer frem. Deretter vil jeg gå nærmere inn på en teoretisk tilnærming til materialet, som hovedsakelig dreier seg om kulturell identitet, forholdet mellom tradisjon og en moderne verden, og autoritet i videreføringen og skapingen av kulturell identitet.

Når jeg gjennom oppgaven omtaler Hulda Garborg med fornavn, er dette av to grunner; Selv om Hulda er en kjent personlighet, er hennes ektemann, Arne Garborg mer kjent, og bruk av kun etternavn kan derfor virke forvirrende. For det andre omtaler Hulda selv sin mann som "Garborg" når hun nevner ham i dagbøkene sine, noe som gjør det unaturlig å omtale Hulda på samme måte. Når jeg nå skal gå nærmere inn på Huldas tanker og meninger virker det både mer naturlig og enklere å omtale henne med fornavn.

Metode og fremgangsmåte

Samtidig som jeg startet arbeidet med masteroppgaven begynte jeg å jobbe på Asker Museum, og ble derfor inspirert til å skrive en oppgave som relaterte til dette. Hulda og Arne Garborgs hjem Labråten er en del av museet. Det ble tilbakeført i 1995-98, til den perioden Hulda og Arne bodde der, for å formidle Garborgenes hjem. Jeg ønsket å skrive en oppgave om Labråten, og familien Garborg selv. Min første tanke var å tematisere Hulda Garborgs utforming av hjemmet, og hennes hjemmeidealer, da det var hun som i hovedsak sto for utformingen av deres hjem. Jeg startet med å lese det som tidligere er skrevet om Hulda Garborg, og Arnhild Skres biografi (da nettopp utkommet) ble en viktig informasjonskilde. Deretter begynte jeg å lese verker av Hulda Garborg, samt dagboksnotater, for å få et bedre innblikk i hennes liv, og høre hennes egen stemme. Etter som jeg leste mer både *om* og *av* Hulda kom det klarere frem sterke politiske og ideologiske synspunkter som ikke hadde vært viet like mye oppmerksomhet tidligere. Biografene er inne på dette, men i mindre grad, og de forteller mer om *at* hun hadde disse ideene enn *hva* hun sa.

Utover i arbeidet vokste interessen for å høre Huldas egen stemme i de ideologiske synspunktene, og i første omgang hentet jeg denne fra hennes egne publiserte arbeider, og de publiserte dagboksnotatene som strekker seg fra 1903 til 1914. Det som imidlertid løftet materialet til et nytt nivå var de håndskrevne dagboksnotatene og manuskriptene som finnes på Nasjonalbiblioteket. Disse var oppklarende for Huldas livsfilosofi og

samfunnsengasjement, derfor har spesielt en av disse (”’Couloured gentlemen’ fortel saga si) fått stor plass i analysen. Da dette er relativt ukjent materiale ble det heller ikke kjent for meg før et stykke ut i arbeidet, men å se disse tekstene i kombinasjon med det mer kjente materialet har gitt helt nye perspektiver også på dette.

Jeg har nærlest noen av Huldas arbeider for å komme nærmere inn på hvordan hun selv uttrykte seg, og hva slags synspunkter hun hadde. Med det mener jeg at jeg har sett nærmere på noen utvalgte tekster, både som helheter, og med spesielt fokus på noen utdrag av disse tekstene. De mange, og til tider lange sitatene i oppgaven er et virkemiddel som får frem Huldas egen stemme (med hennes eget språk) på en tydeligere og bedre måte enn parafisering ville gjort. Sitatene kan ses for seg selv, med betydningen de får i selve teksten, eller settes i en større kontekst, slik jeg vil gjøre her. Den franske filosofen Paul Ricoeur påpeker i ”What is a Text? Explanation and understanding” (1981) forskjellen mellom dialog og tekst: ”Written words become words for themselves”⁹. Så fort en forfatters tanker og meninger er blitt til tekst, har denne teksten et ”liv” utenfor forfatteren i den forstand at den fortolkes inn i leserens virkelighet. Leserens relasjon (eller dialog) blir med teksten og ikke med forfatteren. Tekster har et meningsinnhold i seg selv, sitt eget ”sted”, men meningsinnholdet refererer tilbake til en virkelighet utenfor teksten.¹⁰ ”For if we did not speak of the world, of what should we speak?”¹¹, skriver Ricoeur. Forståelse av tekstens indre mening og den analoge videreføringen til større sammenhenger (som bidrar til tolkning av leserens egen livsverden) står i et resiprokt avhengighetforhold, noe som i humanvitenskapen kalles den *hermeneutiske sirkel*. Hvis lesning av en tekst er mulig, er det nettopp fordi den ikke er lukket og innadvendt, men utadvendt; å lese er å tilføre en ny diskurs til den opprinnelige (tekstens) diskurs¹².

Ricoeur mener to dimensjoner hører med i lesning av en tekst; *forklare* teksten ut ifra dens indre relasjoner, og *tolke* den ved å følge det tankesporet teksten åpner opp, føre det inn i større sammenhenger, og dermed skape en ny diskurs¹³. Fortolkning av tekster kan vise seg på flere nivåer. Hulda tolket tekstene hun leste (for eksempel Rousseau) inn i sin egen tid, og sitt eget erfaringsfelt, jeg tolker Huldas tekster inn i min egen tid og aktuelle problemstillinger. Jeg plasserer de meningene og holdningene som kommer frem i Huldas tekster i hennes egen

⁹ Paul Ricoeur, ”What is a Text? Explanation and Understanding” i *Hermeneutics & the Human Sciences* (Cambridge University Press, 1981) s. 149

¹⁰ Ricoeur, ”What is a Text? Explanation and Understanding”, s. 146-149

¹¹ Ibid, s. 148

¹² Ibid, s. 158

¹³ Ibid, s. 161-162

tid, men fortiden er ikke avgrenset fra nåtiden. Fortidige forhold kan bidra til å belyse nåtiden, men det må da tas i betraktning at likhet mellom fortidige og nåværende forhold ikke betyr at de er identiske. På denne måten forsøker jeg å sette meg inn i Huldas synspunkter, for så å analysere de ved hjelp av nyere teorier om temaene kulturell identitet, og tradisjon og modernitet. For å heve frem sitatene av Hulda har jeg valgt å la disse stå i 12 punkt skrift, mens sitater av andre vil stå i 10 punkt.

Temaene identitet, tradisjon og modernitet henger nøye sammen, noe jeg vil komme nærmere inn på i det følgende. Gjennom oppgaven bruker jeg uttrykkene *moderne*, *modernitet* og *modernisering*. Det er her viktig å merke seg at *moderne* brukes om forskjellige tider, både før, under og etter Huldas tid. Dette fordi hver av de forskjellige aktører som trekkes frem snakker om det som er moderne (i forståelsen kvalitativt nytt) i sin egen tid. Med det forstår jeg *moderne* som noe som er merkbart annerledes enn tidligere, uansett hvilken tidsperiode det er snakk om. I kulturhistorisk sammenheng er begrepet tatt i bruk i forbindelse med *tidlig moderne tid* fra ca 1500, og kan derfor variere sterkt fra det vi omtaler som moderne i dagligtale.

Begrepet *modernitet* kommer ofte frem i forbindelse med opplysningstid, og en distansering mellom naturen og mennesket, selv om det finnes argumenter mot en slik oppfatning (som Bruno Latours *We have never been Modern* (1993)). Modernitet settes i forbindelse med forandring og utvikling, som utviklingen av naturvitenskapen, og omveltninger i samfunnsstrukturer, som for eksempel den amerikanske og den franske revolusjonen. Modernitet er også ofte oppfattet (av vestlige talsmenn) som noe vestlig, og andre deler av verden er blitt målt opp mot en skala som tilhører vestlig historie. Denne oppfatningen er det imidlertid mange, blant andre Hulda Garborg, som motsetter seg, noe jeg vil vise utover i oppgaven. Ved å endre oppfatningen av hva som er moderne kan skalaen se ganske annerledes ut, og vise at ting ikke nødvendigvis er slik vi tror. Når det gjelder *modernisering* vil jeg bruke dette i forbindelse med tilpasning av tradisjoner til samtiden, og ikke minst fremtiden, en metode Hulda i stor grad tok i bruk, og som kan kalles et strategisk grep for å videreføre tradisjonene.

Et tema som kommer frem i oppgaven i forlengelse av fokuset på tradisjon, bevaring og videreføring er *autoritet*. Arnhild Skre kaller Hulda Garborg en nasjonal *strateg*, noe som på mange måter er passende. De strategiske grepene som gjøres krever en viss autoritet, og dette vil jeg diskutere i det siste kapittelet. Her vil jeg diskutere hva som ga Hulda autoritet,

og trekke noen linjer til nyere tid og autoritative instanser når det gjelder kulturell identitet i dag.

Kulturell identitet

Den danske filosofen Hans Fink skriver i artikkelen ”Om identiteters identitet” (1991) om identitetsbegrepet, som han her deler i tre; *numerisk*, *generisk* og *kvalitativ* identitet. *Numerisk* identitet handler om at en ting eller et menneske til enhver tid er identisk med seg selv. Den numeriske identiteten er alltid til stede og kan ikke mistes, den er unik og uforanderlig. *Generisk* identitet er likhet med andre ting av samme art, type, kategori eller klasse, til forskjell fra andre arter, typer, kategorier og klasser. Det er en menneskelig egenskap å strukturere og sette ting i grupper, og når vi kommer overfor noe som tilsynelatende ikke passer inn i noen kategori vil vi forsøke å finne likheter med noen ting og ulikheter med andre, slik at det kan plasseres i en passende kategori. Den numeriske identiteten gjør at vi er *en*, mens den generiske gjør at vi er *en av noe*. Generisk identitet er foranderlig og vi har flere av dem. For eksempel kan vi ligne noen i enkelte sammenhenger, men være forskjellige fra dem i andre sammenhenger. Dette bringer oss inn på den siste delen, som er *kvalitativ* identitet. Det er de kvalitetene som gjør at vi ligner noen i en bestemt sammenheng. Mens generisk identitet handler om et individ som et medlem av en gruppe, altså individets likhet med den ”allmenne” oppfattelsen av hva gruppen er, handler kvalitativ identitet om individets likhet med andre individer av samme gruppe.¹⁴ De forskjellige dimensjonene av identitet gjør at vi, istedenfor å se identitet som en slags *kjerne*, kan se den mer som et nettverk av relasjoner.

Den canadiske filosofen Charles Taylor skriver i artikkelen ”The Politics of Recognition” (1994) at all identitet dannes i dialog med omgivelsene. Identitet oppstår ikke i et vakuum, og dette gjelder både personlig identitet og identitet innenfor en gruppe. Definerings av identitet forutsetter anerkjennelsen av forskjeller såvel som likheter, noe Taylor mener er en moderne tankegang, og kommer av økende multikulturalitet og globalisering. Her trekker han inn den tyske dikteren og filosofen Johan Gottfried Herder (1744-1803): ”Herder put forward the idea that each of us has an original way of being human: each person has his

¹⁴ Hans Fink, ”Om identiteters identitet” i H. Fink og H. Hauge, *Identiteter i forandring* (Aarhus, 1991) ss. 204-226

or her own ‘measure’”¹⁵. Ideen om identitet slik vi bruker det i dag er en relativt moderne idé. Ordet kommer fra det latinske ordet *idem*, som kan oversettes med *den samme*, eller *en og samme*. Det var ikke før i middelalderen at det ble satt sammen med endelsen *tas* (het) – *identitas* – og dermed fikk en mer abstrakt betydning, som kan oversettes med *sammehet*. Ordet identitet ble tatt i bruk fra 1700-tallet, men hovedsakelig i filosofisk sammenheng eller i forbindelse med identifikasjonspapirer. Fink skriver at identitet slik vi kjenner det i dag ikke ble populært før etter andre verdenskrig, da det var økende fokus rundt det psykologiske aspektet ved begrepet.¹⁶

Herders identitet handler mer om en *folkesjel* blant kulturbærende individer i en gruppe enn hvert enkelt menneskets individuelle identitet. Det som representerer Herders moderne tankegang, påpeker Taylor, var anerkjennelsen av ulike ”måter å være menneske”; *anerkjennelsen* av forskjellene, og *verdien* av dem.¹⁷ Taylor trekker også inn Rousseaus budskap om at: ”One thinks himself the master of others, and still remains a greater slave than they”¹⁸. Europeeres manglende anerkjennelse av andre kulturer, eller andre levemåter, og en innbilt overlegenhet over disse, hører derfor ikke hjemme i den moderne verden. I ideen om forskjellige likeverdige kulturer må det også ligge en idé om at det finnes noen universelle prinsipper, påpeker Taylor, selv om disse ikke er, og kanskje aldri vil være definert. Allikevel tillater denne ideen et slags overordnet fellesskap i den forstand at det finnes forskjellige, men likeverdige kulturer.¹⁹

Filosofen K. Anthony Appiah tar i artikkelen ”Identity, Authenticity, Survival” (også i *Multiculturalism*) utgangspunkt i Taylors teorier, og problematiserer oppfatningen om at en autentisk kulturell identitet vokser frem innenfor den aktuelle gruppen. Som eksempel trekker han frem afro-amerikansk kultur: ”African-American identity is centrally shaped by American society and institutions; it cannot be seen as constructed solely within African-American communities”²⁰. Ideen om en autentisk *kjerne* i kulturen blir derfor ulogisk, da identitet er noe som kontinuerlig *skapes* i relasjon til omgivelsene. Appiah presiserer også, i forbindelse med videreføring av kulturen, viktigheten av å skape autonome individer:

¹⁵ Carles Taylor, ”The Politics of Recognition” i *Multiculturalism*, Amy Gutman (red) (Princeton University Press, 1994) s. 30

¹⁶ Fink, ”Om identiteters identitet” s. 205-206

¹⁷ Taylor, ”The Politics of Recognition”, s. 30-31 og 64

¹⁸ J.J. Rousseau sitert i Taylor, ”The Politics of Recognition”, s. 45

¹⁹ Taylor, ”The Politics of Recognition”, s. 43-44

²⁰ K. Anthony Appiah ”Identity, Authenticity, Survival: Multicultural Societies and Social Reproduction” i *Multiculturalism*, Amy Gutman (red) (Princeton University Press, 1994) s. 154

After all, we have it in our power to some extent to make our children into the kind of people who will want to maintain our culture. Precisely because the monological view of identity is incorrect, there is no individual nugget waiting in each child to express itself, if only family and society permit its unfettered development. We have to *help children make themselves*, and we have to do so according to our values because children do not begin with values of their own. *To value autonomy is to respect the conceptions of others*, to weigh their plans for themselves very heavily in deciding what is good for them.²¹

Hovedpoenget er at de kommende generasjoner skal lære å tenke selv når det gjelder kulturell identitet, og dette forutsetter kunnskap om, og respekt for andre forståelsesmønstre enn ens eget. Det er her et poeng at barna ikke bare skal utstyres med kunnskap, men også med evne til analyse og forståelse.

Religionssosiologen Gerd Baumann skriver i *The Multicultural Riddle* (1999) om kultur som både noe man har, og noe som er i kontinuerlig endring, slik vi både har, og stadig utvikler vår identitet. Uten at Baumann bruker de samme identitetskategoriene, samsvarer dette med Finks identitetsteorier. Baumann presenterer i kapittelet ”Culture: Having, Making, or Both?” to former for kulturforståelse; en *essensialistisk* (kultur er konstant og uforanderlig), og en *prosessuell* (kultur er i en stadig endringsprosess), og mener kultur befinner seg et sted mellom disse ytterpunktene. Den essensialistiske forståelsen kan være lett å forholde seg til, men blir problematisk i krysskulturelle forbindelser og multikulturelle identiteter. Samtidig påpeker Baumann at kulturuttrykk som kan oppfattes som essensialistisk i virkeligheten er prosessuelt. For eksempel bygger bunadene på gamle tradisjoner, mens konseptet bunad er relativt nytt. Retorikken er da essensialistisk, men aktiviteten er prosessuell²²: ”All ’having’ of culture is a making of culture, yet all making of culture will be portrayed as an act of reconfirming an already existing potential”²³. Baumann mener disse to kulturforståelsene ikke kan eksistere hver for seg, og det prosessuelle er essensielt for overlevelsen av en kultur: ”If culture is not the same as cultural change, then it is nothing at all”²⁴. Utover i oppgaven skal jeg vise at Huldas kultur-og tradisjonsforståelse ligger nært en slik definisjon.

Tradisjon og modernitet

Nasjonen Norge ble konstruert på grunnlag av nasjonale verdier i en kulturpolitisk prosess, som var basert på tradisjonell bondekultur og samtidskunst. Bjarne Hodne tar for seg denne

²¹ Appiah ”Identity, Authenticity, Survival: Multicultural Societies and Social Reproduction” (min kursivering), s. 158

²² Gerd Baumann, *The Multicultural Riddle* (Routledge, New York, 1999) s. 81-91

²³ Baumann, *The Multicultural Riddle*, s. 92

²⁴ *Ibid*, s. 26

prosessen i *Norsk Nasjonalkultur: En kulturpolitisk oversikt* (2002), og deler prosessen inn i tre faser. Selv om Norge fikk sin egen grunnlov i 1814, en politisk reisning, mener Hodne at den grunnleggende fasen i utviklingen av den kulturelle reisningen av nasjonalstaten var 1840-50-tallets nasjonalromantikk. Den neste fasen gikk ut på formidling av de kulturelementene som ble sett på som norske, som for eksempel folkeeventyrene, og den norske naturen gjennom kunst. Den tredje fasen, hvor norskdomsrørsla vokste frem, var der Hulda Garborg befant seg. Det nasjonsbyggende arbeidet fikk nå et tydeligere politisk innhold:

Den tredje fasen understøtter det nasjonal-kulturpolitiske arbeidet for å oppnå selvstendighet i forhold til Sverige. Denne fasen er kjennetegnet ved at nasjonalkulturen blir brukt nasjonalpolitisk og dermed i større grad enn før trekkes inn som en politisk faktor i arbeidet med å få landet ut av unionen med Sverige²⁵

Aktørene var en politisk og kulturell elite bestående av prester, lærere, kunstnere og universitetsforskere, og i den siste fasen også i stor grad Venstre-politikere²⁶. Det som skjedde i norskdomsrørsla rundt århundreskiftet var imidlertid at større deler av befolkningen deltok i den kulturelle reisningen. Skoleundervisning var viktig for å skape nasjonalfølelse i de kommende generasjoner, og de viktigste fagfeltene var kristendom, morsmål og historie, da nasjonal identitet bygges rundt felles tro, språk, og kulturarv²⁷. Hulda Garborg var enig i at historie var viktig, men kritiserte skoleundervisningen for å være for ensidig fokusert rundt norsk og europeisk historie, noe jeg vil komme nærmere inn på i kapittel 6.

Nordahl Rolfsen skrev i sitt leseverk for folkeskolen fra 1892:

Det påhviler ikke leseboken i morsmålet å pugge moral inn i de små eller gi lekselesing i dette fag; det er verken dens plikt eller dens rett å tilhugge den etiske personlighet med uavladelige hammerslag (...) det gjelder å fortelle dempet og diskret, så det dirrer en etterklang i barnesjelen, en etterklang, som fører til handling.²⁸

Det var altså en mer pedagogisk tilnærming til skoleundervisningen enn tidligere, en som skulle skape autonome individer som kunne føre kulturen videre, en lignende holdning som den Appiah uttrykker i sitatet over; å hjelpe barna til selvrealisering og engasjement for egen kultur. Holdningen som kommer frem i Rolfsens leseverk var sannsynligvis etter inspirasjon fra folkehøyskolene som ble etablert på 1860-70-tallet. Folkehøyskolene skulle vekke nasjonalfølelsen i folket og skape opplyste og tenkende individer²⁹.

²⁵ Bjarne Hodne, *Norsk nasjonalkultur: En kulturpolitisk oversikt* (Universitetsforlaget, Oslo, 2002) s. 27-28

²⁶ Hodne, *Norsk nasjonalkultur*, s. 30-31

²⁷ Ibid, s. 93

²⁸ Nordahl Rolfsen sitert i Hodne, *Norsk nasjonalkultur*, s. 95-96

²⁹ Hodne, *Norsk nasjonalkultur*, s. 97

Som følge av bevaring og videreføring av kulturell identitet og kulturuttrykk skapes også noe nytt. Tilpasning er avgjørende for videreføring av kulturen. I en globalisert verden har avstanden mellom kulturer og folkegrupper blitt mindre. Globalisering er ikke et nytt fenomen, men vi kan si at farten det skjer i er betydelig høyere i senmoderne tid. Dette betyr ikke at de kulturelle grensene forsvinner, men de kan befinne seg på andre steder enn tidligere. ”Nedbyggingen av statlige grenser vil ikke føre til en verden uten grenser, men til nye murer på paradoksale og utilsiktede steder”³⁰, uttrykker Hodne med et sitat av statsviter Øyvind Østerud. Grensene blir mer situasjonsbetinget enn klare og faste, men det vil allikevel finnes grenser. Globalisering fører til et behov for å tematisere kulturell identitet, og fokus på å bevare det kulturelle mangfoldet som en del av en større sammenheng, noe blant annet UNESCOs liste over verdensarv er et eksempel på. De forskjellige lokale kulturuttrykkene presenteres der som viktige for et rikt verdenssamfunn, og lokalhistorie blir da tydeligere en del av en *verdenshistorie*.

Formidling av kulturarv og kulturell identitet har ofte klare politiske målsettinger, noe vi kan se både i politiske debatter og i stortingsmeldinger. Fokus på det kulturelle mangfoldet kommer frem i regjeringens kulturmelding høsten 1992, som meddeler:

En satsning på den nasjonale kultur må bære i seg stor respekt for andre lands kulturer. I det å styrke norsk kultur ligger ikke det at den er bedre enn alle andres, men at den er viktig fordi den er *vår*. Fordi den bærer i seg nettopp *vår* historie, våre tradisjoner, vår levemåte, den form og det uttrykk som generasjoner før oss har gitt sine tanker og drømmer. Det er ingen nødvendig motsetning mellom behovet for å ivareta egen kultur og ønsket om å være åpne for andre lands kulturuttrykk. Det er viktig å ha dette for øyet når Norge nå er blitt et flerkulturelt samfunn. Vår kunst og kultur har alltid blitt formet og utviklet i et samspill dels mellom de ulike landsdelers regionale kulturer, dels gjennom impulser fra verden utenfor.

I dag må perspektivet utvides ytterligere. En kulturpolitikk for nitti-årene må ta hensyn til samspillet mellom det nasjonale og det internasjonale. Den må bygge på våre kulturelle røtter og vår tradisjon, slik denne kommer til uttrykk i det norske samfunn. Samtidig må den bidra til å sette oss i stand til å motta de impulser internasjonaliseringen fører med seg og utnytte disse til menneskelig vekst og utvikling.³¹

Stortingsmeldingen presiserer viktigheten av å ta vare på kultur, men at dette må skje med vidsyn og med tydelig blick fremover. Et snevert syn på andre kulturer kan virke hemmende for *menneskelig vekst og utvikling*, derfor må kultur ivaretas i dialog med omverdenen. I stortingsmelding nr 17 (1996-97) finnes også en definisjon av selve kulturbegrepet: ”... summen av kunnskap som overleveres mennesker fra tidligere generasjoner gjennom en *dynamisk prosess*”³². Gjennom disse karakteristikene av kultur og kulturarv, er bevaring av

³⁰ Øyvind Østerud sitert i Hodne, *Norsk nasjonalkultur*, s. 153

³¹ Stortingsmelding nr. 61, 1991-92 sitert i Hodne, *Norsk nasjonalkultur*, s. 163

³² Stortingsmelding nr. 17, 1996-97, ”Om innvandring og det flerkulturelle i Norge” (min kursivering), s. 9

kultur en klart fremtidsrettet aktivitet, og begrepet *utvikling* er essensielt i denne sammenhengen.

Den moderne tankegangen om tradisjon og nasjonal identitet har linjer lenger tilbake i tid, som hos Herder nevnt over. Han så med skrekk på en mulig fremtid med manglende nasjonal identitet, mye knyttet til språk, og fremstiller ironisk hvordan modernitet og globalisering visker ut forskjellene:

With us, thank God, national character is no more! ... To be sure, we no longer have a fatherland or any kinship feelings; instead we are all philanthropic citizens of the world. The princes speak French, and soon everyone will follow their example; and, then, behold, perfect bliss: the golden age, when all the world will speak one tongue, one universal language, is dawning again! There will be one flock and one shepherd! National cultures, where are you?³³

Herder kritiserer samtidens overklasse for å være identitetsløs når de velger fransk fremfor nasjonalspråket, og frykter at den nasjonale identiteten vil forsvinne med språket. Løsningen er en *annen type* modernitet som bygger på det tradisjonelle, en modernisering og revitalisering av nasjonalspråkene, som styrker identiteten ved å både være i kontakt med, og i brytning med fortiden, en ”hybrid modernitet”³⁴.

Også Friedrich Nietzsche tok, i 1878, opp endringer i kulturforskjeller og flytende grenser mellom kulturer:

Who, nowadays, is still subject to any strict compulsion to tie himself or his offspring to one particular place? Who, indeed, is subject to any strict compulsions at all? Just as all the styles of art are used side by side, so with all levels and kinds of moralities, customs, and cultures. – Such an era receives its importance from the fact that all different world-views, customs, cultures can be compared and lived out side by side.... This is the age of comparison! ... Let us understand the task of our age in as positive a way as we can: the future generations will thank us – future generations who will have gone both beyond the mutually separate original folk cultures and beyond the culture of comparison.³⁵

Nietzsche er her mer positivt innstilt enn Herder til hvor dette skulle ende. Han ser for seg en fremtid, som fortsatt har forskjellige kulturer, men hvor de lever side om side, med en gjensidig forståelse, og muligheter for mobilitet mellom kulturer.

Kulturell autoritet

Vi ser gjennom disse teoriene at ideer om kulturell identitet og om modernitet henger nøye sammen. Det konstruktivistiske synet på kultur reiser også spørsmålet om hvem som har autoritet til å definere og omdefinere en kultur. Brit Berggreen skriver i *Da kulturen kom til*

³³ Johan Gottfried Herder sitert i Richard Bauman og Charles L. Briggs, *Voices of Modernity*, (Cambridge University Press, 2003) s. 186

³⁴ Bauman og Briggs, *Voices of Modernity*, s. 196

³⁵ Friedrich Nietzsche sitert (og oversatt) av Baumann, *The Multicultural Riddle*, s. 81

Norge (1994) at ”Mennesker uten trygg forankring i egen kultur har lett for å følge de som signaliserer at de vet veien”³⁶. Her sikter hun til den kulturelle reisningen i Norge som hun, i likhet med Hodne, mener startet rundt 1840-tallet, og pågikk frem mot 1905. De brede lag av folket tok ikke aktivt del i dette før på slutten av 1800-tallet.

Hvis en ser på Norges historie har kulturen vært lite homogen, noe som blant annet kan ses i sammenheng med de ulike næringsmønstrene i de forskjellige regionene. Det nasjonalromantiske bildet av norsk kultur, som kom til uttrykk gjennom folkeeventyr, diktning og kunst, er i stor grad preget av den norske fjellheimen, mens kystkulturen har fått mindre plass. De toneangivende i denne perioden var del av en borgerlig overklasse, som anså bønder i de norske fjellbygdene som de mest representative for norsk kultur.³⁷ Dette hadde sammenheng med at kystkulturen naturlig nok gjennom historien har hatt nærere kontakt med andre deler av verden og dermed er vanskeligere å skille fra kystkultur andre steder.

Norskdomsrørsla, som vokste frem mot slutten av 1800-tallet brøt med den tidligere nasjonalromantikken, og var mer folkelig og sosialt innstilt. Det ble større fokus på at de som måtte føre tradisjonene videre var folket selv, og folket måtte derfor få en kulturell veksel gjennom opplysning. Christopher Bruun uttrykte i *Folkelige Grundtanker* (1878) at store deler av folket var uvitende om egen kultur, og dette måtte endres skulle Norge stå samlet som en nasjon. Dette var blant annet viktig for en mulig selvstendighet og løsrivelse fra Sverige, i tillegg var det en motarbeiding av klasseforskjeller og sosial undertrykkelse. Norsk kultur ble dermed redefinert og fikk en sterkere politisk dimensjon fremfor den romantiske idealistiske.³⁸

Hva som plasserer en person innenfor eller utenfor en kultur kan være relativt og situasjonsbetinget. Berggreen skriver at det i mange tilfeller kan handle om et *assosiasjonsfellesskap*, for eksempel hva vi assosierer med 17. mai, både den historiske betydningen og den levende praksisen³⁹. Fellesskap som bygger på felles referanser og assosiasjoner kaller sosialantropologen Benedict Anderson ”imagined communities”, som kan oversettes med *forestilte fellesskap*. Anderson mener alle fellesskap som ikke bygger på mellommenneskelige relasjoner er forestilte fordi flesteparten av de menneskene som inngår i dette fellesskapet aldri vil komme til å møtes. Anderson bruker romanen som eksempel, der det kan være forskjellige karakterer som gjennom historien aldri krysser veier, men allikevel

³⁶ Brit Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, 2. utg (1. utg. 1989) (Aschehoug & Co, Oslo, 1994) s. 205

³⁷ Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, s. 208-212

³⁸ Jostein Gripsrud, *Folkeopplysningas dialektikk* (Det Norske Samlaget, Oslo, 1990) s. 87-93

³⁹ Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, s. 213

er de en del av samme fellesskap, det fellesskapet romanen innlemmer dem i. Dette er en konstruktivistisk tankegang, men Anderson sier samtidig at forestilte felleskap ikke er *falske* fellesskap. Fellesskapet finnes selv om assosiasjonene de er bygget rundt er resultat av en konstruktiv prosess.⁴⁰

Berggreen trekker frem amerikanske E.D. Hirsch sin bok *Cultural Literacy* (1987) som omhandler kulturelt fellesskap og kunnskapsbasert kulturell kompetanse. En felles forståelse og referanseramme for hva som er kulturbærende kunnskap gir kulturell kompetanse, og sammen med en fysiker og en historiker lagde Hirsch en liste over ca 500 navn, begreper og årstall som den jevne amerikaner bør ha kjennskap til. Dette blir da en slags forenklet ”oppskrift” på hvordan være, eller bli, amerikaner. Men slike karakteriseringer vil alltid være sett fra ett ståsted og utelate andre, og mange kan være uenige i at det er nettopp denne kunnskapen som er viktig i det amerikanske fellesskap. Mange problemer kan dukke opp med en slik forenkling av et kulturelt fellesskap:

... for hva slags instans skal velge hva som er viktig og verdifullt i dag, i et multikulturelt samfunn? (...) Og sett nå at det blir enighet om hva som skal inn i det nasjonalkulturelle ’vokabularet’ – hvem skal ha autoritet til å si hva som kan utgå eller legges til siden? Hvilke gruppers kunnskapsnivå er det som avspeiles i en slik liste? Hvordan ville en slik liste sett ut dersom den var basert på et mandat som sa at også kvinnenes, barnas og innvandreneres, eller samebefolkningens erfaringsfelt og historie skulle med?⁴¹

Hva som bygges videre på og hva som ”utgår” er et verdispørsmål. Kulturell identitet bygges ikke rundt elementer en ikke ønsker skal assosieres med norsk kultur, akkurat som en helst ikke trekker frem negative sider når en skal beskrive seg selv (men de negative sidene er allikevel en del av identiteten). Ideen om å gi ”folket” tilstrekkelig kunnskap, for eksempel gjennom skoleundervisning, for å bli autonome individer i et kulturelt fellesskap, blir paradoksalt med tanke på at kunnskapen som læres er resultat av verdivalg foretatt av tidligere generationsjoner og samtidige autoritative instanser. Vitenskapshistoriker Steven Shapin påpeker, i *A Social History of Truth* (1994) at: ”In all cases, that knowledge only becomes ’mine’ through a prior allocation of trust in others”⁴². Når det er spørsmål om *hvilke gruppers* kunnskapsnivå som skal vektlegges, kan dette ses både innenfor et avgrenset fellesskap som Norge (slik Berggreen gjør), og i møter mellom kulturer eller subkulturer.

Når en gruppe (A) vurderer sin kunnskap høyerestående enn en annen gruppe (B), vurderer de dette ut ifra sin egen rasjonalitet og sine egne oppfatninger av hva som er viktig å ha et høyt kunnskapsnivå om. Gruppe B kan imidlertid ha større kunnskaper på andre

⁴⁰ Benedict Anderson, *Imagined Communities* (Verso, London, 2006) s. 5-6 og 22-35

⁴¹ Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, s. 214

⁴² Steven Shapin, *A Social History of Truth* (University of Chicago Press, 1994) s. 22

områder, som de selv vurderer som viktigere enn det gruppe A har større kunnskaper om. Begge gruppene opererer ut ifra sin egen rasjonalitet og sitt eget verdigrunnlag. Shapin argumenterer for at kunnskap om verden er en sosial konstruksjon. Kunnskapen er konstruert, ikke i form av å være gal, men i den forstand at all kunnskap er avhengig av dialog med, og anerkjennesle fra vesentlige deler av samfunnet og bakgrunnskunnskap. Dette gjelder også direkte observasjon: ”Their knowledge is sustained, in part, by community approval of their techniques and background assumptions”⁴³.

Shapins fokus er utviklingen av naturvitenskapen (hovedsakelig i England) i tidlig moderne tid, men han trekker også frem hvordan kulturforskjeller kan ha innvirkning på vitenskapelig forståelse. Antakelsen om at det finnes én felles vitenskapelig virkelighetsforståelse må nødvendigvis bety at alle andre påstander er irrasjonelle, noe Shapin mener byr på problemer: ”...*how is it* that if truth is one and the same, it has so many, and so various, claimants, how is it that truth comes always to be on ’our side,’ whoever ’we’ are”⁴⁴. Selv om *vi* (hvem det nå skulle være) har én virkelighetsforståelse, kan *de andre* (kulturelt eller historisk *andre*) ha en annen, og begge er en del av *vår* verden. Et metodisk grep for historikere, antropologer og sosiologer, skriver Shapin, er derfor: ”...to set aside what ’we’ know to be true in the interest of understanding what ’they’ know to be true, even to entertain the possibility that, for methodological puposes, ’we’ are another form of ’them’”⁴⁵. Jeg skal utover i oppgaven vise hvordan Hulda Garborg forholdt seg til en slik problematikk i forbindelse med vestlige hvite folkegruppers innbilte overlegenhet over andre folkeslag, i tillegg til en tematisering av hennes tilnærming til norsk tradisjon.

I forbindelse med Huldas tilnærming til norsk tradisjon, kommer analysen av Labråten inn. I tillegg til å være en illustrasjon av Garborgenes personer er det også et eksempel på hvordan all historieformidling og formidling av kulturarv er produkter av nåtiden i den forstand at det foretas en rekke valg i tilbakeføringen. David Lowenthal uttrykte i *The Past is a Foreign Country* (1985):

The past thus conjured up is, to be sure, largely an artifact of the present. However faithfully we preserve, however authentically we restore, however deeply we immerse ourselves in bygone times, life back then was based on ways of being and believing incommensurable with our own. The past’s difference is indeed, one of its charms: no one would yearn for it if it merely replicated the present. But we cannot help but view and celebrate it through present-day lenses.⁴⁶

⁴³ Shapin, *A Social History of Truth*, s. 25

⁴⁴ Ibid, s. 4

⁴⁵ Ibid, s. 4-5

⁴⁶ David Lowenthal, *The Past is a Foreign Country* (Cambridge University Press, 1985) s. XVI

Fortidens annerledeshet gjør den interessant, men vi kan ikke direkte observere den, og vi kan heller ikke forstå den uavhenging av tankegang i vår egen tid:

Every account of the past is both more and less than the past – less because no account can incorporate an entire past, however exhaustive the records; more because narrators of past events have the advantage of knowing subsequent outcomes. (...) If only to be understood, historians always rewrite the past from the standpoint of the present, in the process rearranging data and altering conclusions.⁴⁷

Det at fremstillinger av fortiden er produkter av nåtiden (og koblingen mellom fortid og nåtid) er ifølge Lowenthal ikke nødvendigvis negativt. Det er nødvendig for forståelse og levendegjøring av historien og kulturarven, men det må tas i betraktning at den *autentiske* fremstillingen er en illusjon.

Lars Roede skriver i artikkelen ”Kopi og original – flytting og autentisitet” (2003) om ulike typer autentisitet når det gjelder friluftsmuseer. Disse skal jeg ta opp i forbindelse med Labråten. Her skriver han om *materiell*, *prosessuell*, og *visuell* autentisitet, der den materielle går ut på minst mulig restaurerings- og konserveringstiltak, slik at alle materialene er originale. Med prosessuell autentisitet kan huset restaureres og deler byttes ut, men materialene og fremgangsmåten må være likt originalen. I visuell autentisitet er det formidlingsmålet som er det viktigste, og den besøkendes *opplevelse* av huset som autentisk.⁴⁸ Ofte kan alle disse tre være til stede i varierende grad, avhengig av målsettingen.

I fremstillingen av Labråten, og andre fremstillinger av kulturarv foretas det valg av hva som er vesentlig for formidling av den ønskede historien (og hva som er den ønskede historien), noe som forutsetter en kompetanse for å gjøre slike valg. Derfor kan dette også settes i sammenheng med temaet kulturell autoritet. For å gi et bakteppe for analysekapitlene skal jeg nå gi en biografisk gjennomgang av Hulda Garborgs liv.

⁴⁷ Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*, s. XXII-XXIII

⁴⁸ Lars Roede, ”Kopi og original – flytting og autentisitet” i A.B. Amundsen, B. Rogan, M.C. Stang (red), *Muséer i fortid og nåtid: Essays i museums kunnskap* (Novus forlag, Oslo, 2003) s. 117-141

3 Bakgrunn – biografisk oversikt

Dette er en oversikt over Hulda Garborgs liv og noen av hennes verker. Oppveksten og ungdomstiden er vesentlige i forhold til hennes senere arbeider. Som hun selv forteller i sin siste bok *Barndomsminne* (1935), har det hun opplevde i barndommen hatt mye å si for hvordan hun senere så på livet. I tillegg til *Barndomsminne* er kilder for denne biografiske gjennomgangen Arnhild Skres *Hulda Garborg: Nasjonal strateg* (2011), denne er omfattende og har gode referanser, og gir derfor en god oversikt over Huldas liv. Hulda Garborgs *Dagbok 1903-1914* (utgitt 1962 av Karen Grude Koht og Rolv Thesen) gir i tillegg noen innblikk i hennes personlige tanker. Supplerende kilder er Tor Obrestads *Hulda: Ein biografi* (2001), og Johs. A. Dales *Hulda Garborg* (1961).

Barndommen, med Gløersens pikeskole og ungdomstiden i Kristiania Arbeidersamfund er viktige perioder som formet hennes syn på emner som nasjonal identitet, samfunnsideologi, religion og politikk. Jeg vil derfor bruke en del plass på dette før jeg presenterer noen tematikker i Huldas verker som vil være sentrale for analysen.

Oppveksten

Karen Hulda Bergersen ble født 22. februar 1862 i Stange i Hedmark. Hennes far, sakfører Christian Fredrik Bergersen (1829-1873) eide storgården Såstad i Stange og drev et advokatfirma i Hamar. I tiden etter Hulda var født begynte farens økonomi å bli dårligere, han mistet jobben som sakfører, ble alkoholisert og hadde forhold til to av tjenestejentene på gården, hvorav han fikk barn med den ene. Huldas mor Marie Petrine Bergersen, født Olsen (1835-1888) forlangte at denne tjenestejenta måtte flytte fra gården, og Bergersen skaffet rom til henne i Hamar.⁴⁹ Denne tiden har ikke Hulda selv noen minner fra da hun bare var rundt ett år gammel, men hun har fått vite om forholdene i senere tid av moren: ”Sjølvs var eg lukkeleg uvitande um den katastrofen som flutte meg frå ein av dei vakraste gardane i den herlege Stange-bygdi til eit trongt rom i den nye stiftstaden. Men det kom år og dagar då eg fekk vita meir enn eg lyste um altsaman”⁵⁰, skriver hun i *Barndomsminne*. Hulda så hvordan moren slet, og det gjorde at hun tidlig bestemte seg for at hun skulle bli selvstendig og ikke være avhengig av en mann for å leve, noe hun også uttrykker i *Barndomsminne*⁵¹.

⁴⁹ Obrestad, *Hulda*, s.12

⁵⁰ Hulda Garborg, *Barndomsminne* (Aschehoug & Co, Oslo, 1935) s. 8

⁵¹ H. Garborg, *Barndomsminne*, s. 19

Familieforholdene ble verre og verre, Bergersen tilbrakte mye tid i Hamar og da han var hjemme på gården mishandlet han sin kone så hun måtte rømme til nabogårdene for å søke tilflukt. Fru Bergersen forlangte etter hvert skilsmisse og fikk det. Hun tok med seg Hulda og hennes to eldre søstre Martha Elida (f.1856) og Sofie Wilhelmine (f.1858) og flyttet til Hamar på en liten hybel. Hun hadde ikke mulighet til å forsørge alle tre barna, så det endte med at Bergersen tok med seg de to eldste døtrene og flyttet til Kristiania i 1866. Fru Bergersen ble boende i Hamar med Hulda.⁵² Den tidligere så velstående sakførerfrue Bergersen lærte seg finere søm og arbeidet som syerske for å tjene nok til livets opphold. Hulda skriver at moren ofte var trist, og at flere i byen mente fru Bergersen var bitter, noe som kanskje ikke var så rart når en får høre hvordan hun slet for å få endene til å møtes.

Hulda skammet seg over de slitte klærne, og faren var ikke mye til hjelp. Hun prøvde en gang han var i Hamar å be ham om penger til en ny kjole, fordi den gamle var blitt fillete, men da svarte han bare: ”Pytt, sy og sprette, binde og rekke!”⁵³, og gikk om bord Skibladner på vei tilbake mot Kristiania. Hulda misunnet søstrenes liv i storbyen. Bergersen hadde blitt økonomisk rådgiver for (og flyttet inn hos) Jomfru Andersson som hadde arbeidet som veverske, men arvet en stor eiendom på Sæter og mye penger. Det sies at Huldas teaterstykke *Edderkoppen* er skrevet med Jomfru Andersson som modell.⁵⁴ P. Chr. Asbjørnsen flyttet også inn i dette huset, og Martha og Sofie ble derfor godt kjent med eventyrsamleren. Han ble som en onkel for Huldas to søstre, og dette var hun spesielt misunnelig på. Hun hadde en gang skrevet et dikt som hun ville gi Asbjørnsen da han var i Hamar, men hun turte ikke, og hun gråt i timevis da hun kom hjem. I *Barndomsminne* skriver hun at når slike ting skjedde kunne hun få voldsomme gråteanfallet og tenke på alt hun ikke hadde og alt det triste. Men Hulda hadde mange gode barndomsminner, og dette skyldtes hovedsakelig gode naboer rundt i Hamar, og tiden på Gløersens pikeskole.

Hulda var ei livlig ung jente, og hun sjarmerte de fleste av naboene. Mange hjalp til, da de visste det var vanskelig for moren, og hun hadde en del reservefamilier rundt i byen. Hvis moren måtte reise bort bodde hun hos en av nabofamiliene, og dette beskriver hun som gode minner. Hamar var en pionerby for den grundtvigske pedagogikken, med den første folkehøyskolen i landet som var bygget på den danske frisinne prest og læreren Nikolai Fredrik Severin Grundtvig (1783-1872) sine pedagogiske tanker. Denne ble startet av Herman Anker og Olaus Arvesen. Det hadde vært en pikeskole i Hamar som ble lagt ned i 1866, og

⁵² Obrestad, *Hulda*, s.12

⁵³ H. Garborg, *Barndomsminne*, s. 20

⁵⁴ Obrestad, *Hulda*, s. 88

dette førte til oppstarten av en ny pikeskole startet av Kristian Gløersen, fetter av Herman Anker. Denne var den eneste pikeskolen i landet basert på grundtvigske tanker. Høsten 1869 begynte Hulda på denne skolen i Skappelgata.⁵⁵ I *Barndomsminne* har hun viet Kristian Gløersen og de fem årene hun gikk på pikeskolen stor plass, og hun kommer stadig tilbake til denne tiden. Arnhild Skre skriver om skolen at: ”Den skulle utvikla intuisjonen meir enn analytiske evner, kjenslene meir enn intellektet, begeistringa, opplevings- og kjærleiksevna meir enn etikettekunnskapen eller ei grasiøs og verdig kroppshaldning”⁵⁶.

Gløersens pikeskole var en ny og annerledes skole basert på filosofiske ideer og pedagogiske metoder av Rousseau og Grundtvig. Med mottoet ”menneske først, kristen så” hadde Grundtvig ideer om utdanning og opplysning på folkelig grunn. Skolesystemet skulle ikke øke sosiale forskjeller, men være et demokratiseringsmiddel, og elevenes indre modning skulle settes foran disiplin og kristentukt. Det var et opprør mot den klassiske danningstradisjonen. Grundtvig mente undervisningen først og fremst måtte bygge på det folkelige, og historieundervisningen bli løsrevet fra en bestemt kirkehistorisk periode⁵⁷. Det at Hulda begynte på Gløersens pikeskole, og fikk spesielt god kontakt med ekteparet Gløersen, har formet hennes måte å tenke på resten av livet. ”Og Rousseaus idear og tankar um uppseding var det eg kom inn i dei fem åra eg gjekk på Gløersens skule i Skappelgata på Hamar. Det skyna eg, då eg seinare i livet sjølv kom til å arbeide med Rousseau”⁵⁸ forteller hun i *Barndomsminne*.

I 1875, flytta Hulda med moren til Kristiania. Her fikk de økonomisk støtte fra søsteren Marthas nye ektemann bryggerimester Christian Frenning (på Frydenlund bryggeri). Hulda fikk hjelp av fru Grøndal (som hun og moren leide hos) til å komme gjennom opptaksprøve for betalingsklassen på Vaterland skole. Da Hulda var konfirmert, og gått ut av folkeskolen tjente hun et år som barnejente for sin nye niese på Frydenlund. Hulda var også opptatt av teater og fikk noen få roller på Christiania Theater, men det var ingen stor suksess.⁵⁹

⁵⁵ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 36-38

⁵⁶ *Ibid.*, s. 37

⁵⁷ Birthe Bavnæk, *N.F.S. Grundtvig* (Frolaget bbart. København, 2012)

⁵⁸ H. Garborg, *Barndomsminne*, s. 54-55

⁵⁹ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 46-47

Butikkjomfru Bergersen

Hulda var ei attraktiv ung dame og det var ikke mangel på friere, men hun hadde ikke hastverk med å gifte seg. Etter å ha sett hvilken situasjon moren havnet i etter skilsmissen var hun fast bestemt på at hun skulle tjene sine egne penger. I *Barndomsminne* husker hun hvor lei hun var av den samme gamle grå cordkjolen: ”Når eg vart stor skulle eg aldri sjå grå cord for augo mine! Det vart ein av dei mange ting som fekk meg til å lengte etter å bli stor og sjøl tjene pengar! Å, det var ein sæl draum gjennom heile barndommen!”⁶⁰. Familien Frenning hadde mange gode kontakter, og en av disse var Mikkel Dobloug som drev manufakturvareforetningen Brødrene Dobloug i Storgata. 17 år gammel ble Hulda butikkjomfru Bergersen i denne foretningen. Dobloug var unionsmotstander og den eneste som solgte rene norske flagg, derfor fikk han tilnavnet *flaggdobloug*. Her arbeidet Hulda i mange år, og ble som en del av familien Dobloug. Hun ble også fadder til flere av deres barn. Mikkel Dobloug introduserte sine ansatte, deriblant Hulda, for Kristiania Arbeidersamfund.

Kristiania Arbeidersamfund ble grunnlagt av Eilert Sundt m.fl. i 1864, i Selskabet for Folkeopplysningens Fremme. Det skulle være et sted der arbeidere skulle skaffe seg et kontaktnett og høre på opplysende foredrag for å bli dannede og siviliserte som nasjonsbyggende borgere, så de kunne gjøre en forskjell i samfunnsstrukturen. Samfundet i Huldas tid var mindre preget av opplysning, og mer preget av politisk danning og åndelig utvikling, og ble en fast møteplass for venstrebohemer. Hennes store ungdomshelter ble Johan Sverdrup og Bjørnstjerne Bjørnson.⁶¹

Gjennom Kristiania Arbeidersamfund ble Hulda aktiv i en ”ungdomsklikk” bestående av venstreungdom fra 18-30 år. Hun var en av de yngste da hun kom inn i dette miljøet. De unge radikale kvinnene gjorde opprør blant annet ved å klippe håret kort, røyke sigaretter og melde seg inn i skytterlag. Inspirert av Dobloug og den nye omgangskretsen ble Hulda etter hvert en belest ung dame. Hun leste darwinistisk evolusjonslære, Dostojevskij, Turgenjev, og mest av alt var hun begeistret for Jean-Jaques Rousseaus *Émile* (1762). Venstre-klikken leste flittig radikale aviser, og i bladet *Fedraheimen* leste Hulda mange artikler av den radikale fritenkeren og forfatteren Arne Garborg. Hun ble fascinert av hans måte å skrive på.⁶²

Målsaken ble også en viktig del av venstreungdommens kampsaker. Selv om Ivar Aasens landsmål hadde vært i bruk siden midten av 1800-tallet, første gang i Aasmund

⁶⁰ H. Garborg, *Barndomsminne*, s. 19

⁶¹ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 64-76

⁶² *Ibid*, s. 55-57

Olavsson Vinjes blad *Dølen* i 1858, var det ikke før på 1870-80-tallet at det formet seg en ”målrørsle” og en språkstrid i landet. Stortinget foreslo å innføre norsk landsmål på lærerseminarene, og dette fikk embetsmenn til å vende seg mot landsmålet. Arnhild Skre skriver at: ”Målsaka blei, saman med republikanismen, pietismen, kampen mot prostitusjonen og den gryande kvinneemansipasjonen, *ein* av dei mange kulturkampane som i andre halvdel av 1800-talet gjekk parallelt med den store politiske rørsle for utvida folkestyre”⁶³. Derfor var det også flere, blant andre Hulda, som ikke snakket noen form for landsmål, men som allikevel sluttet seg til denne kampen.

Målstriden var en politisk splittelse. Landsmålet sto for det folkelige, bygdenorge og det norske, mens riksmålet sto for den borgerlige kulturen. Arne Garborg var en av de som mente den norske bykulturen slett ikke var norsk, men dansk, og bygdenorge var det som representerte det virkelige norske. Det er viktig å merke seg at i diskusjonen om det nasjonale kan det være ulike oppfattelser av begrepet *nasjon*. Revolusjonene i Amerika og Frankrike på 1700-tallet formet i stor grad det moderne nasjonsbegrepet, og det ble mer og mer tatt i bruk utover 1800-tallet. Det var noe forskjell på hva som ble oppfattet som nasjon, for eksempel ville franskmennene hovedsakelig legge vekt på område og territorium, selv om det ofte også var snakk om samme språk. Tyskerne la mer vekt på kulturelt fellesskap og språk (slik Herder gjorde) når de snakket om nasjoner, derfor kunne det være ulike nasjoner som bodde på samme territorium. Dette ville opprettholde nasjonen på tross av kulturell påvirkning utenfra, for eksempel fra Frankrike. Det var denne oppfattelsen av nasjon som blant andre Garborg hadde. Nasjonen Norge ble altså det norske ”folk”, derav bygdenorge, og den ”danske” bykulturen falt derfor utenfor.⁶⁴

Forbildene og ideene som opptok den radikale frisinnede ungdommen var blant annet den frie republikanske staten USA og den russiske nihilismen. Nihilistene trodde på revolusjon som eneste virkemiddel mot fattigdommen i det gamle tsarveldet. Enkeltmenneskets lykke måtte vike for de store målene om frihet og rettferdighet. Når en sier at Hulda støttet seg til nihilismen kan det være problematisk fordi nihilismen etter hvert delte seg i de radikale og de moderate. De radikale mente at de undertrykkende instansene i samfunnet måtte utryddes, mens de moderate jobbet for demokrati og sosialistiske reformer.⁶⁵ Hulda klargjør riktignok ikke hva hun mener når hun kaller seg nihilist, men basert på hennes

⁶³ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 58

⁶⁴ *Ibid*, s. 57-60

⁶⁵ *Ibid*, s. 60-63

uttalelser forskjellige steder om samfunnsstruktur og ideologier er det nærliggende å anta at hun støttet det siste.

På Eidsvoll 17. mai 1881 satt Hulda Bergersen stolt på første rad mellom familien Dobloug og Elise Bjørnson (Bjørnstjernes mor) og hørte på Bjørnstjerne Bjørnsons tale. Han talte om Wergelands nasjonalisme, den som bygger på frihet og demokrati, og den folkelige nasjonalfølelse fremfor patriotisme knyttet til krig:

Den havde hidtil især været en Statsfølelse, den begyndte nu at blive en Folkefølelse; den havde hidtil især været en Krigsstolthed, den begyndte nu at blive en Frihedsglæde. Andre Minder, andre Længsler fyldte Poesien og Kunsten. Læg Mærke til dette: Da Nationalfølelsen blev demokratisk og Friheden dens Ideal, traf den det norske Folkehjerte, da blev den forløst og fødte sin største Søn⁶⁶.

Wergeland var et ikon for den demokratiske nasjonen Norge. En merkedag for demokratiet var 9. juni 1880, da Stortinget på tross av kongens vetorett vedtok å endre grunnloven slik at statsrådene kunne møte i Stortinget. Dette var et stort steg i riktig retning, og en stor motivasjon for videre arbeid.⁶⁷

Gjennom ungdomsklikken oppdaget den engasjerte butikkjomfrua artikler av den amerikanske juristen Robert G. Ingersoll. Ingersolls artikler var kritiske til kristendommen og hvordan Bibelen var blitt til. Bjørnstjerne Bjørnson oppdaget disse på reise til Amerika, og oversatte noen av hans tekster til norsk. Etter å ha fått trykket den ene i *Dagbladet* var redaktøren redd for å bli beskyldt for blasfemi og ville derfor ikke trykke flere, men i 1883 ga Bjørnson selv ut boka *Tænk selv!* basert på disse artiklene. For de konservative kristne var dette en dårlig idé, men for Hulda Bergersen og de andre radikale ungdommene var det et godt motto. Huldas familie var kristne men ikke konservative så det var ingen oppbrudd mot familien for hennes del.⁶⁸

Ved stortingsvalget i 1882 ble det venstre regjering med Johan Sverdrup som statsminister til stor begeistring, men begeistringen varte ikke lenge. Det var ikke de radikale og frilynte som satt i regjering, så endringen ble ikke så stor som mange hadde håpet. Dette la en demper på Huldas, og de andre radikale venstrefolkas beundring av blant andre Johan Sverdrup. Nok en gang styrte konservative kristne mye av politikken, de beslagla fritenkende bøker, og til og med fengslet og dømte forfatteren Hans Jæger for blasfemi grunnet boka *Fra Kristiania-bohemen*. Arne Garborg hadde søkt om reisestipend, men fikk avslag fra regjeringen på grunn av hans motarbeiding av kristendommen, blant annet med romanen *En*

⁶⁶ Bjørnstjerne Bjørnson, tale 17.mai 1881, www.dokpro.uio.no/litteratur/bjoernson (hentet 04.03.13)

⁶⁷ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 68-69

⁶⁸ *Ibid*, s. 72-73

*Fritænker*⁶⁹. En av de positive følgene av den nye regjeringen var imidlertid at landsmålet i 1885 ble sidestilt med riksmålet som skolemål og offisielt mål. Hulda, som brukte riksmål og tidligere ikke hadde stått på barrikadene for landsmålet, ble nå mer og mer engasjert i dette, blant annet etter oppfordring fra lederen i Arbeidersamfundet, Andreas Hølaas.⁷⁰ Hulda tenkte på å emigrere til Amerika, slik søsteren Sofie hadde gjort for et par år siden. Mangelen på motivasjon, som hun blant annet uttrykker i brev til Sofie, kan ha vært en blanding av følelsen av maktesløshet overfor regjeringen, og det at hun var mye syk og plaget av hoste over lengre tid.⁷¹

Frøken Bergersen fikk tankene i andre baner da hun begynte å brevveksle med Arne Garborg. Den da 35 år gamle forfatteren hadde reist sørover til Paris for å skrive oppfølgeren til *Bondestudentar* (1883), romanen *Mannfolk*, og nå ville han ha råd fra Hulda om hvordan det var å være arbeidende kvinne. Det var rollen Julie Lindner i boka han trengte hjelp til. Garborg og Frøken Bergersen hadde møttes så vidt før han reiste, men ikke snakket mye sammen før nå, og etter dette ble det mange brev og mange møter. Når det gjaldt filosofiske ideer og politisk ståsted kunne Hulda neppe valgt en bedre kandidat for ektemann. Hun beundret Garborgs frisinnede tanker og ble spesielt imponert over diktet ”Anarkistsong”.⁷²

Da regjeringen beslagla fritenkende romaner skal Garborg ha sendt inn *Mannfolk* med forespørsel om de ikke også skulle beslaglegge denne, da den var minst like usedelig som de beslaglagte romanene. Den konservative presten Jakob Sverdrup (Johan Sverdrups nevø) var enig, men regjeringen lot allikevel romanen bli. Garborg fortsatte å harselere med regjeringen i mange artikler han skrev for *Fedraheimen*. Han mente blant annet at skillet mellom bygdefolk og byfolk ikke nødvendigvis var så stort, moderne og tradisjonelt var ikke nødvendigvis motsetninger. Bygdefolket måtte også ha et utadrettet blikk slik at de kunne følge med på impulsene ute i Europa og være norske på en moderne måte.⁷³ Dette tankesporet fulgte Hulda senere opp i forbindelse med materielle kulturuttrykk som bunader og hjemmeinnredning, med spalten ”Heimen” i bladet *For Bygd og By*, som kom ut første gang i 1912.

⁶⁹ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s.75-76

⁷⁰ *Ibid*, s. 77-78

⁷¹ *Ibid*, s. 79

⁷² *Ibid*, s. 80-84

⁷³ *Ibid*, s. 80-91

Familie og begynnende forfatterkarriere

Sommeren 1886 sluttet Hulda å arbeide i Doblougs forretning og tok seg en lang ferie i Alvdal med noen venninner fra byen, der de bodde hele sommeren på Strålberg gård. Garborg oppholdt seg mye på en liten hytte han hadde på Kolbotn ved innsjøen Savalen, som var i nærheten av Strålberg. I området, et sted de kalte Nordpolen lå også hytta til Ivar Mortensson-Egnund, som hadde vært Huldas lærer på ”Målskulen”. Her ferierte Garborg med sine studievenner, adjunkt Steinar Schjøtt og sakfører Harald Bothner, og de tre inviterte bydamene på Strålberg til festlige lag på ”Nordpolen”. Garborg skrev om møtene til *Fedraheimen*, og la merke til at disse bydamene, spesielt Hulda, var veldig ”raude” som han selv også var, ”...men ho skal til Amerika til hausten, ho; dei plar ende der, desse radikale”⁷⁴, skriver han. Selv var Hulda fortsatt usikker på om hun skulle reise eller ikke.

Den da 25 år gamle frøken Bergersen og 36 år gamle forfatteren Garborg så mer og mer til hverandre, og høsten 1886 ble Hulda gravid. Begge hadde lite penger, så Garborgs gode venninne Kitty Kielland lånte dem 1500 kr for å gifte seg og komme i orden. Det ble en liten, seremoni hos byfogden i Kristiania. Garborg skriver til *Fedraheimen* at ”Fyrr hadde me vore syndige; no var me reine som gull. Og det hadde ikkje kosta meir enn 5 kronur og 36 øre”⁷⁵, og undret seg over denne merkelige og lettvinde måten å kjøpe seg fri fra det som skulle være syndig. De første årene bodde de i Garborgs lille hytte på Kolbotn, de ville begge komme seg bort fra den dårlige lufta og maset i byen.

Hulda hadde ikke gått på husmorskole eller lært seg stort om husstell hjemme, noe hun bekymret seg over, men Garborg mente det ville bli kjedelig om hun ble for huslig, han var ikke så opptatt av det. Hulda fikk mye hjelp av sine nye naboer ved Savalen i starten og da hun senere i livet ga ut boka *Heimestell* (1899) ga hun en spesiell takk til disse, som lærte henne om husstell og matlaging: ”Til Grann’kjerringann mine ’pi Aasa og med Savala, med takk for venskap og raad og hjelp i mange aar! Kolbotn-kjerringa”⁷⁶. Livet på Kolbotn var fint om sommeren og hardt om vinteren, men Hulda som var opptatt av Rousseau og det naturnære likte seg der. Utpå våren fødte hun en gutt som de kalte Arne Olaus Fjørtoft Garborg, oppkalt etter den radikale fritenkeren Olaus Fjørtoft, men de kalte ham bare Tuften. Selv om Garborgene var borgerlig gift, skulle barnet døpes, det var ikke så lett på denne tiden

⁷⁴ Arne Garborg sitert i Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 89-93

⁷⁵ Ibid, s. 107

⁷⁶ Hulda Garborg, *Heimestell*, 3. utg (1.utg 1899) (Aschehoug & Co, Kristiania, 1922) s. I

å stå utenfor statskirken, men den kirkelige rensingen av barselkvinner før dåpen nektet hun å være med på.⁷⁷

Det var en glissen liten hytte på ett rom de bodde i, og den var uegnet til vinterhalvåret. Etter hvert ble det til at familien tilbrakte vintrene nedover i Europa, hovedsakelig i Tyskland og Frankrike. Hulda var flink i språk, og lærte seg etter hvert både tysk og fransk, noe Arne mente var viktig slik at hun hadde mulighet til å klare seg selv, som oversetter, hvis han skulle bli borte. I Tyskland kom hun i kontakt med mange frisinnete mennesker som hun beundret, blant andre vegetarianerne Lou Andreas-Salomé og mannen hennes, som levde i pakt med naturen og gikk barbeint året rundt. Andreas-Salomé hadde skrevet boka *Im Kampf um Gott* som var erotisk dristig, og Hulda skrøt av den: ”De har jo bevist at også en Kvinne kan tenke!”⁷⁸. Etter inspirasjon fra denne, og andre tyske fritenkere skrev hun sin første roman, *Et frit Forhold* (1892).

September 1897 flytta Hulda med ni år gamle Tuften til Labråten på Hvalstad i Asker. Rasmus Steinsvik hadde kjøpt stedet med to hus og en liten låve, og ville at familien Garborg skulle slå seg ned her sammen med han, kona Marta, og Ivar og Karen Mortensson-Egnund. Garborg befant seg da på Kolbotn og var skeptisk til å ha fast bosted midt blant riksmåltalende. En stor bekymring var Tuftens språkopplæring, men på det svarte Hulda at hun hadde skaffet tjenestejente fra Hardanger, Steinsvik snakket sunnmørsk og at hun selv til tider ”klæmte i Vei på Jærbu”, så Tuften skulle nok få inn den norsken (landsmålet) han trengte. Garborg så også tross alt fordelene med å være nærmere Kristiania i forbindelse med arbeidet, og kom omsider etter.⁷⁹

Hulda begynte å arbeide mer og mer med målteater og hun skrev flere teaterstykker. I 1899 gikk tre av hennes stykker samtidig; *Noahs Ark*, *Vaar* og *Mødre*. I disse og andre stykker kommer forskjellige temaer som opptok Hulda frem; den idealistiske ungdommen hun selv var en del av på 1880-tallet, med kritikk til kirkemakt, stat, kapitalisme og kjønnsroller, og dobbeltmoralen i den borgerlige familien⁸⁰, samt handlinger om internasjonale kunstnere og bohemmiljøet rundt dem, med erotikk og drama⁸¹. Teaterstykket *Hos Lindelands* ble satt opp på Nationaltheateret november 1899, men arbeidet med målteater ble anstrengt på denne tiden, da Bjørnstjerne Bjørnson hadde uttrykt sin misnøye over

⁷⁷ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 110-123

⁷⁸ Hulda Garborg sitert (og oversatt) av Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 209

⁷⁹ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 264-269 (med sitat av Hulda Garborg)

⁸⁰ *Ibid*, s. 304

⁸¹ Obrestad, *Hulda*, s. 73

landsmålet og Arne Garborg. Hulda følte seg igjen sviktet av et av sine ungdomsidoler.⁸² Det ble etterhvert vanskelig å få stykker på landsmål satt opp på Nationaltheateret. Hulda startet Det Norske Spellaget som turnerte rundt i landet og satte opp stykker som Ivas Aasens *Ervingen*, Ivar Mortensson-Egnunds *Varg i Veum*, og Huldas eget *Rationelt Fjøsstell*. Senere kom Huldas stykker *Sigmund Bresteson*, *Liti Kjersti* og *Under Bodhitreet*. Det Norske Teatret ble stiftet i 1913 som en etterfølger av Det Norske Spellaget, og Hulda satt som styreformann frem til 1914.

Nasjonal stil

Hulda hadde lenge interessert seg for folkeviser, og hun ville at de skulle tas mer i bruk rundt om i landet. Folkeminnesamleren Moltke Moe hadde fortalt henne at det før i tiden ble danset til visene, og at Færøyene hadde holdt på denne tradisjonen. Dette fascinerte henne, og i 1902 reiste hun til Færøyene og Island for å lære mer om folkevisetradisjonen. Hun mente at sangdans også hadde vært en del av gammel norsk tradisjon, og måtte løftes frem. Det skapte blandede følelser, og enkelte var kritiske til at hun hadde reist til Færøyene og Island for å lære om norsk kultur.⁸³ Hulda startet en dansegruppe i Bondeungdomslaget i Kristiania som skulle drive med sangdans. Med folkeviseleiken hørte også folkedrakter, og i denne perioden ga hun ut heftene *Norske Folkevisor*, *Norsk Klædebunad*, og *Songdansen i Nord-Landi*. *Norsk Klædebunad* kom også i en ny utgave i 1917, med bilder og illustrasjoner.

Bunadene mente Hulda måtte tilpasses den moderne tiden. Samtidig mente hun at endringer måtte gjøres i samsvar med tradisjonen, derfor kunne man gjøre endringer ut fra retningslinjene hun hadde beskrevet i *Norsk Klædebunad*. Hun arbeidet også videre med tilpasning av bunadene i ”Heimen”-spalten. Ideene fra ”Heimen” tok hun senere, i 1921 med seg videre inn i et nytt prosjekt sammen med riksantikvar Harry Fett og arkitektene Arnstein Arneberg og Lorentz N. Ree, en komité for ”National stil og hjemlig bygningskikk” opprettet av Norsk Landmandsforbund⁸⁴. I *Heimestell* uttrykker hun også lignende holdninger til norsk mat som hun hadde til norsk tradisjon på andre områder.

Den nasjonale stilen skulle altså videreføres både i musikk og dans, klesdrakter, byggeskikk og innredning, og matlaging, men på alle disse områdene måtte det videreføres i

⁸² Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 320-321

⁸³ *Ibid*, s.329-371

⁸⁴ Berit Anderson, *Hulda og heimen*, (Bonytt Forlag, Valdres, 2001) s. 56-59

takt med tiden. Som jeg skal vise gjennom oppgaven, er dette et gjennomgående poeng i Huldas arbeider med tradisjon.

Dramatiserte kvinneskikkelser

Huldas første roman, *Et frit Forhold* skildrer butikkjomfru Dina Halvorsen, som får et forhold til den gifte butikkeieren Jensen. Hulda beskriver en gjensidig tiltrekningskraft mellom de to, og Frøken Halvorsen oppdager at hun også kan få makt. Handlingen viser hvordan et forhold blir destruktivt straks det bygger på andre ting enn kjærlighet. Når makt og penger spiller en større rolle enn kjærligheten blir forholdet alt annet enn ”frit”.⁸⁵

Kvinnekampen gikk utover 1890-tallet i to forskjellige retninger. De som skilte seg ut fra kvinnesakskvinnene, deriblant Hulda, mente at kvinner ikke måtte strebe etter å bli lik menn, men dyrke sin kvinnelighet. Kvinnenes evne til kjærlighet, omsorg, og det å bli mor utgjorde en viktig kraft i samfunnet som burde løftes frem, ikke gjemmes bort. En av de første i Nord-Europa som hadde disse meningene var svenske Ellen Key. Laura Marholms *Kvindernes Bog* var også sterkt kritisk til likestillingsfeminismen der hun skildrer seks sterke kvinneskikkelser, blant andre Amalie Skram.⁸⁶

I 1904 leste Hulda *Geschlecht und Charakter* skrevet av den unge østerrikske filosofi- og psykologistudenten Otto Weininger (som begikk selvmord like etter boka ble skrevet). Den presenterte teorier om det kvinnelige og det mannlige, og det var ifølge Weininger det mannlige som måtte etterstrebtes⁸⁷. Hulda skrev da boka *Kvinden Skabt af Manden* og ga den ut anonymt i 1904, denne ble både populær og kritisert. Boka starter med en innføring i Weiningers teorier, og går over til å fortelle en historie om hovedpersonen ”fru Eva”. Eva er gift med en innadventd kunstner som, og hun føler seg ensom i forholdet. Da møter hun en mann som hun forelsker seg i, og kjærligheten er tilsynelatende gjensidig. Men når det kommer til stykket blir hun sviktet av ham, og innser hvor mye hun tross alt elsker sin mann. Selv om dette er en roman, bruker Hulda undertittelen *En studie av en Kvinde*. Hun er enig i det punktet at kvinnen er mer erotisk og følelsesstyrt enn mannen, men i motsetning til Weininger mener hun det slett ikke er en ulempe. Samtidig var hun opptatt av kvinners rettigheter, blant annet når det gjaldt arbeid og lønn, og ugifte kvinner med barn (en problematikk hun tar opp blant annet i *Et frit Forhold* og *I Huldreskog*).

⁸⁵ Hulda Garborg, *Et frit forhold*, m. etterord av Jorunn Hareide (Spartacus forlag, Oslo, 1993) (original utg, 1892)

⁸⁶ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 218-221

⁸⁷ Hulda Garborg, *Kvinden Skabt af Manden* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1904) s. 8

Da dramaet *Edderkoppen*, som baserte seg på den rike Jomfru Anderssons maktpill med Huldas far og søstre, ble satt opp på Nationatheateret i 1904 hadde det over lengre tid pågått en rettssak mellom Jomfru Andersson og en av hennes elskere, som var godt ute i offentligheten. Teatersjef Bjørn Bjørnson tok stykket av scenen etter bare tre forestillinger. Selv om hun ikke likte at stykket ble stoppet, var Hulda stolt over kritikken og diskusjonene det hadde skapt. I 1905 kom oppfølgeren til *Kvinden skabt av Manden, Fru Evas Dagbog*, som også handlet om betydningen av kjærlighet og erotikk i ekteskapet⁸⁸. Betydningen av selvstendighet er et tilbakevendende tema i Huldas dramatiseringer. Hun mente mann og kvinne måtte være selvstendige i forholdet: ”Idethele kan man leve længe sammen, når man bare alltid er sån passelig skilt”⁸⁹, skriver hun i dagboka 4. juledag 1903.

Nok et drama om kvinners utfordringer i livet kom i 1912, da hun skrev romanen *Eli*. I Hedmarksromanene som kom utover 1920-tallet; *Mens dansen Gaar, I Huldreskog, Naar Heggen blomstrer*, og *Graagubben*, møter vi Siri Juul og følger henne i sine utfordringer og livet som enslig kvinne på landsbygda i Hedmark. Av disse skal jeg i analysen trekke frem *I Huldreskog*, som delvis er inspirert av observasjoner Hulda gjorde og historier hun hadde hørt under et besøk til Landsfængslet for Kvinder i 1918.

Politisk engasjement

Hulda og Arne Garborg fortsatte å dyrke det naturlige og idealene om et jevnt fordelt samfunnssystem. Arbeiderbevegelsen mente de hadde beveget seg for mye i kapitalismens retning. Etter de flyttet til Labråten satt Hulda en periode i kommunestyret i Asker for Det frisinne Venstre.

Arne Garborg skrev i 1906 den lille boka *Jesus Messias*, og denne engasjerte også Hulda. Boka handler om hvordan kristendommen har blitt korrumpert i forhold til Jesu *egentlige* lære. Mirakelhistoriene og ideer som for eksempel arvesynd hadde blitt tillagt i senere tid. Jesus blir her beskrevet som en stor sosialistisk leder som arbeidet for likhet og likeverd mellom mennesker. Garborg slet med religiøse spørsmål, og Hulda skriver i dagboka november 1905 at: ”G. snakker theologi i søvne, så han vekker mig, enda døren er lukket mellom os”⁹⁰. Spørsmålene rundt religion henger også sammen med politiske synspunkter. I 1909 ga Hulda ut boka *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, hvor hun tar for seg Rousseaus

⁸⁸ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s.400-404

⁸⁹ Hulda Garborg, *Dagbok 1903-1914*, Karen Grude Koht og Rolv Thesen (red)(Aschehoug & Co, Oslo, 1962) s. 23

⁹⁰ H. Garborg, *Dagbok 1903-1914*, s. 76

ideer, og bruker dem til å kritisere samfunnet i samtiden. Blant annet kritiserer hun skoleundervisningen for ikke å lærer barn å tenke selv og reflektere (slik hun lærte på Gløersens pikeskole).

I 1913 reiste Hulda til Amerika for å delta på markeringen norskamerikanere arrangerte av Ivar Aasens hundreårsdag i Minnesota. Endelig fikk hun realisert ungdomsdrømmen om å reise til Amerika. Indianerne og deres livsfilosofi inspirerte henne, og i 1919 ga hun ut boka *Den store Freden: Dramatiske dikt*, som er en fortelling om indianerhøvdingen Hiawathas fredsbudskap i diktform⁹¹. Denne ble senere oversatt til engelsk og utgitt i Minneapolis, med tittelen *Hiawatha's Vision*. Hulda engasjerte seg både i indianernes, og de sorte amerikanernes rettigheter. Første verdenskrig aktualiserte tanker rundt krig og fred og rasekonflikter, og manuskriptet ”’Couloured gentlemen’ fortel soga si” vitner om en bred og reflektert kunnskap rundt møter mellom ulike etniske grupper. I 1919 talte Hulda på Studentersamfundets protestmøte mot norsk blokade av Sovjet-Russland. Hun var uenig i metodene kommunistene hadde brukt for å velte det gamle tsarregimet, men blokade mente hun ville gjøre vondt verre for Russlands befolkning.⁹² Boka om Rousseau, *Jesus Messias*, og forskjellige dagboksnotater og manuskripter sier mye om hennes samfunnsideologiske synspunkter, noe jeg vil komme nærmere inn på i kapittel 7. Dette vil jeg også sette i sammenheng med hennes syn på nasjonal og kulturell identitet.

Den siste tiden

Arne Garborg fikk lungebetennelse i april 1923, lå lenge syk, og døde 14. januar 1924. Staten ville påkoste begravelsen, men Hulda og Tuften var misfornøyde da stortingspresident Ivar Tveiten mot Garborgs vilje forberedte en kristen preken. Tveiten modererte da talen, og kom i vanlige klær i stedet for prestekjole. Garborg ble etter eget ønske begravet ved skrivestua ”Knudaheio” på Jæren. Han ble kremert og urnen ble lagt ned i en jordhaug med en gravert steinplate, og Hulda fikk ti år senere samme gravlegging.⁹³

Romanen *Trollheimen* kom i 1927, og bygger på de samme karakterene som handlingen fra Hedmarksromanene. Her er Hulda inne på naturreligion og soldyrking, religionsspørsmålet og det spirituelle opptok henne fremdeles. I 1930 ga hun ut poesisamlingen *Kornmoe* med dikt som ”(Gud), kven er du?”. Det var både nasjonalisme og

⁹¹ Hulda Garborg, *Den store Freden: Dramatiske dikt* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1919)

⁹² Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 508-509

⁹³ *Ibid*, s. 533-546

religionsspørsmål i diktsamlingen. Nasjonalismen var en tendens flere steder i Europa rundt denne tiden, den delte seg i ulike retninger, og Hulda fulgte nøye med.⁹⁴

Da Vidkun Quisling reiste rundt og holdt møter i 1933 dro hun for å høre på foredraget hans. Quisling bygde på nasjonalistiske ideer og det var dette som tiltalte henne, men hun merket seg at han unngikk å snakke om programmet for det nye partiet, Nasjonal Samling. Hun fikk imidlertid høre mer om dette fra media og bekjente, blant andre Erik og Kathrine Lie og deres sønn Jonas, som nevnes i dagboka: ”alle tri er heilt Hitler-galne”⁹⁵. Hun visste godt hva Hitler sto for, og hun, som hadde en grunnleggende holdning om at alle mennesker var likeverdige, tok avstand fra nazismen. Hun mente at nasjonen Norge var for demokratisk innstilt til å godta Hitlers politikk. Sommeren 1934 begynte Hulda gradvis å bli syk, og 5. november samme år døde hun av leverkreft. Like etter kom diktsamlingen *Symra. Den blomsten du elska* (refererer til Arne Garborg), som hun arbeidet med mens hun var syk, og boka *Barndomsminne* ble utgitt posthumt i 1935.

⁹⁴ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 563

⁹⁵ Hulda Garborg sitert i Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 575

4 Norsk tradisjon og folkeopplysning

Hulda Garborg engasjerte seg i norsk tradisjon på flere ulike områder og i dette kapittelet skal jeg ta for meg noen av disse. Bunader var et av de områdene hun engasjerte seg i. Moderne og fremtidsrettet som hun var mente hun at bunadstradisjonen måtte ivaretas i takt med tiden, og dette innebar derfor at visse endringer kunne gjøres med draktene, noe hun uttrykker i flere utgaver av bladet *For Bygd og By*, i ”Heimen”-spalten. Samtidig var det viktig at det tradisjonelle formspråket ikke ble borte, derfor ga hun ut et veiledningshefte om folkedrakter, *Norsk Klædebunad* i 1903, og en ny utgave av dette med bilder og illustrasjoner i 1917. Rundt samme tid engasjerte hun seg for sangdanstradisjonen på Færøyene som hun mente også var en del av gammel norsk tradisjon, og startet dansegruppa i Bondeungdomslaget. Senere startet hun Det Norske Spellaget, som drev med sangdans og målteater og turnerte rundt i landet med forestillinger. Hvis det brede lag av folket skulle engasjere seg for den norske kulturen måtte de gjøre seg kjent med den og føle eierskap til den.

God norsk hjemmeinnredning var i likhet med bunadene viktig for Hulda. Dette betydde ikke kun å holde seg til gamle tradisjoner, men å ta i bruk tradisjonelle uttrykk og tilpasse det i tiden. Praktisk og vakkert gikk hånd i hånd, noe en av Huldas inspiratorer, svenske Ellen Key uttrykte i boka *Gjer Heimen din Fager!* (1903). Huldas opplysningsarbeid var en del av den kulturelle reisningen som foregikk i landet rundt århundreskiftet. Hun var ikke den eneste som drev opplysningsarbeid om den norske kulturen, men var en del av den omfattende *norskdomsrørsla*, som videreførte arven fra nasjonalromantikken på et mer folkelig grunnlag.

Dette skal jeg gå nærmere inn på i det følgende, før jeg tar for meg Huldas arbeid for norsk tradisjon på tre forskjellige områder; bunad, hus og hjem, og mat og helse. På alle disse områdene finner vi lignende ideer om hvordan tradisjonen bør ivaretas og videreføres.

Den folkelige vendingen

”Den store Mængde af Norges Bønder er fullstændig uvidende om, at de har et Fædreland”⁹⁶, uttrykte Christopher Bruun i *Folkelige Grundtanker* (1878). Det som kalles *norskdomsrørsla* vokste frem mot slutten av 1800-tallet. De nasjonalromantiske motivene var norsk bygdekultur, og bondebefolkningen ble sett på som bærere av den norske kulturen. Men som

⁹⁶ Christopher Bruun sitert i Gripsrud, *Folkeopplysningas dialektikk*, s. 87

Christopher Bruun påpekte var de ikke selv klar over dette. Denne oppfatningen kommer også tidligere frem hos brødrene Grimm og Asbjørnsen og Moe i deres innsamling av folkeeventyr. Mot slutten av 1800-tallet økte fokuset på å spre kunnskapen om den norske kulturen blant de brede lag av folket, og bøndene var ikke lenger like ”uvitende” om sin egen kultur som de hadde vært tidligere. ”Det ’nasjonale gjennombrudd’ var eit offentleg gjennombrøt for idear som tidlegare hadde virka i meir avgrensa akademikarkrinsar”⁹⁷, skriver Jostein Gripsrud i *Folkeopplysningas dialektikk*, og han kaller 1880- og 90-årene for den *formative* perioden i norsksdomsrørsla. Randi Storaas (1985) skriver at norsksdomsrørsla ble skapt på politisk, økonomisk, og kulturelt grunnlag: ”Viktige oppgaver var arbeidet for å koma ut av unionen, kampen mot fattigdomen, trongsynet og den sosiale skilnaden i status. Det skulle og drivast Opplysningsarbeid”⁹⁸. Ønsket om et selvstendig Norge var en sterk pådriver, men det var også andre frihetsidealer som sto sterkt, som frihet fra sosial undertrykkelse, og fri kjærlighet.

Det folkelige og sosiale aspektet spilte en større rolle nå enn i den tidligere nasjonalromantikken, og innføringen av nynorsken var et viktig element. Nynorsken var bygget på folkets forhold til sitt eget språk, og folket selv tok dermed større del i det kulturelle arbeidet. ”Nasjonalromantikken hadde etablert eit samband mellom Nasjonen og Bøndene på eit idealistisk-historisk plan – Aasen plasserte sammenhengen på eit realistisk og politisk aktuelt plan”⁹⁹, skriver Gripsrud. Det sosiale aspektet forutsetter at folket selv tar aktivt del i bevegelsen, og viktige virkemidler for å spre kunnskap og interesse var blant annet forlagsvirksomhet, ungdomslag og folkehøyskoler.

De mest politisk og kulturelt radikale, som Arne Garborg, Ivar Mortensson-Egnund og Rasmus Steinsvik så mot det gamle bondesamfunnet i beskrivelsen av idealsamfunnet. Dette bidro til at fokuset rundt norsk tradisjon fikk en politisk dimensjon som lå langt ute på venstresiden.¹⁰⁰ Det Gripsrud kaller den formative perioden i norsksdomsrørsla, var også mer eller mindre den formative perioden i Hulda Garborgs liv. En kan si at nasjonalismen fikk en folkelig vending gjennom norsksdomsrørsla. For at norske kulturelementer skulle bevares måtte de bevares av folket selv, og ikke kun eksistere som en romantisk idé borgerskapet hadde om den gamle bondekulturen. Hulda viste blant annet i ”Heimen” hvordan kulturen kunne leve videre i en moderne verden.

⁹⁷ Gripsrud, *Folkeopplysningas dialektikk*, s. 89

⁹⁸ Randi Storaas, *Å velja fortid – Å skapa framtid: Bunad som uttrykk for motkulturell verksemd*, hovedoppgave i etnologi (Universitetet i Bergen, 1985) s. 55

⁹⁹ Gripsrud, *folkeopplysningas dialektikk*, s. 90

¹⁰⁰ *Ibid*, s. 115

Bunad – standardisering og nyskaping

Hulda Garborgs arbeid med bunader er mye omtalt. Hun reiste rundt i landet i 1903 og samlet inn informasjon om draktene fra de forskjellige regionene. Heftet *Norsk Klædebunad* (1903), og en revidert utgave med bilder og illustrasjoner fra 1917, var populært og handlet om de forskjellige draktene og mønstrene fra de forskjellige deler av landet. Selv om hun standardiserte draktene mente hun at tradisjonen måtte tas vare på i takt med tiden, og hun skapte selv sin egen drakt basert på hallingbunaden (som i dag blir kalt *Huldadrakten*). Men folk som ikke kjente godt nok til tradisjonen trengte kunnskap før de kunne begi seg ut på slike prosjekter, og i *Norsk Klædebunad* fikk man en oversikt over de forskjellige bunadsmønstrene, som kunne fungere som retningslinjer.

Som utenforstående kunne hun peke på den norskheten folk fra landsbygda var bærere av, men som de selv ikke var klar over, noe som minner om Asbjørnsen og Moes begrunnelse for deres endring (fornorsking) av folkeeventyrene. De mente selv denne norskheten allerede lå der, og at folket selv ikke kunne se den, mens de selv var kvalifisert til å peke på, og trekke ut *det norske* i folkeeventyrene.

I innledningen til andre utgave av *Norske folkeeventyr* fra 1882 gir Jørgen Moe en vitenskapelig begrunnelse for at eventyrene nettopp er *norske* folkeeventyr. Her sier han at det ikke er eventyrenes *fabel* (selve historien, eller det historien sier) men natur og omgivelser, karakterene og fortellerstilen (som ofte kan peke tilbake til norrøn tid) som uttrykker det norske. Moe viser til en rekke eventyr fra store deler av verden som har slående likheter i form, og har mange elementer som ligner, men med en lokal vri, og stiller på grunnlag av dette det dristige spørsmålet om eventyrene egentlig er norske eller om de stammer fra et annet sted. Moe presiserer at selv om eventyrene har felles trekk med eventyr fra andre land, er de ikke mindre norske:

Bortset fra enkelte undtagelser, vise det sig nemlig som Frembringelser, der vistnok have udviklet sig af en fælles Spire, og som derfor udfolde sig i analoge Betegnelser for den samme Idé, men overalt, efter Folkets indre og ydre Betingelser, paa en eiendommelig Maade (...) man maa overalt Tænke paa en selvstændig Skaben. Denne kan have flere og færre Lighedstræk, efter som Folkerne staa hinanden nærmere eller fjernere, men den viser sig næsten altid med saa skarp og bestemt Eiendommelighed, at den fjerner Tanken om, at Digtningen nogensteds er en indført Vare¹⁰¹.

Moe peker her på det norske i folkeeventyrene, og hva det er som gjør akkurat disse eventyrene norske; De har klare referanser til norsk natur, levemåte og fortellertradisjon, i tillegg presiserer han at mange har humoristiske trekk, ofte en mørk humor som kommer av

¹⁰¹ Jørgen Moe ”Fortale og Innledning til Norske Folkeeventyr” (1.utg 1851-52) (2.utg 1882) s. 46

de harde levekår folk har levd under. ”Om de end efter sit Inhold ere de samme som andre Folks, ere de dog ikke de samme. De viser sig ganske som Frembringelser af vort Lands særegne lokale og folkelige Forhold”¹⁰². Moe trekker opp grenser for hva som kjennetegner *norske* folkeeventyr, til forskjell fra andre folkeeventyr. Vi kan altså se likhetstrekk mellom dette og Huldas arbeid, i måten å reise rundt i landet, *samle inn* norsk kultur for så å publisere det, og dermed opplyse folk om deres egen kultur.

Hulda trekker opp grenser for hva som kjennetegner norske folkedrakter til forskjell fra andre folkedrakter, og norskheten ligger i de regionale mønstrene og utformingene. Derfor så hun det ikke som noe problem at bunaden hadde felles trekk med drakter fra andre deler av verden. Det at noen av draktene hadde opphav et annet sted gjorde dem ikke mindre norske:

Me fekk framande Motar inn, men laga dei um etter eigen Smak og eigne Livshøve, dikta dei um, rita, farga og modellera, til dei vart *norske*.

(...)

I den tidi (tidlig 1800-tall) raadde Spania for motane i Europa, liksom Frankrike no. Og det vart mykje spansk Svip paa Klædi; dei vart ikkje lenger einfelde og naturlege, men utstasa og tilstelte med mange snodige Paahitt. Her i Norig laga me dei um paa vaar Maate; Den sermerkte norske Prydsaumen voks fram i Bygdine.¹⁰³

Hulda legger her til i en fotnote at: ”So gjekk det og med Vevnad, Treskurd o.a., - liksom den Songdansen me laante fraa Sudlandi heruppe fekk si sermerkte nordiske Form: den *episk-lyriske* Songdansen”¹⁰⁴. I møte med indianerne reflekterer hun også over hvordan mønstre kan ha røtter forskjellige steder når hun drar kjensel på noen av mønstrene de brukte: ”...mønstret, der i Norge saa almindelige ”Østerdalsrose” eller ”Hardangerstjerne”. Men første Gang jeg saa den Rosen var på en Bordduk i Bayern, saa Gud vet hvordan den har vandret”¹⁰⁵. Med dette understreker hun at denne utviklingen er et felles trekk for flere kulturuttrykk, materielt og immaterielt, og ikke er spesielt for bunadene.

Selv eksperimenterte Hulda mye med drakter og laget sine egne varianter til forskjellig bruk. Men folk som ikke var like kompetente på form og tradisjon kunne fort komme til å ”skjemme ut” drakten. Huldas oppfattelse av det å gjøre skam på draktene kunne også grunne i feil holdninger. Bunadene var ikke bare fine drakter, med disse kom et norskhetsbudskap som også var knyttet til målsaken, frilynte venstresympatier og et signal om danning bygget

¹⁰² Moe, ”Fortale og Innledning til Norske Folkeeventyr”, s. 62 moe

¹⁰³ Hulda Garborg, *Norsk Klædebunad* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1917) s. 6-8

¹⁰⁴ H. Garborg, *Norsk Klædebunad*, s. 8

¹⁰⁵ Hulda Garborg, ”Et myrdet folk” (Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, signatur: Ms.Fol. 1737)

på tradisjoner fra tiden før Danmark-Norge¹⁰⁶. Det kan fortsatt forekomme diskusjoner om det å ha riktig holdning til bunadene og hva de representerer, selv om det politiske budskapet ikke lenger er like fremtredende.

I ”Heimen”-spalten har Hulda et nytenkende og fremadrettet syn på bruk av bunader. Hun redigerte spalten i bladet *For Bygd og By* fra 1912. Det var for det meste hun som skrev tekstene, men spalten inneholdt også tekster skrevet av andre, enten tilknyttet redaksjonen, eller lesere som sendte inn brev med råd om for eksempel håndarbeid. Hulda ga mange råd om bekledning, og da spesielt ”tidhøvelege” bunader. I første utgave 6. januar 1912 skriver hun om hvorfor de norske bunadene må tilpasses tiden:

Det er ikkje nok, at ein bunad er *norsk*. Han maa vera *tidhøveleg*. No er det saaleis her i lande, at skal ein ha ein *tidhøveleg* bunad, lyt ein taka han etter utanlandsk mynster. Skal ein ha ein *norsk* bunad, saa vert han ikkje tidhøveleg. (...) Det er saaleis ikkje godt aa vita korleis ein skal greie seg, naar ein vil kle seg paa norsk gjerd og endaa vera klædd som eit moderne menneskje kvar helst ein ferdast i inn- og utland. For i Norig har vi ikkje tidhøvelege norske bunader, som har landsgylligt verd.¹⁰⁷

For å bevare de norske draktene inn i moderne tid mente hun de måtte tilpasses. En skulle ikke måtte bruke utenlandske klær for å kle seg moderne. De gamle draktene kunne ivaretas for festbruk og spesielle anledninger, men den norske stilen kunne videreføres i mer moderne bekledning. Det samme gjaldt interiør i norsk stil, det Hulda kalte ”husbunad”:

Liksom det er med klædebunaden — saaleis er det og med husbunad og husinnreidsle. Det kan t. d. vera gildt aa eige nokre fine rosemaala ølbollar. Men dei er ikkje serleg hendige til aa drikke morgonkaffien utor. — Den gamle aaren var hyggjeleg aa sitja ikring dei lange vinterkveldane. Men um nokre aar er det kanskje ljonkrafta, som vermer upp i bondestovune. Og saaleis kan ein taka fyre seg det eine etter det andre. Det gamle vert for gamalt for det daglege praktiske liv. Og saa lyt ein trive til det nye og tidhøvelege anten det saa er unorsk eller norsk. Det fins ikkje krok framum.¹⁰⁸

De gamle dekorerte ølbollene kunne være pene å se på, men de var upraktiske til daglige gjøremål; slik det også kunne være fint å eie en tradisjonell bunad i all sin stas, men den ville bare være brukbar i noen få spesielle anledninger. Moderniteten og fremtiden er uunngåelig, og hvis møblene og klesdraktene med tradisjonelt uttrykk skulle bli redusert til samleobjekter for spesielt interesserte, ville de ikke bli videreført på en produktiv måte. ”Mange Stadir er Bygdekledi so vel gøynde og gløynde, at me maa til Muséi skal ein finne dei att, og andre

¹⁰⁶ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal Strateg*, s. 489-491

¹⁰⁷ Hulda Garborg, ”Heimen” i *For Bygd og By*, 06.01.1912 (hentet fra <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=4606> 20.03.13)

¹⁰⁸ H. Garborg, ”Heimen” i *For Bygd og By*, 06.01.1912

Stadir er dei gamle Klædi lite høvelege til aa ta upp att i vor Tid”¹⁰⁹, skriver Hulda i forordet til *Norsk Klædebunad*.

Hvis tradisjonen står stille ender den opp på museum, og de kommende generasjoner vil ikke ta aktivt del i å videreføre den. Tradisjonen må videreføres *med*, og ikke *mot* moderniteten. En kultur i stadig utvikling gjør at det blir vanskelig å definere den, men etter Huldas utsagn i ”Heimen” å dømme er dette flytende uunngåelig, og ikke nødvendigvis negativt. Tvert imot kan det være nettopp fleksibiliteten som bringer tradisjonen videre, det gjør den levende.

Hulda mente at klesdrakt og interiør måtte utvikles basert på gamle norske bygdetradisjoner, slik nynorsken var utviklet basert på gamle norske bygdemål:

Liksom landsmaale maatte byggjast upp paa grunnlag av dei norske bygdemaala, før vi fekk eit landsgylligt norskt maal, som heile lande kunde verte hjelpen med — saaleis maa ogsaa norskdomen i det moderne ytre kulturliv skapast paa grunnlag av den gamle norske bygdekulturen.¹¹⁰

Slik kunne norske tradisjoner videreføres i det mer hverdagslige, inn i moderne tid, men dette krevde kompetanse og kunnskap om de gamle formene. Bunadenes grunnform kunne brukes til å lage mer hverdagslige klær for forskjellige formål, og Hulda viser frem lette sommerkjoler og by- og reiseklær som er basert på norske bunader:

Det rette maa vera aa faa ei fast grunn-form, som er høveleg og klædsam, og so brigde den i farge og prydnad etter tid og tilhøve.

Til høgtid som til kvardag *) hev me gamle bygdebunader som er baade praktiske, fagre og utruleg billige. Men det er sant, at dei oftast høver mindre godt for by- og reise-live, slik som dei er no. D.v.s. i heimane kan mange høve godt i byen og, men mindre paa gata.

-Men hev ein funne ein bunad som høve aat ein, og ein er glad i, so kan ein lett bruke grunnformi til gate- og reiseklede og med litt umtanke.¹¹¹

For å vise stolthet over den norske kulturarven ønsket Hulda å skape en norsk mote basert på de gamle draktene. Det var ingen grunn til at det norske formuttrykket ikke skulle være like fasjonabelt som moter hentet fra for eksempel Frankrike og Italia. Hva som ble sett på som vakkert og moteriktig kunne handle mer om hvor det kom fra enn hvordan det så ut, noe som kan assosieres med dagens fokus på merker. Klærne øker i verdi når de har de riktige

¹⁰⁹ H. Garborg, *Norsk Klædebunad*, ”Fyreord”

¹¹⁰ H. Garborg, ”Heimen” i *For Bygd og By*, 06.01.1912

¹¹¹ Hulda Garborg, ”Heimen” i *For Bygd og By*, 18.02.1912 (Hentet fra <http://www.aastunet.no/default.asp?menu=4606> 20.03.13)

merkene, selv om kvaliteten og utseende kan være omtrent likt et plagg som er mye billigere. Hulda forteller om en episode med en bydame som tydelig er opptatt av det moteriktige fremfor personlig smak:

Eg synte fram en 5-6 norske bygdebunader til ei bydame, og ho var svært oppglødd for dei, men, men – dei var for norske likevel for henne, skyna eg. Daa tok eg fram ein Øysterdalsbunad og sa: 'sjaa her hev eg ein roccoco-bunad fraa normandi – Frankrik – den er annleis.'

Daa var ho med ein gong heilt med: 'Ja, det *er* straks en anden sving,' sa ho; 'det er saa rart med alt fransk; en ser det straks. Den er nydelig!'

Aa ja, ein hev mang ein morostund og!¹¹²

Sitatet viser hvordan folk kan forholde seg pragmatisk til moter, og dermed ikke kan gjenkjenne nasjonal stil, eller ha egne oppfatninger om hva de synes er pent. I ønsket om å spre kunnskap om egen kultur ligger også et ønske om at flere skal ta del i videreføringen av den, og gjøre den til sin egen.

Når Hulda moderniserer den norske tradisjonen på denne måten beveger hun seg bort fra det nasjonalromantiske bildet bunadene er en del av. Dette nasjonalromantiske har i stor grad eksistert blant borgerskapet, mens Huldas prosjekt kan sies å være en folkeliggjøring av det nasjonale. Ved å gjøre bunadene mer hverdagslige, anvendelige, og ikke minst billigere blir det lettere for den vanlige norske kvinne å føre tradisjonene videre. I tillegg skulle det også appellere til bybefolkningen slik at de ikke kun skulle kle seg i franske og italienske moter, og dermed bli adskilt fra den "norske" kulturen. Randi Storaas skriver at den revitaliserte bunaden ble et symbol på de ideene norskdomsrørsla sto for; de gode norske verdiene inn i en ny og moderne tid¹¹³. Samtidig vil jeg si at meningene også var noe nyansert, og når Storaas skriver at norskdomsfolka: "...svartmålar (dei) alt nytt og alt som kjem frå utlandet. Dette vert det berre bruka negative ord om. Det er smitsamt, sjukt, uekte og utan sjel"¹¹⁴, vil jeg påstå at Hulda ikke passer helt inn i denne beskrivelsen.

Moderniseringen Hulda sto for ble senere kritisert av blant andre Klara Semb, som mente man måtte holde seg strengere til den opprinnelige utformingen. Etter hennes mening var det viktig "...å verta kvitt dei utskjemde, moderniserte bunadane og få spreidd stilreine, ekte bunader"¹¹⁵. Hva som kan anses som ekte bunader vil være noe relativt. Hvis det menes de gamle draktene bunadene er basert på, var også de sammensatt av inspirasjon fra

¹¹² H. Garborg, "Heimen" i *For Bygd og By*, 18.02.1912

¹¹³ Storaas, *Å velja fortid – Å skapa framtid*, s. 97

¹¹⁴ *Ibid*, s. 97

¹¹⁵ Klara Semb sitert i Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 528 (min kursivering)

forskjellige steder, i tillegg var ikke festdraktene like fra person til person i samme bygd. Hvor ligger da norskheten? Selve konseptet bunad er mer moderne enn tradisjonene de skal representere. Med Gerd Baumanns termer kan vi si at det representerer en essensialistisk idé med en prosessuell retorikk. Det blir derfor et komplekst tema hvis en skal diskutere det i et *ekte/falsk*-perspektiv. Huldass formening om ekte, var at det skulle være skikkelig håndarbeid og ikke fabrikkprodusert, og norskheten lå i særtrekk som for eksempel prydsømmen. Det er ikke sikkert om det var Huldass arbeid Semb kritiserte, eller om hun kritiserte det folk selv hadde gjort med draktene, men det ligger en indirekte kritikk i det at hun selv på 1920-tallet startet et innsamlingsarbeid for å utforme draktene på et mest mulig tradisjonelt vis, skriver Arnhild Skre¹¹⁶.

Den moderne tankegangen om tradisjon og nasjonal identitet har linjer tilbake til Herder, en av de første som ville bygge på en ”folkeånd” (*volksgeist*) for å styrke nasjonal identitet. I sitatet av Herder i kapittel 2 kritiserer han blant annet overklassen for å være identitetsløse når de velger fransk fremfor nasjonalspråket, og så for seg en verden uten nasjonal identitet. I forbindelse med bunadene kan vi se at Hulda gjorde noe lignende. Herders løsning er en slags ”hybrid modernitet”¹¹⁷ der tradisjonen, her representert ved språket, moderniseres på grunnlag av det gamle slik at det mer aktivt kan tas i bruk. Hulda refererer ikke til Herder når hun snakket om utvikling av tradisjonen, men vi kan se likhetstrekk i synet på nasjonal identitet. Som hun er inne på både i *Norsk Klædebunad* og i ”Heimen”, har andre kulturuttrykk, som hjemmeinnredning, lignende utvikling som bunadene, og det moderne perspektivet er til stede også her.

Det kvalifiserte hjemmet

Hulda var opptatt av hus og hjem, og hun formet og utviklet sitt eget hjem samtidig som hun tok en autoritativ posisjon også her. Hun engasjerte seg for interiør, farger, byggeskikk og husstell. Interessen for farger og fargekombinasjoner kommer frem i alle rom på Labråten. Når det gjelder fargebruken viser hun leserne av ”Heimen” til faglitteratur på området, som arkitekt Johan Meyers *Fortidskunst i Norges Byer* og riksantikvar Harry Fetts *Gamle norske hjem, hus og bohaver*. Hun oppfordret folk til å studere disse bøkene, og også besøke Norsk Folkemuseum og lignende samlinger for å få råd om vakre norske ting.¹¹⁸ Dette viser at den

¹¹⁶ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 558

¹¹⁷ Baumann og Briggs, *Voices of Modernity*, s. 196

¹¹⁸ Anderson, *Hulda og heimen*, s. 55-56

gode smaken, i Huldas oppfattelse, ikke bare var en personlig ting, men bygget på kunnskap hentet fra faglitteratur.

Hulda var også inspirert av svenske Ellen Key. Keys lille bok, *Gjer heimen din fager!* (oversatt utg. av mållaget fra 1903) beskriver hvordan et vakkert hjem også skal være funksjonelt, og at det som ikke er funksjonelt ikke er vakkert. Men det betyr heller ikke at det som er funksjonelt *er* vakkert, derfor handler boka om hva som er vakkert *og* funksjonelt. Hun skriver at: ”Eit heim maa me byggja heilt ulikt, etter som me bur i sør eller nord, i by eller paa landet. Framum alt maa det verta ulikt etter som dei folk er, som skal bu i heimen”¹¹⁹. Key presiserer hvordan det bare er de rike hjemmene som har råd til å ha det pent rundt seg, fordi møbler som både er pene og funksjonelle er dyre, og billig interiør er stygt. Derfor mener hun at produsenter av interiør må alliere seg med kunstnere slik at det å ha et vakkert hjem ikke avhenger av økonomi. Personlig smak mener hun er viktig, og man skal ikke kun forholde seg til en oppskrift på hva som er vakkert. Samtidig mener hun at smaken hos de fleste er dårlig, og i søken etter vakre ting, velger de seg det stygge. Igjen ser vi en oppfattelse om at folk trenger veiledning i hva som er vakkert og harmonisk, et slags opplysningsarbeid som tilsier at dette ikke er opp til hver enkelt. Det er et kunnskapsfelt man kan ha mer eller mindre kompetanse på, slik som Hulda mener at personlig preg på bunadene også forutsetter en viss kompetanse. Et vakkert (og nyttig) hjem er et harmonisk hjem. Barna blir ”finare og betre av det” og ”dei vaksne fær ei ro og ei gleda, som gjer dem til betre menneskje” uttrykker Ellen Key¹²⁰. Det å gjøre god smak til et fagfelt skulle hjelpe folk med å innrede hjemmet.

Det er det fabrikkerte, den ”falske skjønnheten” Key ikke liker. Samtidens overflod av blandede stiler, ”skrikande” oljetrykk i forgylte rammer, ”det uegte, det halvfine, sanko i hop fraa alle kantar”. Heller det minimalistiske, det enkle men stilfulle og ekte, det uttrykker dannelse. Mennesker med kunstnerisk sans kunne lage et vakkert hjem på en billig måte. God smak er å vite hva som passer sammen i form og farge, og ikke nødvendigvis det som er på moten. Key kommer med mange konkrete forslag på hvordan man kan lage pent og stilfullt interiør av billig materiale. Riktige fargekombinasjoner kan utgjøre et vakkert hjem, men de som har dårlig smak må holde seg unna sterke farger. Hun kritiserer rom i rike hjem for å være som om ”menneskja er til for romi si skuld, og ikkje at romi er til for menneskja si skuld”, og mener personlige behov, og smak må komme til syne i ethvert hjem. ”Fyremaal,

¹¹⁹ Ellen Key, *Gjer Heimen din Fager!*, oversatt til nynorsk av Karen Grude Koht (Norigs ungdomslag og Student-maallaget, Oslo, 1903)

¹²⁰ Key, *Gjer Heimen din Fager!*

form og prydnad” må henge sammen skal en ting være vakker. Key mener slike idealer er viktig å ha også i skolehus, slik at barna utvikler den gode smaken. Når man er omgitt av et vakkert og harmonisk hjem, ikke bare blir man bedre og mer balanserte mennesker, men man utvikler god smak, og dette er viktig å overføre til barna slik at alle kan skape et vakkert hjem rundt seg uavhengig av personlig økonomi.¹²¹

Når det gjelder Huldas eget hjem Labråten var hun nok enig i mye av dette, men spesielt minimalistisk er det ikke, med alle fargene og gjenstandene. Hun kan heller ikke ha vært veldig redd for å blande stiler, for på Labråten finner vi nasjonal stil, som rosemaling og dragestil (som også er to forskjellige typer nasjonal stil), iblandet enkelte andre stilmøbler, som spisestuens stoler og lysekroner, og impulser utenifra, som sebraskinnet i stua. Men vi ser både i ”Heimen” og *Norsk Kledebunad* at upraktiske møbler og annet interiør og husgeråd hadde hun lite til overs for, og at hun valgte harmoniske fargekombinasjoner og godt kvalitets-håndverk i sitt eget hjem.

Farger som passet sammen og hva som var god norsk stil var kunnskap Hulda hadde studert og tilegnet seg gjennom en blanding av faglitteratur og egne observasjoner, derfor mente hun at folk som ikke hadde den samme kompetansen kunne ha nytte av veiledning. Mange kunne nok synes veiledningen i ”Heimen” var til god hjelp, mens andre kunne bli provosert av den autoritative tonen og de konstaterende konklusjonene om hvordan et godt norsk hjem skulle være, skriver Arnhild Skre¹²².

I 1920 ble Hulda leder for en komité for ”National stil og hjemlig bygnings-skik” opprettet av Norsk Landmandsforbund. Riksantikvar Harry Fett og arkitektene Arnstein Arneberg og Lorentz N. Ree var med i komiteen, og de arbeidet for å utdanne bygdesnekkere og for å skaffe innbo av god og rimelig kvalitet. Gerhard Munthe foreslo også en brosjyre om norske farger og bruken av dem, men dette ble ikke gjennomført fordi Fett og Arneberg mente det var for mye usikkerhet rundt temaet.¹²³ Hulda var inspirert av Gerhard Munthes fargelære, og mente nok at de riktige fargene kunne bringe frem den rette sinnstemningen i rommet. Den sterke rødfargen i spisestua på Labråten, okergult og grønt i dagligstua, eller den duse rosafargen i Arnes rom er farger som er valgt for å få frem en sinnstemning som harmoniserer med rommenes bruk.

Komiteen for nasjonal stil arbeidet også for at det i statlige byggeforetak skulle tas hensyn til både nasjonal stil og byggetradisjoner i hver landsdel. Den ønsket samarbeid med

¹²¹ Key, *Gjer Heimen din Fager!*

¹²² Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 482

¹²³ Anderson, *Hulda og heimen*, s. 56

Arkitektforeningen om å utpeke sakkyndige fra hver landsdel som kunne konsulteres i forbindelse med statlige byggeprosjekter slik at de regionale særegenhetene ikke forsvant. I tillegg til å spre kunnskap om bunadens nasjonale og regionale trekk ønsket altså Hulda nå å gjøre det samme med byggeskikken. Samarbeid med Håndverksforeningen og Husflidforeningen var også ønskelig for å utarbeide gode møbler og annet interiør. Komiteen så for seg mønstertegninger for hele hus beregnet på større og mindre gårdsanlegg. Den fikk støtte fra Norges Bondelag, Nasjonalinnsamlingsfondet til Landets Opdyrking og Norges Kreditforening for Land- og Skogbruk, og fikk opprettet Bøndernes Bygningskontor i 1923 under ledelse av arkitekt Tormod Hustad. Kontoret skulle fremme en estetisk, praktisk og økonomisk bebyggelse på landsbygda, som folk flest skulle ha råd til å skaffe seg. I tillegg drev de et opplysningsarbeid om bebyggelse og boliginnredning basert på hjemlige tradisjoner.¹²⁴

Gjenreisningen av den nasjonale byggeskikken skulle gjøres ved å trekke linjer til gamle tradisjoner, men det skulle utføres på moderne vis: ”Komiteen (for Nasjonal stil) presiserte at de ikke ønsket å kopiere fortiden, men påpekte at tankene og ideene var for ’nutidens krav, men i den tradisjonelle kulturs dâm og stil’”¹²⁵. Her ser vi altså den samme ideen Hulda uttrykte i forbindelse med bunadene. Den moderne, funksjonelle, men allikevel tradisjonelle stilen skulle bringe tradisjonen inn i en ny tid, og ikke minst gjøre den mer tilgjengelig og gjenkjennelig for folk flest.

Mellomkrigstiden var preget av økonomisk krise, arbeidskonflikter og arbeidsledighet. Samtidig var idealer om bedre levestandard og hygiene sentrale, noe som etter hvert førte til innlagt vann og elektrisitet. Kombinasjonen dårlig økonomi og bedring av levestandard kan ha vært noe av årsaken til interessen for utforming av standardiserte bolighus som alle skulle kunne ha råd til, samtidig som det var ønskelig å bevare tradisjonelle trekk i byggeskikken. Deler av landbruket ble spesielt hardt rammet da prisene på landbruksprodukter gikk sterkt ned, derfor var det størst behov for økonomiske, praktiske, og funksjonelle løsninger her. Nils Tore Selseth skriver i artikkelen ”Modernisering av bolighus på landsbygda” (1998) at det i mellomkrigstiden var lite bygging på eksisterende gårdsbruk på grunn av den økonomiske situasjonen, men det foregikk en omfattende bygging av bureisningsbruk. I perioden 1918 til 1948 ble det opprettet 16-17 000 bureisningsbruk, og flesteparten av disse kom i 1920-årene.

¹²⁴ Anderson, *Hulda og heimen*, s. 56-58

¹²⁵ *Ibid*, s. 59

Dette var for mange en løsning på den høye arbeidsløsheten.¹²⁶ Med en så omfattende nybygging av gårdsbruk i en periode med dårlig økonomi var det fare for at kvaliteten i håndverket ble dårligere, og den tradisjonelle byggeskikken gikk tapt. Komiteen for nasjonal stil arbeidet for å bevare kvalitetshåndverket og tradisjonen på tross av de økonomiske utfordringene.

Elementer som vektlegges er den gode smak, dannelse og tradisjon. Smak er ikke bare noe som vokser ut av det individuelle mennesket, men noe som er sosialt betinget.

Oppfattelsen hos blant andre Ellen Key (og sannsynligvis også hos Hulda) var at med vakre og harmoniske hjem fulgte dannelse, god smak og et harmonisk familieliv. Kunnskap om slike temaer og god levestandard generelt skulle ut til folk flest, og samtidig skulle tradisjonen bevares, derfor ser vi (spesielt i Huldas arbeid) en kombinasjon av helse, levestandard, tradisjon og utvikling.

Heimestell - Livsstilsguiden

Kokeboka *Heimestell* (1922, opprinnelig utg 1899) inneholder en rekke råd om kosthold, husstell, hygiene, og matoppskrifter. Med overskrifter som ”Upp med vindaugo”, ”Spara ikkje paa vatn og saape”, og ”Kroppen”, virker boka som en slags livsstilsguide for hverdagslige gjøremål. I avsnittet ”Dumme mannfolk” forteller Hulda i en slags eventyr-form hvordan mannfolk, også intellektuelle, ikke kunne vaske seg skikkelig:

Her um dagen kom det ein fælt klok og framifrå opplærd mann og bar seg so ille og visste seg inga raad, koss han skulde fara aat med aa vaske seg skikkeleg. ’Eg hev greid so mang ein vrang floke i mitt liv’ sa’n; ’men dette kan eg ikkje rekne ut; for vaskar eg hendane fyrst, so vert *vatne* svart og kliner andlite til; men vil eg vaske andlite fyrst, so kliner eg det ut med dei svarte *hendane*. Er det nokon som kan segja meg, kva raad eg skal bruka?’ – ’Stakkar,’ sa eg; ’det er ikkje so greidt. Men tenk; endaa eg berre er eit stakkars kvinnfolk, so hev eg funni ein maate lell, eg. Høyr no vel etter. Fyrst vaskar eg hendane. Og so – tek eg nytt vatn aat andlite.’ – ’Aa! paa *den* maaten! Ja *det* var sant det!’ – Glad og lett strauk han heim, og storleg forundra; so mykje hadde aldri han komi paa. Men du skulde sjaa dei reknestykki han kann setja upp om andre ting! Det er so det kann gaa reint rundt for deg.”¹²⁷

I avsnittet ”Kunsten aa eta” får leseren detaljerte beskrivelser om hvordan maten skal inntas for å unngå problemer med fordøyelsen. Maten skal tygges godt, som en lærd mann fortalte henne skulle den helst tygges 36 ganger. Tygging var et tema som ble tatt opp av flere i

¹²⁶ Nils Tore Selseth, ”Modernisering av bolighus på landsbygda” i *Nye hjem: Boligmiljøer i mellomkrigstiden*, Morten Bing og Espen Johnsen (red) (Norsk Folkemuseum, 1998) s. 152-161

¹²⁷ H. Garborg, *Heimestell*, s. 15

Huldas samtid; Den danske tannlegen og forfatteren Alfred Bramsen ga i 1906 ut boka *Kunsten at spise* (utgitt i fire opplag, det siste i 1930), en ”tyggemanual” som fortalte leseren hvordan, og hvor mye maten bør tygges for best mulig næringsopptak og fordøyelse. Boka var inspirert av amerikanske Horace Fletcher som utviklet denne formen for ”spisekunst” på slutten av 1890-tallet. Dette ble et mye diskutert tema, og spisekunsten ble etter hvert kalt *fletcherisme*.¹²⁸

Var det denne *fletcherismen* som inspirerte Hulda til å skrive om kropp, mat, og fordøyelse i *Heimestell*? Fletcherismen omtalte menneskekroppen som en maskin, og fordøyelsessystemet som en forbrenningsmotor. For at maskinen skulle fungere optimalt måtte redskapene (tennene) brukes korrekt, slik at energien ble frigjort på riktig måte. Bramsen forholdt seg delvis til denne maskinmetaforen, men mente den ikke var holdbar, da den ikke tok i betraktning betydningen av hva slags mat som skulle inntas for å få riktig næring. Derfor tilpasset han på 1920-tallet *fletcherismen* til ernæringsvitenskapens fremvekst rundt samme tid.¹²⁹ Hulda skrev om disse temaene i *Heimestell* allerede i 1899, men kom med en revidert utgave i 1922, det er derfor vanskelig å si hvor mye hun ble inspirert av Bramsen, men det er liten tvil om at fokuset rundt tygging og fordøyelse *fletcherismen* brakte med seg rundt 1900 var en påvirkningfaktor i dette arbeidet.

Hulda skriver om tyggingen i sammenheng med ernæring og hygiene, samt fysisk aktivitet. Å spise under stressende omgivelser mente hun var dårlig for fordøyelsen, og har en sittet inne hele dagen er det lurt å gå en tur før en spiser. Så må en drikke godt med vann, som ikke er altfor kaldt, og pusse tennene morgen og kveld.¹³⁰ Fokuset rundt tannhelse (samt andre hygienesaker) var tiltakende i mellomkrigstiden. Tiltak i skolen for bedre hygiene og levestandard ble satt i gang, støttet av organisasjoner som Norske Kvinners Sanitetsforening, Norges Røde Kors, og Nasjonalforeningen mot tuberkulose¹³¹. Videre i *Heimestell*, kommer beskrivelser av forskjellige råvarer, hvordan de skal tilberedes, og hva det er sunt for, samt oppskrifter til forskjellige middagsretter, bakevarer og desserter¹³².

Rådgevingen om ernæring og kosthold viser Huldas vilje til å spre kunnskap om en sunn livsstil for bedre helse. Boka er ikke spesielt rettet mot folk på landsbygda, slik andre

¹²⁸ Richard Gjems, 'Et Taylor-System i Legemets Drift' – En undersøkelse av *fletcherismen* i Danmark og Norge med utgangspunkt i Alfred Bramsens forfatterskap 1906-1930 (Hovedoppgave i Etnologi, Institutt for Kulturstudier, UiO, 2003) s. 3-4

¹²⁹ Gjems, 'Et Taylor-System i Legemets Drift', s.11-12

¹³⁰ H. Garborg, *Heimestell*, s. 18-20

¹³¹ Kirsten Frønæs, *Det blir ikke hull i en tann som er ren – Forebygging av tannsykdommer gjennom skolen 1910-1940* (Hovedoppgave i kulturhistorie, IKOS, UiO, 2006) s. 7-8

¹³² H. Garborg, *Heimestell*

rettledninger om renhold og hygiene kunne være. Den snakker til ”vanlige folk” av alle klasser. Som vi ser blant annet i sitatet om dumme mannfolk påpeker hun at intellektuelle mennesker ikke nødvendigvis har mer kunnskap på disse områdene enn andre, og dermed kunne trenge like mye rettledning, spesielt når det gjaldt mennene. Kulturhistorikerne Jonas Frykman og Orvar Löfgren skrev i *Det kultiverte mennesket* (1979) om hvordan fokuset på renslighet vokste seg sterkere gjennom 1800-tallet delvis som en konsekvens av økt kunnskap om sykdom og smitte, men også med en tydelig sosial dimensjon: ”Den gjengse oppfatning var at bønder var møkkete, mens borgere var rene”¹³³.

Eilert Sundt reiste rundt på landsbygda i Norge på midten av 1800-tallet og registrerte manglende renslighet blant den lavere allmuen. Dette mente han bidro til å opprettholde et tydelig klasseskille, men folket måtte opplyses på en måte som gjorde at det selv kunne gjøre endringene, ellers ville renslighets-sillet mellom klassene vedvare:

”Denne retning, at menigmand må undervises og atter undervises, er kanskje dybt beslægtet med den, at fattigfolk må hjelpes og atter hjelpes – ved offentlig foranstaltning.

Denne anskuelse må ikke tage overhånd; den kan virke som en hindring for fremskridtet”¹³⁴.

Svenske Lubbe Nordström reiste senere, på 1930-tallet, på en ”lortreise” gjennom den svenske landsbygda for å rydde opp i den siste gjenlevende ukulturen blant svenske bønder når det gjaldt hygiene og renslighet¹³⁵. I *Heimestell* snakker Hulda om ernæring og helse mer som et fagfelt uavhengig av klasse. I tillegg til tips og råd fra egne erfaringer er mye basert på råd fra eksperter på de ulike områdene, for eksempel tannhelse eller fordøyelse. Referansene begrenser seg imidlertid til ”en lærd mann”, så det er vanskelig å vite hvor hun har hentet kunnskapen. Til slutt i boka kommer en gjennomgang av forskjellige sykdommer og plager, og hvordan de kan behandles.

Den helsemessige opplysningen er uavhengige av nasjonalitet, men i forbindelse med matlagingen kommer nasjonalitet og tradisjon inn mange steder. Hulda er tydelig inspirert av andre europeiske land, som Frankrike, Italia og Spania, men hun har også her fokus på at vi skal gjøre det til vårt eget ved bruk av norske råvarer, og få mest mulig ut av det vi har tilgjengelig. Inspirasjon fra andre land kan gi oss nye måter å tilberede de råvarene vi har, som hun påpeker i delen om fisk:

¹³³ Jonas Frykman og Orvar Löfgren, *Det kultiverte mennesket*, oversatt utg. av Kari Bolstad (original utg. 1979) (Pax Forlag A/S, Oslo, 1994) s. 148

¹³⁴ Eilert Sundt, ”Fortale” i *Om Renlighedstellet i Norge*, (original utg. 1869) H.O. Christophersen, N. Christie, K. Petersen (red) (Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1975) s. 12

¹³⁵ Frykman og Löfgren, *Det kultiverte mennesket*, s. 148-149

Mange stadir i lande liver dei mykje av fisk. Og all stad er fisken god aa taka til. Men endaa stend me svært til atters for andre og tilmed fiske-arme land, naar det gjeld aa laga god og umskiftande fiskemat. Eg hev her sankt ihop uppskrifter fraa ymse stadir, og nokre hev eg sjøl prøft meg fram med; men det eg serleg vil beda folk freiste er fiskerettene med grønt attaat. Det vert mykje meir mat i eit maal fisk, naar ein hev grønsakir til; og smaken er framifraa.¹³⁶

Det å bruke mer grønnsaker til rettene mente hun nordmenn kunne bli flinkere til både med kjøtt og fisk, og rene vegetarretter mente hun også var bra. Det finnes mange måter å tilberede fisk på, og variasjon gjør maten mer spennende. Her er det beskrevet både tradisjonelt norske tilberedningsmåter, som kokt torsk eller lutefisk, og utenlandske, som baccalao. Flere eksempler på utenlandske retter er risotto, makaroni med forskjellig tilbehør, og spanske tomatretter.

Selv om hun hentet inspirasjon utenfra, undret Hulda seg over hvorfor alt som var utenlandsk skulle være så mye ”finere” enn det norske, som importerte råvarer, og påpeker at den norske geitosten blir satt stor pris på av turister fra Frankrike, Holland og Sveits, som er land kjent for eksklusive oster. Som eksempel trekker hun frem et besøk på et fransk hotell:

Det er eit underleg vis me hev her i lande, med det at alt framandt skal vera so gildt. I eit framifraa mathus paa lande i Frankrike – eit kjent gjestehus (hotell), der dei tek imot folk baade fraa Paris og fraa utlandi – der fekk eg til alle maal berre *brie*, aldri annan ost. No var det kje for det at brie ikkje skulle vera god nok; det var ein framifraa ost, endå me ville finne han svært simpel, um han var norsk. Men eg kom til aa spyrja ein dag likevel: kvi dei alltid kom berre med det eine slage. ’Jau,’ sa dei, ’det er den osten me hev her!’ Og dei kunde daa ikkje finne paa aa kaupe ost andre stadir, naar dei hadde ost sjølve!¹³⁷

Det anerkjente franske hotellet serverte ikke brie av den grunn at det var eksklusivt, men fordi det var deres lokale ost, og det som var mest tilgjengelig, noe Hulda mente norske turisthotell burde lære av. Isteden for å servere lokal ost, serverer de heller utenlandsk ost som gjestene får bedre hjemme, og ikke har noe glede av å smake på. Hvis en serverte gode norske kvalitets-oster kunne også Norge være kjent for sine gode og særpregede oster.

Avslutning

Når vi ser på Hulda Garborgs autoritative holdning til norsk tradisjon ser vi de samme tendensene i forskjellige sammenhenger. Både i forbindelse med bunader, og med utforming av hjemmet er hun klar på at tradisjoner må ivaretas på samtidens premisser. Det er lov å leke

¹³⁶ H. Garborg, *Heimestell*, s. 82

¹³⁷ *Ibid*, s. 146

seg med personlig preg, men dette forutsetter kompetanse, og oppfatningen om at folk flest trengte veiledning i den gode og riktige smaken kommer frem i flere av arbeidene hennes. Når hun selv gir seg ut for å ha denne kompetansen må dette være basert på hennes kjennskap til faglitteratur på området, og på egne observasjoner og erfaringer. Selv om hun hadde følt seg ganske uerfaren, spesielt på området husstell da hun plutselig ble husmor på Kolbotn, følte hun seg etter mange års erfaring og råd fra andre kompetent også på dette området.

Opplysning og folkeliggjøring av tradisjonen sto i fokus i norskdomsrørsla. Den perioden norskdomsrørsla vokste frem var også den perioden Hulda Garborg ble voksen, og miljøet hun ferdes i var av det mest aktive innenfor rørsla. Hun så på utvikling av nynorsken, bunadene og hus og innredning i nasjonal stil som elementer i en og samme sak, noe som kommer frem blant annet i ”Heimen”. Det var viktig at folket selv tok del i bevaring og utvikling av bunader og hjemmeinnredning slik de hadde tatt del i skapingen av nynorsken, og kunnskap om hvordan dette kunne gjøres var derfor viktig.

Det er i Huldas arbeider fokus på tradisjon, nyskaping, og et våkent blikk på omverdenen. Inspirasjon fra utlandet er helt på sin plass, men vi må gjøre det fremmede til vårt eget, og vi må ikke erstatte det vi har her hjemme med noe annet hvis det vi selv har er like bra. Et godt eksempel er matlaging, hvor hun mener vi har mye å lære fra land som Frankrike, Italia og Spania, men vi må bruke egne råvarer som vi har tilgjengelig, slik at vi ivaretar våre tradisjoner, og slik at det ikke skal bli for dyrt og eksklusivt for den vanlige husstand. I temaene bunader, interiør og byggeskikk er denne filosofien også til stede, og det ligger hele tiden et fremadrettet blikk i opplysningsarbeidet, noe hun klart og tydelig uttrykker i ”Heimen” når hun sier: ”Og saa lyt ein trive til det nye og tidhøvelege anten det saa er unorsk eller norsk. Det fins ikkje krok framum”¹³⁸. Hulda sto for en slags hybrid modernitet, en modernisering og levendegjøring av gamle tradisjoner, som hun mente var den eneste måten tradisjonene kunne leve videre.

Med tanke på at Hulda var en flittig rådgiver om hus og hjem, er det en fordel at Hulda og Arne Garborgs eget hjem er tilgjengelig. Hulda la ned mye arbeid i å utforme sitt eget hjem, og det står som en illustrasjon av hennes idealer om hjemmet. Derfor skal jeg i neste kapittel gå nærmere inn på dette. Her vil jeg også problematisere det at huset i dag er et museum, og er en konstruert versjon av Garborgs hjem. Jeg skal gi et lite innblikk i prosessen med å (gjen-)skape Garborgs hjem, problemstillinger i forhold til dette, og hva som ble lagt vekt på i tilbakeføringen.

¹³⁸ H. Garborg, ”Heimen” i *For Bygd og By*, 06.01.1912

5 Labråten – et hjem og et museum

På Hvalstad i Asker ligger Labråten, huset Hulda Garborg med familie bodde i fra 1897. Det

er nå en del av Asker museum, og ble etter 1995 tilbakeført til ca 1915 for å formidle Hulda og Arne Garborgs hjem. I prosessen med tilbakeføring sto en overfor ulike målsettinger og metoder for å best mulig formidle dette hjemmet slik Hulda selv utformet det. Hulda brukte mye av sitt eget liv i opplysningsarbeidet, og

hennes eget hjem blir derfor en viktig kilde i en analyse av hennes hjemmeidealer. I en analyse av Labråten er det viktig å ta i betraktning at dette hjemmet også er et museum. Jeg vil gjennomgå noe av tilbakeføringsprosessen her, med utgangspunkt i rapporter fra arbeidet.

Labråten er et godt eksempel på Huldas måte å uttrykke nasjonal identitet. Her ser vi bondestil med kubbestoler og rosemaling, den ”nye” dragestilen (ny på slutten av 1800-tallet) med linjene til norrøn tid og middelalder, og bevisst bruk av farger og fargekombinasjoner kommer klart frem. Huset har er en slags ”forfinet” bondestil med innslag av borgerlig stilpreg, og enkelte utenlandske impulser. Det representerer en idé om at det å ta vare på tradisjonene ikke nødvendigvis betyr å gjøre ting akkurat slik det er gjort tidligere.

Huset på Labråten ble på 1990-tallet restaurert og tilbakeført til midt i den perioden Hulda og Arne bodde der. Ekteparet blir representert gjennom en utstilling som skal være så autentisk som mulig, og som skal formidle deres liv på mest mulig historisk korrekt måte. Labråten ble kjøpt av Asker kommune vinteren 1995, da startet arbeidet med å utarbeide en bevarings – og restaureringsplan for ”Hulda og Arne Garborgs Heim”. Et forord i ”Bygningsundersøkelse og restaureringsplan, fase 1”, skrevet av Berit Anderson, avd.arkitekt ved Akershus fylkesmuseum, forteller:

Hjemmet er rammen om menneskers liv, og avspeiler beboernes liv. Et hjem kan ses som en prosess, og Labråten er et godt eksempel på at et hjem endrer seg over tid. De forskjellige mennesker som har bodd

her har alle satt sine spor, men ikke alle spor er like vesentlige. I arbeidet med å lage en restaureringsplan for Labråten har dette vært det førende for de valg som er foretatt. Framfor å 'fryse fast' Labråten og la stedet fremstå for allmenheten slik det var da Asker kommune overtok eiendommen, har Akerhus fylkeskommune vært opptatt av å synliggjøre og bevare det hjemmet som Hulda og Arne Garborg skapte på Labråten¹³⁹.

Her blir det tatt flere valg, for det første bestemmelsen om at ikke alle spor er like vesentlige. Hvilke spor som er vesentlige avhenger selvfølgelig av hvilken historie som skal formidles, og her er det tatt et valg om at målet er å formidle Hulda og Arnes hjem. Jeg vil imidlertid heller bruke ordet *gjenskape* deres hjem, enn *bevare* det hjemmet *de* skapte, for her er det Akershus fylkesmuseum som iscenesetter deres hjem, selv om det skal være (og nok også er) så virkelighetsnært som mulig.

David Lowenthal understreker hvordan representasjoner av fortiden alltid vil være produkter av nåtiden, derfor står historieformidling alltid overfor problematikken om hvordan fortiden best mulig kan representeres¹⁴⁰. I likhet med annen historieformidling, og videreføring av kulturarv er også Labråten et produkt av nåtiden, som skal representere fortiden. Lars Roede tar for seg spørsmål om autentisitet i forbindelse med flytting av hus i en artikkel i *Muséer i fortid og nåtid* (2003). Der skiller han mellom forskjellige typer autentisitet: *materiell*, *prosessuell* og *visuell* autentisitet¹⁴¹. Disse vil jeg komme nærmere inn på i forbindelse med rapportene fra tilbakeføringsprosessen.

Kilder for restaureringen har i tillegg til bygningsundersøkelser vært fotomateriale, dagbøker, biografier, og informanter, da hovedsakelig Hans-Eivind Garborg (barnebarn), Alfhild Knudsen (Grandniese), Johan Kvandal, Dan Lindholm, og Aslaug Straalberg (tidligere tjenestejente). Alle intervjuer er gjort i samarbeid med etnolog Synnøve Ellingsen.¹⁴² Jeg skal i det følgende gå igjennom Bygningsundersøkelse og restaureringsplan fase 1, 2 og 3, og trekke frem enkelte elementer som kan være spesielt interessante i forbindelse med målsettingene rundt restaureringen. Jeg velger å utelate en del praktiske detaljer som er av mindre betydning i denne analysen.

Historikk

Labråten ble skilt ut fra Brusset Gård i 1844 (navnet Labråten indikerer en utløe: la/løe), og var rundt 1850 et småbruk på ca 30 dekar. Bolighuset ble bygget rundt 1850, og var da en lav

¹³⁹ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1 (Akershus Fylkesmuseum, Januar 1996) s. 2

¹⁴⁰ Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*, "Introduction"

¹⁴¹ Roede, "Kopi og original – Flytting og autentisitet" s. 117-141

¹⁴² Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1, s. 2

upanelt tømmerstue med soverom på kvisten, og utgang der hageutgangen er nå. Eiendommen ble solgt til Rasmus og Martha Steinsvik og Ivar Mortensson Engnun i 1897. Før dette ble huset påbygd, panelt og dekorert i sveitserstil.¹⁴³

Hulda og Arne Garborg var på jakt etter et nytt sted å bo etter flere år på Kolbotn, og lengre opphold i Tyskland og Frankrike. De så begge fordelene med å bo nærmere byen, selv om Arne bekymret seg for språket (riksmålet). Det var mye diskusjoner frem og tilbake om hvor det var best å flytte. Disse foregikk i brevform da Arne i denne perioden oppholdt seg på Kolbotn. Hulda var villig til å flytte til Jæren hvis Arne kunne trives der, men han mente at hun, som var vokst opp på Østlandet ikke ville trives, og syntes derfor ikke det var noen god idé. Etter hvert gjorde Hulda en avtale med Rasmus Steinsvik, deres gode venn og redaktør sammen med Arne i bladet ”Den 17de Mai”, om å flytte inn på Labråten i 1897. I starten leide de huset, og i 1899 kjøpte de hovedhuset på Labråten av Steinsvik, som da bodde i sidebygningen, kalt *Rødhuset*, tvers over gårdsplassen (dette huset ble revet i 1963).¹⁴⁴

Garborgene (dvs. Hulda) begynte raskt å endre på huset både utvendig og innvendig. Foto fra 1903 viser at verandaen ikke lenger var i sveitserstil, vinduene var blitt smårutede, og peisestua hadde fått et vindu ut mot tunet. Hulda skriver om stua i dagboka 30.03.1903: ”Jeg liker stuen min. Gult og grønt er godt å se på, og om kvelden flottes jeg meg med å legge litt på peisen. Det er min eneste luksus, og da så”¹⁴⁵. Svalen mot tunet er også utvidet flere ganger. Dette omtaler hun også mye i dagbøkene, hvor fint det var å kunne sitte under soltaket og spise alle måltider.¹⁴⁶

I 1914 ble Arnes rom i andre etasje og rommet under utvidet, og Arne fikk en liten veranda. Håndverker Joh. E. Skaanes sto for mye av arbeidet på Labråten. Arne var ikke udelt positiv til alt byggearbeidet som foregikk til tider, men var svært fornøyd når det var ferdig, og full av lovord over Huldas innsats. Arne og Hulda hadde, både hjemme og ofte ute på reise, hvert sitt soverom. Tjenestejenter på Labråten kunne fortelle om de stille kveldene da de satt og arbeidet hver for seg på rommene. Arne hadde først rom over peisestua men byttet senere med Tuften, som hadde rom over kjøkkenet, på grunn av for mye solstek på vinduene. Ivar Mortensson Egnund bodde i rødhuset til sin død i 1907, og Hulda og Arne kjøpte huset i 1908. I 1910 fikk Arne arbeidsrom her, før han igjen fikk sitt nye og utvidete rom tilbake i hovedhuset i 1915. Utbyggingen i 1914-15 var den siste store endringen på huset mens de

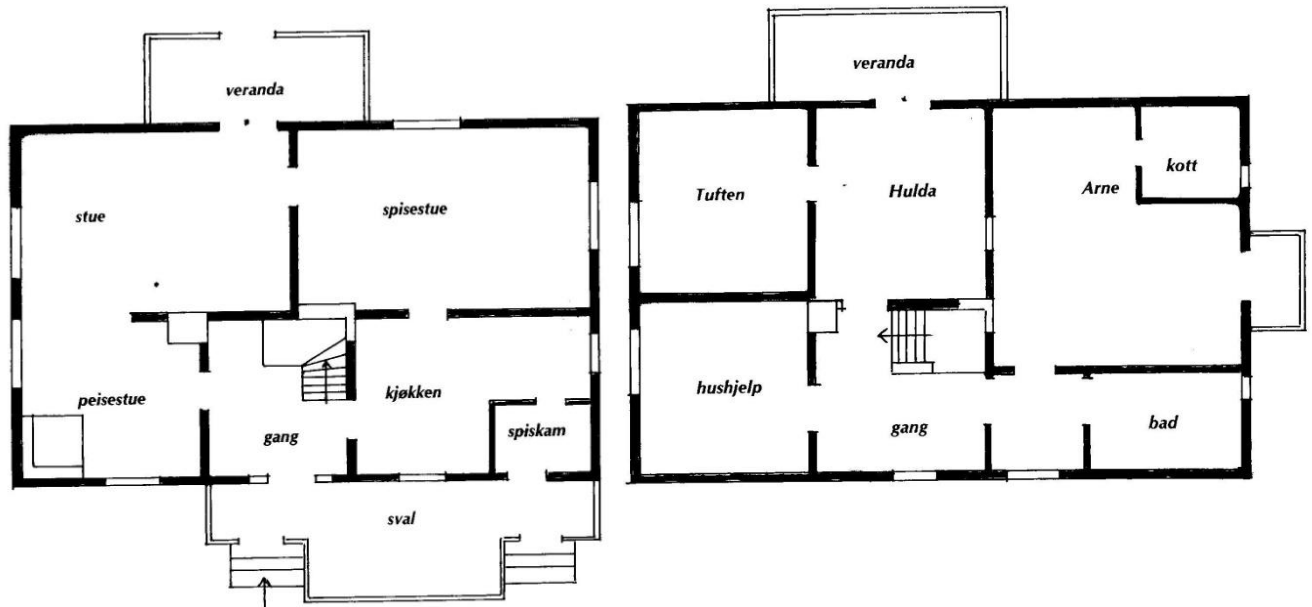
¹⁴³ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1

¹⁴⁴ Skre, *Hulda Gaborg: Nasjonal strateg*, s. 264-268

¹⁴⁵ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1 s. 4.

¹⁴⁶ Ibid

bodde der, da ble huset utvidet 1,5m på østsiden. Da Arne døde i 1924 flyttet Hulda opp i 2. etg, og leide ut 1. etg for å spe på økonomien. Hun hadde sove- og arbeidsrom i Tuftens rom, stue i sitt gamle soverom og spisestue i Arnes rom.¹⁴⁷

1. etasje

2. etasje¹⁴⁸

Tuften var ni år da de flyttet inn på Labråten. Som voksen drev han mye med hagebruk der, i tillegg til arbeid som bibliotekar ved Universitetsbiblioteket i Oslo. I 1918 giftet han seg med Aagot Nyvold, og flyttet inn i Rødhuset, hvor de etter hvert bodde med fire barn. Etter Huldas død i 1934 flyttet de inn i hovedhuset. Aagot døde i 1943, og Tuften giftet seg med hennes søster Dagny tre år senere. Huset ble da modernisert. Rommene ble kledd med plater eller panelt om og noen av vinduene ble skiftet ut. Vannklosett ble satt inn og kjøkkenet modernisert. Etter at barna var flyttet ut, og Tuften Garborg var død, bodde Dagny Garborg i huset til sin død i 1994.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1.

¹⁴⁸ Plantegningene er hentet fra Anderson, *Hulda og heimen*

¹⁴⁹ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1.

Bygningsundersøkelse og restaurering

Labråten ble fredet av Akershus fylke 11.11.1994, og et fredningsforslag ble sendt på høring i 1995:

Asker kommune ønsker som eier, å verne og levendegjøre stedet som et nasjonalt kulturminne. Det primære er å formidle Hulda og Arne Garborgs betydning på det nasjonale plan. I tillegg til den nasjonale verdien, er Labråten også som regionalt og lokalt kulturminne interessant. Labråten hadde stor betydning for kulturlivet i Asker og for en bred kulturell virksomhet knyttet til hovedstadsområdet.¹⁵⁰

Her kommer det frem en målsetting, ikke bare om å formidle Garborgenes hjem, men stedet skal heves frem som et nasjonalt kulturminne. Huset har altså en dynamikk i den nasjonale kulturarv, og representerer to sentrale skikkelser i det norske nasjonale prosjekt rundt århundreskiftet.

Fase 1 av restaureringsplanen omfatter 1.etg med gang, stue, spisestue og kjøkken. Bygningsundersøkelsen gikk ut på gjennomgang av hvilke materialer og farger (ved å skrape innover i lagene) rommene hadde i 1915 samt romplanundersøkelse. Ved hjelp av undersøkelser av rommene, bilder og informanter, som blant andre Hans-Eivind Garborg og Alvhild Knudsen, ble det utarbeidet en restaureringsplan.¹⁵¹

Hovedbygningen på Labråten er et arkitektonisk sammensatt anlegg. Det har et fysisk uttrykk fra landlig liv og bygdekultur, iblandet sveitserstilens formuttrykk, og restaureringen skulle ivareta denne blandingen av sveitserstil og nasjonalromantikk. Begrunnelsen for en tilbakeføring til perioden mellom 1915 og 1924 (da Arne døde) er at huset ble påbygd i 1914-15, og rivning av påbygget var ikke aktuelt. Dette er også en periode som er godt dokumentert gjennom fotografi og dagboksnotater. Hulda og Arne hadde foretatt de vesentlige endringer frem mot denne perioden for å skape *sitt* hjem.¹⁵²

Tilbakeføring av interiøret skulle kun skje etter grundig dokumentasjon. Der tilstrekkelig dokumentasjon manglet, skulle daværende tilstand beholdes fremfor å gjenskape det etter mønster fra samme periode. Det er viktig å frembringe opplevelsen av Labråten som et hjem.¹⁵³ Nøkkelord her er *hjem*. Selv om det *er* et museum, er målet å frembringe en autentisk *opplevelse* av hjemmet, slik det var på Garborgenes tid. Lars Roede skiller mellom ulike typer autentisitet (*materiell, prosessuell, visuell*), og hvilken type som vektlegges får utslag i restaureringsarbeidet. Roedes artikkel handler hovedsakelig om problematikker med flytting av hus i forbindelse med friluftsmuseer. Selv om Labråten ikke er flyttet gjelder

¹⁵⁰ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1 , s 6-7

¹⁵¹ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1.

¹⁵² Ibid

¹⁵³ Ibid

mange av de samme teoriene også her. Materiell autentisitet vil være en bygning som det er gjort minst mulig med (kun helt nødvendige konserveringstiltak) og som gir et biografisk snitt gjennom historien. Prosessuell autentisitet er når deler av en bygning blir skiftet ut med nye materialer, men det er utført på samme måte og brukt samme type materialer som det originale. Rene kopier kan derfor også ha prosessuell autentisitet. Visuell autentisitet er når formidlingsverdien er viktigere enn materiell ”ekthet”. Dette mener Roede ”... har sin beskjeftigelse i museums kontekst, hvor formidlingsformålet kan bli viktigere enn hensynet til bevaring av originalt kildemateriale. (...) Materiell autentisitet er et utopisk ideal i museets konstruerte virkelighet”¹⁵⁴. Uansett hvor vireklighetsnære representasjoner av fortiden er, vil de alltid være *konsturerte* virkeligheter, som også David Lowenthal påpeker.

Ved gode restaureringer og tilbakeføringer får vi frem det Roede kaller *den autentiske kopi*. En fordel er at materialer kan skiftes ut ved behov, for hele tiden å opprettholde den tidsperioden som er ønskelig i formidlingen. I tillegg kan den restaurerte bygningen brukes mye friere. Når det gjelder Labråten er det for eksempel en fordel at de besøkende ikke får følelsen av å gå inn i et museum (med utstilte gjenstander i glassmontre), men i et hjem. Dette er en del av det å få frem den ønskede historien. Narrativiteten i formidlingen ser vi i de flere nyanserte målsettingene og valgene som tas om hva som er mer eller mindre viktig. Huset skal forsterke en fortelling, og ”Intet underbygger en god fortelling bedre enn en treffende illustrasjon”¹⁵⁵, uttrykker Roede. Huldas eget engasjement for hus og hjem kan ha vært en pådriver for viktigheten av å få frem den atmosfæren hun skapte i sitt eget hjem.

Labråten skal fremstilles som et nasjonalt kulturminne, men det kan bare fremstilles som dette i kraft av Hulda og Arne Garborgs personer. Begge var brennende opptatt av norske tradisjoner men, som vi har sett, ikke uten et tydelig blikk fremover. Deres engasjement var drevet av et ønske om å føre tradisjonene videre på moderne premisser. De var uredde talsmenn for sine meninger, selv om det kunne vekke sterk kritikk i ulike samfunnslag. Da dette var tiden rundt unionsoppløsningen, var nasjonsbyggingen også et uttrykk for et politisk budskap. De som var for oppløsningen var opptatt av å formidle tradisjonelle norske verdier. Linjer ble ofte trukket tilbake til det som ble sett på som norsk storhetstid (før union med Danmark, og med Sverige); vikingtid og middelalder. Dette kan ses blant annet i dragestilen som kom på slutten av 1800-tallet. Hulda likte dragestilen, og hun hadde også møbler i dragestil på Labråten. I sitt arbeid for norsk tradisjon hentet hun inspirasjon fra blant annet

¹⁵⁴ Roede, ”Kopi og original – Flytting og autentisitet”, s. 126 og 128

¹⁵⁵ Ibid, s. 138

Færøyene og Island, som hun mente hadde bevart mer fra den norrøne tiden.¹⁵⁶ Som nasjonalt kulturminne blir Labråten en representasjon av Garborgenes plass i nasjonsbyggingen rundt århundreskiftet. Slik blir stedet representert som et kulturminne på *nasjonalt* plan.

Det var viktig at restaureringen ble utført detaljrikt, for eksempel at malerarbeidene ble utført med samme type maling og kost som det originale. Også Huldass blomsterdekorasjoner på mange av dørene og listene ble ”restaurert” til original stand for å gi et helhetlig inntrykk av hvordan det var da de bodde der, og at huset ikke er ”farget av tidens tann”¹⁵⁷. Fase 2 omfatter 2.etg med gang, Arne Garborgs rom, Hulda Garborgs rom, Tuften Garborgs rom, hushjelpens rom, og bad. Det finnes god dokumentasjon av Arnes rom fra tiden etter 1915. Hulda skriver i dagboka 17.01.1915 at ”G er lykkelig installert i sin rosenrøde Bolig og befinner sig udmerket der”¹⁵⁸. Huldass rom er ikke like godt dokumentert, da hun skriver mindre om dette i dagbøkene. Tuftens, og hushjelpens rom var tidligere slått sammen til ett, og veggen ble derfor igjen satt opp. Tuften hadde rommet som har gjennomgang gjennom Huldass rom, og hushjelpens rom var på toppen av trappen fra 1.etg.¹⁵⁹

Under utbyggingen i 1914 ble det innredet baderom med innlagt vann på Labråten. Hulda var opptatt av hygiene og helse, og innlagt vann var derfor viktig for henne. Alfild Knudsen forteller at Hulda hver morgen pleide å dyppe et stort badelaken i kaldt vann, som hun slo om seg. Badet ble modernisert på slutten av 1940-tallet, og siden det ikke fantes rester etter den originale baderomsinnredningen, ble dette rommet utsatt til fase 3 av restaureringsplanen. Badet ble derfor, sammen med kjøkkenet, et av de vanskeligste rommene å tilbakeføre.¹⁶⁰ Det finnes ikke fotografier av kjøkkenet, og dette var også et av de mest endrede rom i huset, derfor ble det ikke gjort noe med kjøkkenet i denne fasen annet enn å vise fargetrappene fra de forskjellige malingslagene på panelet bak veggplatene. På grunn av manglende dokumentasjon ble også kjøkkenet det mest debatterte rommet. I henhold til restaureringsplan fase 1 skulle daværende tilstand beholdes der det var manglende dokumentasjon fremfor å gjenskape rommet etter mønster fra samme tid. Men i samme plan står det også at de besøkende skal få et *helhetlig* inntrykk av huset som Garborgs hjem. Asker museum ville derfor også tilbakeføre kjøkkenet, og mente dette kunne være mulig ved hjelp av ”kvalifisert gjetning”. Akershus fylkesmuseum var imidlertid usikre på dette, og mente at

¹⁵⁶ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 349-354

¹⁵⁷ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan, fase 1.

¹⁵⁸ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Garborgs heim, fase 2, (Akershus fylkesmuseum mars 1997) s. 8.

¹⁵⁹ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Garborgs heim, fase 2.

¹⁶⁰ Ibid

ved en understreking av begrunnelser under omvisninger kunne kjøkkenet beholdes i daværende stand.¹⁶¹ Kjøkkenet ble allikevel tilbakeført i siste fase av restaureringen.

Målsettingen, å vise Hulda og Arne Garborgs hjem kan ses fra flere perspektiver. Oppnås dette kun ved å tilbakeføre det til en bestemt tid, eller er oppussingen på 1940-tallet også en del av historien knyttet til deres hjem? Det er unektelig en del av historien, men igjen blir vi stilt overfor spørsmålet, *hvilken historie?* Ikke alle spor er vesentlige (som Bente Anderson skriver) i forhold til en spesifikk historie, men uten et fokus på hvilken historie vi er ute etter er alle spor vesentlige. Som Lars Roede presiserer, må alle perioder et hus representerer ses på som prinsipielt like viktige, men hvis vi "... står overfor et hus som er enestående, og godt bevart i tilnærmet opprinnelig stand, kan det være klokt å rendyrke den situasjonen vi verdsetter, altså føre det konsekvent tilbake til den foretrukne tilstand"¹⁶².

Huset ble i stor grad holdt tro mot Huldas minne etter hennes død, men da Dagny flyttet inn i 1946 fikk det et annet uttrykk med en helt annen fargeskala (lyse farger). Kanskje var dette et oppbrudd mot Huldas stadige "hold" på huset, og et ønske om å sette sitt eget preg på sitt eget hjem. På den andre siden kan vi si at ved å være selvstendig og gå sine egne veier holdt Dagny seg allikevel tro mot Hulda, da dette var egenskaper Hulda satte høyt; Dagnys endringer var i takt med tiden. Akershus fylkesmuseum mente at ved å beholde kjøkkenet slik det var fikk omviseren et sted å fortelle husets historie. Mange restaurerte bygninger viser alle historiske perioder huset har vært igjennom, men siden det viktige var å vise hjemmet til Hulda og Arne Garborg er ikke dette gjort her.¹⁶³ Formidling av det ønskede budskapet var viktigere enn selve husets historie.

Under fase 3 av restaureringen/ tilbakeføringen ble det gjort enkelte gjenstående arbeider, som utskiftning av vinduet i peisestua til det buede som ble satt inn i 1901, og blanding av vinduet i stua mot Otto Valstad vei, samt tilbakeføring av kjøkken og bad på bakgrunn av dagbøker, informanter og bygningsundersøkelser. Disse rommene utgjorde en konflikt mellom bestemmelsene om å ikke tilbakeføre der det var manglende informasjon, og målet om å frembringe opplevelsen av Hulda og Arnes hjem på best mulig måte. Ved hjelp av bygningsundersøkelser og informasjon fra Hans- Eivind Garborg, Alfhild Knudsen og Jenny Kristensen (husholderske for lektor Hansen i Rødhuset 1935-48) ble det tatt nøyte overveide

¹⁶¹ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Garborgs heim, fase 2.

¹⁶² Roede, "Kopi og original – Flytting og autentisitet", s. 123

¹⁶³ Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Garborgs heim, fase 2.

beslutninger om rommenes utseende. I tillegg til dette omfattet fase 3 utvendig arbeid, som hovedsakelig besto i vedlikehold av materiale og maling.¹⁶⁴

Interiør på Labråten

Huldas mange ombygginger og endringer kan tolkes som materialiseringer av hennes tanker og et ønske om å skape et personlig hjem rundt seg, men dagbøkene kan også vitne om at hun kunne være misfornøyd med huset: 03.01.1910 klager hun over at det er et upraktisk hus og ønsker seg en ”hallingstue i en solbakke”, men å flytte fra hagen var verre, derfor er også hagen viktig i tilbakeføringen. Etter ombyggingen i 1915 foretok de kun mindre endringer frem til Arnes død i 1924. Kilder i tilbakeføring av interiøret er Hulda og Arnes dagbøker, muntlige og skriftlige kilder, og fotografier.¹⁶⁵

Rapporten sier at det fantes mindre informasjon om hus og interiør enn ventet i Huldass dagbøker, men at det samlet sett gir ”...viktige opplysninger om familien Garborgs sosiale liv og det fysiske rom de beveget seg i. Det gjør at gjenstandene kan plasseres i en sosial kontekst som speiler deres betydningsfulle innsats i norsk kulturliv”¹⁶⁶.

Fargene både utvendig og innvendig viser (bekreftet i dagbøker) at Hulda var både glad i farger og opptatt av riktig, harmonisk og stilfull fargebruk. Mest brukt er okergult og grønt, som hun mente var godt å se på. Den sterke rødfargen i spisestua kan ha vært for å skape energi og inspirere til samtale, og den gammelrosa fargen i Arnes rom kan ha vært for å berolige og lette sinnet. Dette er ikke slutninger Hulda eksplisitt trekker frem, men et blikk på Labråten forteller at fargene er valgt med omhu. Fargebruk og stil kommer også frem i romanen *Kvinden skabt av manden* (1904) da hovedpersonen Eva får en gjest som kommenterer stiluttrykket i stua hennes:

Jeg maatte have alt slig, som jeg likte det omkring meg. Jeg ordnede Blomsterne, lagde Birkeved paa Kaminen. Jeg vilde arbeide. I dag var det, ligesom jeg var saa uendelig langt fra Verden, saa uendelig alene. (...) Han smilte, bukkede og begynte at se sig om, ugenert og ligesom undersøgende. Jeg bød ham en Stol ved Kaminen. ’Hvor pent De har det! Saa mange Farver.’ ’Ja, jeg liker Farver.’ ’Den ligner Dem selv denne Stuen; der er slige dristige, forbausende overgange – men som Hele.’ (...) ’Maa jeg byde et Glas Vin. Kjølig Rinskvind?’ ’Tak! I grønne Glas. Naturligvis. Det passer

¹⁶⁴ Restaureringsplan, fase 3 (Akershus fylkesmuseum, 1998)

¹⁶⁵ Registrering av interiøret på Labråten: Hulda og Arne Garborgs hjem (Akershus fylkesmuseum, desember 1995)

¹⁶⁶ Registrering av interiøret på Labråten: Hulda og Arne Garborgs hjem, s. 4

herinde. Ved De hva, Frue. De er næsten *for* stilfuld.' 'Hvad mener De?' 'Det virker saan lidt... lidt affekteret. Som saan kunstnerisk Stræben'¹⁶⁷.

Selv om boka ikke er en selvbiografi kan vi se for oss interiøret på Labråten i disse beskrivelsene, med de dristige fargene. Og ved å si at stuen *lignet henne selv* ser vi hvordan Hulda mente at gjenstander og materialitet kan brukes for å uttrykke personlighet. Den personlige stilen uttrykker både for omverdenen beboernes personlighet, og har en innvirkning på beboerne, det blir en sirkulær effekt. Det er også interessant at gjesten beskriver stilen som *affektert*, og *kunstnerisk streben*. Hadde Hulda hørt dette om sitt eget hjem? Fargene på Labråten kan også, som gjesten sier, oppfattes som dristige, men allikevel gjennomtenkt slik at det blir en helhetlig harmoni.

En stor del av registrering av interiøret var innsamling av gjenstander, hvorav mye fantes i huset. Møbler ble ikke kastet, men lagret på låven, derfor er mesteparten av Hulda og Arnes møbler fra den tiden de bodde der bevart. Kinsarvikskapet i dragestil er ikke omtalt i dagbøkene, og det er usikkert hvordan det kom til Labråten, men den tilhørende stolen fikk Hulda i gave. Sebraskinnet i stua fikk hun tilsendt av niese Matty Thams farm i Kenya. En sofabenk som stod på Arnes rom og spisestuestoler bryter med Huldas stil, og kan ha vært arvet fra familien Frenning (søster Marthas familie) sammen med et piano, som ingen har funnet. Hulda var glad i blomster både ute og inne, og nevner det ofte i dagbøkene. Hun har også malt blomster på noen av dørene og karmene. Arne ville ikke ha planter på rommet sitt fordi han ikke hadde "tid til å se på dem" og ville få dårlig samvittighet for å la dem gå til spille.¹⁶⁸

Det at originalt interiør var tilgjengelig var en stor fordel i restaureringen, spesielt i forbindelse med de besøkendes "autentiske" opplevelse av Garborgenes hjem. Her kommer også den materielle autentisiteten inn. Når besøkende får vite at huset er tilbakeført setter de ofte pris på at interiøret er originalt. Slik kan en kanskje si at huset er en blanding av visuell, prosessuell, og materiell autentisitet.

Målsettingen for restaureringen er noe splittet, og dette førte til diskusjoner rundt hvordan arbeidet skulle utføres, som vi ser med kjøkkenproblematikken. En grunn til de delte målsettingene kan være at mange føler eierskap over denne delen av kulturarven, på forskjellige måter. Dokumentasjonsprosjektet startet mens huset fortsatt var i Dagnys eie, og en artikkel fra bladet *Akershus imellom* nr. 5, 1992 sier: "Dokumentasjonsprosjektet kom i gang etter initiativ fra fylkeskonservatoren i Akershus, som fikk 40. 000 kr fra

¹⁶⁷ H. Garborg, *Kvinden skabt af Manden*, s. 86-88.

¹⁶⁸ Registrering av interiøret på Labråten: Hulda og Arne Garborgs hjem

Riksantikvarens midler til dokumentasjon av kvinners liv. Prosjektet gikk ut på å vise Hulda Garborg som skaperen av et hjem”. Her går altså restaureringen inn i et prosjekt om dokumentasjon av kvinners liv, og Hulda blir derfor hovedperson. Labråten viser Hulda som skaper av et hjem. Samtidig skal det vise familien Garborgs hjem, og både Hulda og Arne Garborg som to av våre grunnsteiner i det norske nasjonale prosjekt rundt århundreskiftet. I tillegg representerer det kulturlivet i Asker i deres samtid, og kulturell virksomhet i hovedstadsområdet. Huset frembringer en atmosfære som kan bidra i tolkningen av de som bodde der. Når det blir satt inn detaljer som for eksempel noen hatter i gangen, en reisekoffert i hjørnet på soverommet, eller et eksemplar av Huldadrakten på Huldas soverom, bidrar disse til å fortelle små personlige historier om deres liv.

Inne i huset finner vi møbler i nasjonal stil og gjennomtenkt fargebruk i en blanding av nasjonal bondestil, borgerlig stilpreg, og impulser utenifra. På dette bildet av stua ser vi duse gul-og grønnfarger, som gir en behagelig og avslappet atmosfære i rommet. Det er også et godt eksempel på de blandede stilene og impulsene fra utlandet.

Midt i bildet står en nasjonalromantisk ”husbunad”; en rosemalt kubbestol¹⁶⁹. Stolen ved siden av har en helt annen stil, og kan karakteriseres som barokkinspirert. Sebraskinnet på gulvet gir rommet et eksotisk innslag. Putene i sofaen er en blanding av forskjellige typer broderi og vevnad. En av putene, antageligvis nummer to fra høyre, hadde hun med seg fra besøket i indianerreservatene i Amerika. Hulda skriver i artikkelen ”Et myrdet folk” om de mange likhetene mellom gammel norsk kultur og den indianske kulturen hun møtte der, og nevner spesielt denne puten, samt et pledd, som ikke er til stede i bildet: ”I min Stue har jeg nu en Pute og et Plaid av Indianerarbeide, som alle tror er norsk Bondearbeide. Det er ganske interessant”¹⁷⁰

Spisestua (bilde på neste side), som har fargene rødt og blått, gir en annen og mer energirik stemning. Også her ser vi de forskjellige stilene. Til venstre i bildet er en kubbestol med utskjæringer i nasjonal bondestil, mens stolene og lysekrona gir et mer borgerlig inntrykk. Stolene er preget av europeisk stilhistorie, og kan karakteriseres som en slags *bonderokokko*. Serviset på bordet er fra Porsgrunn med blåveismønster av Gerhard Munthe.

¹⁶⁹ Denne stolen står vanligvis i andre enden av rommet, men er her satt ved bordet for å vise rommets varierende stiler.

¹⁷⁰ H. Garborg, ”Et myrdet folk”, Ms.Fol. 1737

I andre enden av spisestua står dette skapet, laget av Lars Kinsarvik i dragestil. Stolen ved siden av skapet er også i dragestil. Denne stilen, utviklet på slutten av 1800-tallet bygger på inspirasjon fra norrøn tid og middelalder, som ble sett på som norsk storhetstid, før union både med Danmark og Sverige. Den er derfor et uttrykk for et ønske om å skape en norsk identitet basert på gamle tradisjoner, et eksempel på hvordan noe som er historisk gjenkjennbart kan tas i bruk for å skape en felles identitet i samtiden.

På Huldas soverom ser vi Huldadrakten, den omgjorte hallingbunaden, og på sengen ligger et bjørneskinn som hun fikk av en indianerhøvding under Amerikareisen i 1913.

På Huldas rom fremstilles også hennes forfatterskap ved at noen av hennes verker ligger på

skrivebordet. Blant disse er noen av hennes mest ideologisk orienterte verker som *Rousseau og hans Tanker i Nutiden* og *Hiawatas Vision*, samt to av Hedmarksromanene, *Kvinden Skabt af Manden*, og et eksemplar av *For Bygd og By*. I tillegg ligger det her et eksemplar av det venstrepolitiske folkebladet *Samtiden*, og en utgave av Gerhard Grans *Jean Jacques Rousseau*. Dette bidrar til å gi et helhetlig inntrykk av hva slags tanker og ideer Hulda hadde i tillegg til fremstillingen av selve huset. Det gir også en god anledning under omvisninger til å fortelle om disse sidene av Huldas engasjement. Det samme gjelder

Arnes rom, der en av de mest synlige bøkene på skrivebordet er *Jesus Messias*.

Avslutning

Når Labråten nå er en del av et museum er det viktig å få frem så nært som mulig den sinnsstemningen Hulda selv forsøkte å få frem. Selve gjenstandene i huset er selvfølgelig mer eller mindre verdifulle og unike, men det viktigste formålet er å formidle Hulda og Arne Garborg som personer, som igjen representerer norsk tradisjon. Når en som her skal fremstille en identitet hos mennesker som ikke lenger er til stede, forutsetter det bred kunnskap om disse menneskene i forskjellige sammenhenger. I en fremstilling av deres hjem er det for eksempel ikke nok med kunnskap om bokutgivelser, men kunnskap om deres personlige liv og synspunkter på områder som politikk og samfunn er vesentlig. Både Hulda og Arne Garborg skrev mye brev og dagbøker, noe som gjør at vi har relativt stor kunnskap om deres personlige liv. De holdt heller ikke sine meninger skjult i offentligheten. Allikevel står en overfor spørsmålet om hvor autentisk en slik fremstilling kan bli. Hulda selv uttrykker for eksempel enkelte steder i dagboka at mange gjør seg opp meninger om hvordan hun er og hva hun står for, som hun føler ikke stemmer, noe som kan reise spørsmålet om hva hun selv ville ha ment om at hennes eget hjem var blitt et museum.

Representasjoner av fortiden er, som Lowenthal påpeker, alltid produkter av nåtiden. Vi kan ikke studere fortiden uten å se den gjennom moderne ”briller”. Interiøret som skal fremstilles er over hundre år gammelt, men når et hus skal fremstilles slik det var for hundre år siden er det viktig å huske på at det ikke var gammelt på den tiden. Derfor kan det gi et feil inntrykk om huset ser gammelt og slitt ut. En totalt autentisk opplevelse av huset fra 1915 ville vært å gå inn i huset i 1915, og viske ut all kunnskap fra tiden imellom, noe som ikke er mulig. Den autentiske opplevelsen en får av å gå inn i huset i dag er derfor en illusjon, men det kan allikevel være en *god* illusjon, som forteller den ønskede historien. Som Lowenthal påpeker, er nåtidens innvirkning på historiske fremstillinger en nødvendighet. Det er heller ikke nødvendigvis negativt, men noe som må tas i betraktning. Problemstillingene som kommer frem i rapportene er et godt eksempel på hvordan formidling av historiske gjenstander, i likhet med immateriell kulturarv, også inneholder målrettede valg om hvilke verdier en ønsker å fremme.

Hulda Garborgs interessefelt omfatter i tillegg til norsk tradisjon et sterkt engasjement for politikk, og filosofi rundt samfunnsstrukturer og religion. Dette skinner igjennom i så å si alle hennes arbeider enten det er teaterstykker, romaner eller artikler. Vi kan gjenkjenne

underliggende standpunkter i flere av hennes teaterstykker og romaner som uttrykker hennes syn på samfunnet, og denne siden av henne blir representert ved å vise frem noen av de mest sentrale verkene i huset på Labråten. I neste kapittel skal jeg gå nærmere inn på Huldas ideer om samfunn og religion.

6 “..at se Menneskehedens Historie i Sammenhæng”

Mye er skrevet om Hulda Garborgs arbeid i forbindelse med bunad, folkemusikk og sangdans, hus og hjem i nasjonal stil, målkamp, og Det Norske Teatret, men ikke like mye er skrevet om hennes livsfilosofi, og forhold til samfunn og religion. Derfor vil dette kapittelet omhandle Hulda Garborgs syn på kultur og identitet, samfunn, og religion, slik disse temaene har nedfelt seg i hennes arbeider. Det er ikke lett å plassere Hulda innenfor spesifikke kategorier, for som hun selv påpekte sto hun utenfor alle klikker, partier og menigheter¹⁷¹. På mange områder ser det ut til at hun hadde ett ben innenfor og ett ben utenfor, for eksempel i politikk, religion og feminisme. Hun var venstreradikal, men kritisk til venstreregjeringen, hun var fascinert av Jesu lære (og andre religioner), men var kritisk til kristendommen, og hun var for likestilling og kvinners rettigheter, men kritisk til tidens feminister.

Denne selvstendigheten er noe som har vokst frem grunnet forskjellige faktorer. Hulda hadde en ganske fri oppdragelse. Moren var ikke radikal, men hun var heller ikke konservativ, og årene på Gløersens pikeskole lærte Hulda å tenke og analysere fremfor å pugge faktaopplysninger. I tillegg bestemte hun seg i ung alder for å bli mest mulig økonomisk selvstendig for ikke å havne i morens vanskelige situasjon etter skilsmissen. I ungdomstiden leste hun filosofiske tekster av blant andre Dostojevskij, Turgenev og Rousseau. Bjørnstjerne Bjørnsons *Tenk selv!* (1883) illustrerer at selvstendig tankegang var et aktuelt tema blant venstrefolk i Huldas ungdomstid.

I dette kapittelet vil jeg ta for meg tre hovedtemaer. Det første omhandler Hulda Garborgs forhold til religion. Det kan være et problematisk tema hvis en forsøker å plassere henne innenfor én religion, noe som imidlertid er unødvendig i denne sammenhengen, blant annet fordi hun selv ikke plasserte seg innenfor noen religion. Hulda og Arne Garborg delte mye av synet på kristendommen, og Arne Garborgs *Jesus Messias* (1906) vil jeg derfor trekke inn her. Facinasjonen for religion er mer knyttet til samfunnsideologi enn til tro, og Huldas syn på samfunnsstruktur er tema nummer to i dette kapittelet. Dette var i stor grad inspirert av Rousseau. Også her tilfører Hulda sin egen ”vri” når hun tilpasser Rousseaus tanker til sin egen samtid. I *Rousseau og hans Tanker i Nutiden* (1909) nytolker hun Rousseau, og kritiserer spesielt samtidens skoleundervisning. De to foregående temaene er

¹⁷¹ Johs. A. Dale, *Hulda Garborg* (Noregs Boklag, Oslo, 1961) s. 59

også knyttet til kulturell identitet. I kapitteleets siste del vil jeg ta for meg Huldas meninger om kulturell identitet, og hennes tanker rundt andre nasjoner og folkegrupper. Her vil jeg også trekke inn identitetsteorier som kan belyse og underbygge det synet hun hadde på nasjonal, eller kulturell identitet. Disse teoriene er utarbeidet lenge etter Huldas tid og er derfor ikke nødvendigvis direkte overførbare til hennes arbeid, men de vil bidra til å gi nye perspektiver på hvordan hun tenkte om kulturell identitet.

“Etslags menighetsmenneske”?

Gud, kven er du? Gud, kvi gøymer du ditt andlet,
kvifor fekk me ikkje sansar til å råde
dine vegar og din underfulle stordom?
So eg spurde tidt, men øyro mine alltid
var for veike til å tyde svari dine,
og eg var for dimsynt til å sjå din glans;
hjartesar og sjuk eg vende meg ifrå deg,
leita i mi armod etter nye gudar.

-

-Då ein dag med stjerneskrift det skrive stod
på den dørke djupblå nattehimmelen:
Eg er live. Er i deg og alt som andar.
Og i same stund eg så med nye augo,
hørde tonar som mitt øyre aldri hørde;
hav og himmel, fjell og vidde, alt var du;
alt er rørsle, alle ting på jordi andar!
I mitte eige hjarta hørde eg di røyst (..) ¹⁷²

– Hulda Garborg, *Kornmoe*.

I dette diktet uttrykker Hulda en usikkerhet i forhold til religion og gudsbildet. Det reiser spørsmål om det finnes en gud, og om hvor denne guden finnes. Svaret blir en slags naturreligion, der det guddommelige er en kraft som ligger i, og ikke utenfor mennesket og alt det levende. Hulda plasserte ikke seg selv innenfor én spesiell religion, men hentet inspirasjon fra ulike religioner, spesielt var hun fascinert av buddhismen. Hun interesserte seg for det store bildet, og sammenhenger mellom forskjellige religioner. I *Rousseau og hans Tanker i Nutiden* uttrykker hun at skoleundervisningen må bygge på *den virkelige kristendoms* grunnlag¹⁷³. Men hva mener hun egentlig med dette? Her er det viktig å merke seg at hennes oppfattelse av den virkelige kristendom var noe ganske annet enn det som var allmenn oppfattelse på den

¹⁷² Hulda Garborg, *Kornmoe* (Aschehoug & Co, Oslo, 1930) s. 39

¹⁷³ Hulda Garborg, *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kristiania og København, 1909) s. 104

tiden (kanskje også i dag). ”Jeg er utenfor alle partier og klikker og menigheter – men ikke desto mindre tror folk at jeg er et slags menighetsmenneske”¹⁷⁴ skriver hun i dagboka. Hun syntes det var rart at folk hadde denne oppfattelsen av henne, men det kan være en kombinasjon av at (a) mange tror det de vil tro, og (b) at hun enkelte steder, som i boka om Rousseau, bruker uttrykket *den virkelige kristendom* uten å utdype hva hun mener med dette. Derfor må en leser ha forkunnskaper om hennes holdning til religion for å ikke umiddelbart tenke at hun var ”et slags menighetsmenneske”. Uten å nødvendigvis ta avstand fra klikker og partier (hun hadde jo selv vært aktiv i ungdomslag og i kommunestyret for Det frisinnede Venstre) gikk hun sine egne veier, og sluttet seg ikke helt og holdent til enkelte grupper. Dette var kanskje en del av hennes holdning til det å tenke selv, uten å bli for mye påvirket av omgivelsene. Som hun uttrykker i diktet over hadde hun en naturalistisk tilnærming til det guddommelige; kraften er i hvert enkelt menneske og alt det levende.

Hulda kommer fra tid til annen inn på religion i dagboka si, og her snakker hun om Jesus, ikke som Guds sønn, men som en forkjemper for sosialistiske tanker og idealer, en fortaler for rettferdighet, det gode og det naturlige uten mirakler, mystikk og symboler som hun mener er tillagt ham i senere tid. ”... og Jesus er da pludselig blitt apostel for min ’hedenske’ filosofi”¹⁷⁵ skriver hun i dagboka i 1906. Disse tankene har hun mer eller mindre fra Arne Garborgs *Jesus Messias*.

Arne Garborg skriver om Jesu visjoner om et idealsamfunn der ingen eide sin egen jord, men alle hadde bruksrett, og brukte det de trengte av den. ”Paa den Maaten kunde ikkje noko rikt Jordherrestand koma upp. Men so kunde det ikkje koma upp nokon Armodsom heller”¹⁷⁶. Ingen skulle være rike og dermed ingen fattige, ”Jesu lære” ble en kritikk av det kapitalistiske samfunnet og en kritikk til avlat, bot og bedring: ”’Ervesynd’ veit Jesus ikkje meir um enn han veit um Barnedaap. Og Spusрмаale um ’fri’ og ’ufri’ Vilje læt han liggje til Filosofane”¹⁷⁷. Arne slet lenge med religiøse spørsmål etter å ha brutt kontakten med familien i ung alder på grunn av farens strenge pietistiske oppdragelse. Han mente denne type kristendom var falsk, og ikke bygget på den egentlige Jesu lære. Hulda mente denne boka oppklarte kristendommens sanne budskap slik at enhver kunne forstå det. ”Det er ufattelig, at

¹⁷⁴ Hulda Garborg sitert i Dale, *Hulda Garborg*, s. 59

¹⁷⁵ H. Garborg, *Dagbok 1903-1914*, s. 91

¹⁷⁶ Arne Garborg, *Jesus Messias* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1906) s. 61

¹⁷⁷ A. Garborg, *Jesus Messias*, s. 64

ikke slig en bog er kommet før!”¹⁷⁸ uttrykker hun i dagboka juli 1906. Når hun da senere snakker om den virkelige kristendom er det disse forståelsene av Jesu lære som ligger bak.

Arne Garborg trekker også forbindelsen mellom Jesus og buddhismen når han understreker at Jesus i sin ungdomstid hadde vært i buddhistisk skole¹⁷⁹. Det var ikke utenkelig at det var her Jesus fikk mye av samfunnssynet sitt. Arne skriver videre at Jesus tidlig så hvilken vei kristendommen tok, og at de israelske lærerne ikke fulgte sin egen lære. Jesu meninger truet de øvre samfunnslag og religiøse ledere, spesielt når han fikk større deler av folket med seg, og det hele utviklet seg til en politisk sak som i frykten for revolusjon endte i korsfestelse. Miraklene mener Arne er lagt til i ettertid, og oppstandelsen en ønsketenkning for ikke å miste håpet og tanken om Messias. De kristne grunntanker er ifølge Arne forvridd. For eksempel har det å elske sin neste så vel som sin fiende utviklet seg til å elske hverandre innenfor en gruppe: ”Du skal elske, d.e. unne din Neste som du elsker, unner deg sjølv, er Grunnlovi i Jesu Gudsrike. Den verdi der kvar tenkjer paa seg og den rike liver i Gledskap og Glans og læt Lasarus liggje hjelpelaus utanfor si Dør, kan kalle seg kva ho vil; til Gudsrike høyrer ho ikkje”¹⁸⁰, og viser senere med sitat hvordan læren er endret: ”’lat oss gjera det gode mot alle’, stend det i Gal.6:10, ’men mest mot Brødrerne i Trui””¹⁸¹. Med alle disse observasjonene konstaterer han at: ”I staden for aa høyre etter kva Jesus sagde hev Verdi no i snart tvo tusund aar trætta med seg sjølv um kven Jesus var. Og i staden for Jesu Lære hev me fengi Læra um Jesus”¹⁸².

Hulda og Arne hadde ulik religiøs bakgrunn. Mens Arne vokste opp i et pietistisk hjem på Jæren, hadde Hulda en oppvekst med et mye friere syn på religion, men allikevel møttes de i denne oppfatningen av kristendommen. Slik Hulda beskriver det i dagboka setter *Jesus Messias* ord på det hun har tenkt og lurt på i forhold til kristendom; læren handler i stor grad om makt, politikk og strukturer i samfunnet.

“Tolerance og en Smule Beskedenhed”

I *Rousseau og hans Tanker i Nutiden* uttrykker Hulda viktigheten av å ha et vidt perspektiv. Hun kritiserer historieundervisningen i skolen på bakgrunn av Rousseaus mening om at:

¹⁷⁸ H. Garborg, *Dagbok 1903-1914*, s. 91

¹⁷⁹ A.Garborg, *Jesus Messias*, s. 26

¹⁸⁰ Ibid, s. 54

¹⁸¹ Ibid, s. 137

¹⁸² Ibid, s. 151

”Historie er intet andet en en Samling Fabler og værdiløse Notiser spækket med en Masse tomme Tal og nomina propria”¹⁸³:

Og stort andet er ikke Historieundervisning i Barneskolen endnu i vor Tid. Det er Aarstal og Navne. Og Barnene læres feilagtig op til at betragte Europa som Verdens store Midtpunkt, og vor Tids Kultur som det største Menneskehedens har naad. Om andre Kultursamfund og andre Religionssamfund læres omtrent intet. Alle Mennesker udenfor det kristne Samfund er i en sum ’Hedninger,’ alt udenfor Europa Barbari. De læres op til at tænke den barbariske Tanke, at alle som fødes i et andet Religionssamfund skal brænde evindeligt. Vilde vi lægge Undervisningen paa et nogenlunde civiliseret – eller paa den virkelige Kristendoms – Grundlag, saa maatte vi først og fremst lære vore Barn Tolerance og en Smule Beskedenhed. Og vi maatte lære dem Glæde over Livet og Godhed mod alt levende istedetfor Livslede og Egoisme¹⁸⁴.

I dagens termer vil jeg si at Hulda beskriver en eurosentrisme i skolen. Hun vektlegger betydningen av å lære barn å tenke og reflektere, ikke proppe dem fulle av årstall og datoer for diverse slag, kriger og kongers fødsler og død. Denne typen kunnskap mener hun er ubrukelig uten refleksjon rundt sammenhenger i verden. I tillegg mener hun at tanken om fremmede samfunn som barbariske, i seg selv er en barbarisk tanke. Vi må se vår egen historie mot en bakgrunn som omfatter også andre verdensdeler: ”Det det gjelder er at se Menneskehedens Historie i *Sammenheng*. Deraf kan læres to gode Ting: at de samme Vildfarelser alltid gjentar sig, og at det til syvende og sidst kommer an paa, at *hvert enkelt Led* i den store Kjæde, d.e. hvert enkelt Menneske *er godt*”¹⁸⁵. Derfor mener hun historieundervisning, av den typen som får en til å tenke, er noe av det viktigste i skoleundervisningen, og det å sette historien i sammenheng med sin egen tid gjør at vi bedre kan lære av historiske hendelser. Det uttrykkes her et ønske om at undervisningen må skape autonome individer som kan gjenkjenne gode verdier og føre de videre, ikke opprettholde murer som virker begrensende på utviklingen. Dette er en lignende holdning til den som kommer frem i K. Anthony Appiahs ”Identity, Authenticity, Survival”; å hjelpe barn å realisere seg selv gjennom en analyserende tilnærming til en bred kunnskap.

Rousseau understreker i *Émile* betydningen av en god utdanning, og at mennesker fra naturens side er likeverdige: ”In the natural order men are all equal and their common calling is that of manhood, so that all well-educated men cannot fail to do well in that calling and those related to it”¹⁸⁶. Rousseau snakker om utdanning som en livslang prosess som starter

¹⁸³ Jean-Jaques Rousseau sitert i H. Garborg, *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, s. 103

¹⁸⁴ H. Garborg, *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, s. 103-104

¹⁸⁵ *Ibid*, s. 106

¹⁸⁶ Jean-Jaques Rousseau, *Émile*, oversatt utg. Av Barbara Foxley (original utg. 1762) (Aldine Press, 1974) s. 9

fra fødselen av, og ikke bare i skolesammenheng. Unge skal ikke først og fremst utdannes for yrker eller klasser, men til *mennesker*. Historie mener Rousseau er noe av det viktigste i et menneskes utdanning, men å lære om historie uten en dimensjon av selvforståelse og refleksjon er verdiløst. Derfor mener han historie forenklet til enkle faktaopplysninger slik at det skal være lettere for barn å forstå, er meningsløst:

It is a still more ridiculous error to set them to study history which is considered within their grasp because it is merely a collection of facts. But what is meant by this word 'fact'? Do you think the relations which determine the facts of history are so easy to grasp that the corresponding ideas are easily developed in the child's mind? Do you think that a real knowledge of events can exist apart from the knowledge of their causes and effects, and that history has so little relation to words that the one can be learnt without the other? If you perceive nothing in a man's actions beyond merely physical and external movements, what do you learn from history? Absolutely nothing; while this study, robbed of all that makes it interesting, gives you neither pleasure nor information.¹⁸⁷

Det er meningsløst nettopp fordi en ikke *kan* forstå, eller tilegne seg virkelig kunnskap om historie med denne type undervisning. Rousseau stiller i tillegg spørsmålsteget ved selve ordet *fakta*, og hva det alene er verdt i undervisningssammenheng. Hulda bringer disse tankene inn på et mer konkret plan, og viser hvordan slik skoleundervisning fører til feilaktige oppfatninger om verden og samfunnet. Hun er i sitatet om historieundervisning inne på at den er dominert av konkrete fakta, men også at mindre konkrete opplysninger, som kultur og samfunnssyn også blir behandlet som fakta og dermed ikke gir rom for ettertanke og refleksjon.

Det utopiske dealsamfunnet

Huldas fascinasjon for indianernes levemåte og det naturnære er også i tråd med Rousseaus tankegang. Rousseau mente at det moderne mennesket aldri kunne oppnå den friheten mennesket en gang hadde hatt. Et helt fritt samfunn ville være et samfunn uten materielle verdier: "In a truly free State the citizens do everything with their hands and nothing with money"¹⁸⁸. Her kan en altså se for seg et uavhengig og selvberget jordbrukssamfunn, og dette appellerte til Hulda, som idealiserte det gamle norske bondesamfunnet og Jesu idealsamfunn der ingen eide men alle hadde bruksrett.

Et samfunn uten materielle verdier, og et "sant demokrati" (der majoriteten styrte) var imidlertid en uoppnåelig utopi, noe også Rousseau selv påpekte. Men selv om Hulda mente at dette var uoppnåelig i den moderne verden, mente hun at det måtte være et overordnet mål å

¹⁸⁷ Rousseau, *Émile*, s. 74

¹⁸⁸ Jean-Jacques Rousseau, *On the Social Contract*, Roger D. Masters (red), oversatt utg av Judith R. Masters (original utg. 1762) (St. Martin's Press, Boston, 1978) s. 102

oppnå: ”...en Samfundsordning, som mest mulig gjør Godgjørenhed overflødig. (...) Det eneste verdige og i Sandhed humane, er et Samfund af selvhjulpne Mennesker”¹⁸⁹. Hun mente det fortsatt fantes noen slike små idealsamfunn, som var bosatt på små avsidesliggende øyer langs norskekysten og enkelte små fjellbygder. Enda viktigere enn å gi de fattige almisser er det å finne ut *hvorfor* de er fattige, og minske dette problemet så mye som mulig. Det å gi de fattige almisser er altså ikke i sannhet humant, hvis den kapitalistiske samfunnsstrukturen (som gjør det mulig at noen har mye penger mens andre har lite) er det som er grunnen til fattigdommen.

Med dette følger et politisk standpunkt som Hulda delte med Rousseau; jo større avstand det er mellom de som styrer og de som ”følger”, jo større problemer oppstår i samfunnet. Et ”sant demokrati”, om enn uoppnåelig, må etterstrebtes så langt det går, og i Rousseaus oppfatning var monarkiet derfor dømt til å feile. En rekke mennesker oppdratt til å herske blir korrumpert av denne oppdragelsen, og: ”In order to see what this government is in essence, it must be considered under stupid or wicked princes, for either they are like this when they ascend the throne, or the throne makes them so”¹⁹⁰. Det eneste riktige var en demokratisk styringsform som skulle tjene folkets interesser og ikke omvendt, slik monarkiet gjorde.

Hulda og Arne Garborg var begge republikanere, og det var derfor et nederlag da Norge etter unionsoppløsningen i 1905 fikk en ny konge av det gamle europeiske kongehuset, noe hun gir uttrykk for i dagboka:

Når jeg nu ser Bjørnson anbefale kongedømme, tænker jeg med mangeslags følelser på den aften for omtrent 20 år siden da jeg hørte hans foredrag om kongedømme og republikk i ’Kr. Arbeidersamfund’. Fra den dag har jeg været republikaner. Det var en herlig kveld. Det første store ungdomsindtryk af Bjørnson i al hans stormende pågående kraft. Og nu? Ak, herregud, hvor trist alting begynder å bli!¹⁹¹

Ungdomshelten Bjørnstjerne Bjørnson skuffet henne, hun hadde håpet på en moderne stat med republikk, selv om hun ble noe beroliget da hun oppdaget at den nye kongen tross alt var en god kandidat:

Den gamle danske konge talte menneskelig varmt og vakkert i Kjøbenhavn til den norske deputasjon, og den nye Kong Haakons optræden og tale var takkelig og ligefrem heltigjennem. Forhåpentlig blir alt godt. Men nogen begeistring kan jeg

¹⁸⁹ H. Garborg, *Rousseau og Hans Tanker i Nutiden*, s. 138-139

¹⁹⁰ Rousseau, *On the Social Contract*, s. 90

¹⁹¹ H. Garborg, *Dagbok 1903-1914*, s. 74

dessverre ikke opdrive for denne nye forbindelse med Danmark, hvor bra Kongen i og for seg kan være.¹⁹²

Det var stor forskjell på det monarkiet Rousseau beskrev, og det som ble etablert i Norge i Huldas tid. Kongen hadde ikke den samme makten, og viste seg i tillegg å være en god representant for landet, men Hulda kunne allikevel ikke gi helt slipp på ønsket om republikk.

Kvinneresak

Når Hulda beveget seg inn i kvinnesakens verden handlet det også i stor grad om *hvorfor* ting er som de er. Det at kvinner skulle kunne klare seg selv, og ha like rettigheter og tilgang til utdanning som menn, var noe som engasjerte henne. Flere av bøkene og skuespillene hennes handler om kvinner som kommer i umulige situasjoner som resultat av et destruktivt forhold. Det var veldig vanskelig for unge kvinner å beholde et utenomekteskapelig barn, og mange av disse barna døde. Dette er en situasjon Hulda beskrev i sin første roman, *Et frit Forhold* (1892), der butikkjomfru Dina Halvorsen får et forhold til den gifte butikkeier Jensen. De vikler seg inn i et maktspill fra begges side, frøken Halvorsen blir gravid, og skjuler graviditeten før hun reiser bort for å føde barnet. Barnet blir satt bort og dør etterhvert av sykdom og vanskjøtsel.

Også i romanen *I Huldreskog* (1922) er en tragisk skjebne beskrevet, der hovedpersonen Siri Juuls venninne Marie føder et barn alene, innleid på et rom i Tyskland:

Hun bad, hun graat og bet sig tilblods, men ikke en lyd kom over hennes leber. Hun hadde ennu et slags vanvittig tanke om at hun skulde kunne komme ut og gjemme sig. Gjemme det –

-Men om morgenen fant den lille førster-enken sin nye losjerende paa en kledshaug paa gulvet, blodig og halvdød av utmattelse. Men ennu forsøkte hun aa skjule barnet, som laa livløst mellom hennes knær.

Saa kom det som det maatte komme. 'Det har jo levet,' sa den tilkaltte doktoren –¹⁹³

Det var doktoren som tok livet av barnet, men Marie føler seg skyldig, tilstår drapet og ender opp i Landsfængselet for Kvinder, der hun senere dør. Det er interessant at Marie dør rett etter hun blir benådet, og fengselspersonalet hadde lagt merke til at benåndningen hadde gjort henne engstelig og nervøs fremfor glad og lettet. Var hun så redd for å møte virkeligheten, og

¹⁹² H. Garborg, *Dagbok 1903-1914*, s. 76

¹⁹³ Hulda Garborg, *I Huldreskog* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1922) s. 219-220

engstelig for hvordan hun skulle klare seg at hun begikk selvmord? Dette blir ikke bekreftet i boka, men blir hengende løst i luften som en sannsynlighet.

Disse skildringene har en tydelig rot i virkeligheten, og det er ingen tvil om at Hulda baserte boka på egne observasjoner. 27.09.1918 besøkte hun Landsfængslet for Kvinder hvor mange var dømt for barnemord på sine egne barn, mens andre var ”løsgjængere” (prostituerte). Hulda mente strukturer i samfunnet gjorde situasjonen umulig for disse kvinnene, og at sosiale forhold måtte endres fremfor hardere straffer¹⁹⁴. Tross gode og dannende forhold for kvinnene i Landsfængselet var det ikke plass for dem i samfunnet når de kom ut igjen:

Skolesalen udmærket pen og hyggelig. De lærer Regning, Skrivning, Historie og Religion. Man forsøker idethele at gjøre det til et ”Forbedringshus”, hvor de skal lære saavidt meget, at de *kan* føre et skikkeligt Arbeide naar de kommer ut. Men ak – med det samme de blir fri er den store Virkeligheten. Hvor skal de hen? Gata og gamle Vaner lokker, gode Hjem er lukket for dem – altsaa.¹⁹⁵

På samme måte som med fattigdomsproblemet ønsket hun å komme til kjernen av problemet og behandle ”sykdommen” fremfor å kun behandle ”symptomene”: ”Sygdommens *Aarsager* maa bort!”¹⁹⁶, utbryter hun i Rousseau-boka. I tillegg påpeker hun i dagboka mennenes ansvarsløshet overfor disse kvinnene og barna, og mener de er like skyldige i barnas død som kvinnene er: ”Hvor er nu fædrene til de dræpte Barn? De gaar nok fri omkring, de, men skulle det ikke snart bli saa, at det blir to om Straffen ogsaa?”¹⁹⁷.

Hulda hadde altså et sterkt engasjement for kvinners rettigheter, men samtidig var hun ingen kvinnesakskvinne sammenlignet med samtidens kvinnesakskvinner. Sammen med blant andre Laura Marholm og Ellen Key sto hun for forskjellsfeminismen. Like rettigheter betydde ikke nødvendigvis likhet, og hun var klar på at det heller ikke *bør* være likhet mellom kjønnene. Tankene var inspirert av Nietzsche og Rousseau, men i tillegg mente hun kvinnen var overlegen mannen, noe hun uttrykker i *Kvinden Skabt af Manden*: ”Vi, som har den hele, udelte, evige Kjærlighedsevne. Vi som *er* Mysteriet. Treet med rødderne i den Dybe jord og Kronen høit imot Himmelen. Vi, som *føder* Manden!”¹⁹⁸.

De kvinnelige egenskapene måtte fremheves og ikke undertrykkes, slik den unge østerrikske filosofen Otto Weininger mente. Weininger hadde skrevet at kvinnen var erotisk

¹⁹⁴ Sigrid Bø Grønstøl, *Hulda Garborg: Forfatteren og feministen* (Aschehoug & Co, Oslo, 2012) s. 110-111

¹⁹⁵ Hulda Garborg, Dagbok 12.09.1918 – 02.01.1919 (Nasjonalbiblioteket, håndskriftsamlingen, signatur: Ms.8 2022, NBdigital: BokID: 172223) 27.09.1918

¹⁹⁶ H. Garborg, *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, s. 148

¹⁹⁷ H. Garborg, Dagbok 12.09.1918 – 02.01.1919, Ms.8 2022, 27.09.1918

¹⁹⁸ H.Garborg, *Kvinden skabt av Manden*, s.17-18

av natur, og denne egenskapen måtte undertrykkes om menneskeheten skulle nå høyere mål: ”Det er Mandens Type som skal og maa naaes. Kvinden maa udryddes som Kvinde”¹⁹⁹, siterer Hulda. Det var de kvinnelige (les: seksuelle/erotiske) egenskapene som måtte utryddes til fordel for en ”neutral Fællestype”²⁰⁰. Kvinner var etter Huldas mening jordnære og spirituelle, for ikke å glemme at de hadde evnen til å føde barn. Hvordan kunne de, som er så rike på alle disse egenskapene misunne mannen, og strebe etter å bli som han? Det var dette Hulda mente kvinnesakskvinnene ikke hadde forstått.

Selv om Hulda sto for forskjellsfeminismen så hun nødvendigheten av kvinnesaken: ”Men det nytter ikke at kjæmpe mod Kvindesagen; den er ligesom andre sociale ’Sager’ udsprunget af Nød; ogsaa her maa Hovedaarsagen først findes; men Hovedaarsagen er og blir en Samfundsordning, som er Forvikling sat i System”²⁰¹. Kvinnesaken blir derfor også en nødvendig konsekvens av dårlige samfunnsordninger, men etter hennes mening fører dette også med seg en uheldig konsekvens, nemlig undertrykking av de kvinnelige egenskaper.

Rousseau holder det likestilte og demokratiske mennesket i stor grad i mannens verden, mens Hulda, som er opptatt av å tilpasse hans tanker til den moderne tid, setter kvinnen (samt lavere klasser) likestilt med mannen i denne ideen om det frie mennesket:

Vi er allerede kommet langt på Vei henimod den demokratiske Opfatning, at Opdragelsen skal være lige for alle, at Evner og Dygtighed – ikke Fødselen – skal bestemme et Menneskes Plads i Samfundet. Kommer vi saa langt, at vort Liv bygges paa denne Tankegang, da er Betingelserne for Kapitalistsamfundet tat bort; alle blir nødt til at ta sin Del af Byrden, og alle faar Del i de Goder, som fælles Anstrengelser skaber.²⁰²

I dette frie og likestilte samfunnet, når kvinnesaken også hadde vunnet frem, mente hun det igjen ville bli plass for hjemmet, men det var viktig at kvinnen ikke mistet seg selv på veien.

Om det er likestilling når forskjellene overses er en diskusjon som fortsatt pågår i dag, ikke bare når det gjelder feminisme men også i forhold til andre samfunnsgrupper, men de færreste av oss er redde for at vi slutter å være kvinner selv om vi gjør alle de tingene en mann kan gjøre. Et fritt og demokratisk samfunn må ifølge Hulda på ingen måte viske ut forskjeller, verken mellom kjønnene, eller kulturforskjeller. Identitet er, og vil alltid være viktig også i et likestilt samfunn. Dette kan samsvare med Nietzsches holdning om at

¹⁹⁹ H. Garborg, *Kvinden Skabt af Manden*, s. 8

²⁰⁰ Ibid, s. 8

²⁰¹ H. Garborg, *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, s. 146

²⁰² Ibid, s. 148

forskjellige kulturer og skikker i fremtiden kunne kommunisere med hverandre, og leve side om side innenfor et større fellesskap.

Kultur og identitet

Hulda skiller seg ut fra andre nasjonale strateger på noen områder. Hennes ideer om husstell, matlaging og hjemmeinnredning samt folkemusikk, dans og bunader er områder som ikke var blitt viet like stor oppmerksomhet tidligere. Men det sterke engasjementet for folkemusikk, folkedans og bunad kan også delvis komme av hennes tilknytning til ungdomslagene i Kristiania, som Norges Ungdomslag og Bondeungdomslaget, som var sentrale i ”norskdomsrørsla” siste halvdel av 1800-tallet og rundt unionsoppløsningen.

Ungdomslagene var inspirert av blant annet Herders mening om at alle mennesker har en folkeånd som knytter dem til et fellesskap eller en nasjon, og viktige uttrykk for denne folkeånden lå i språket og folkediktningen. Norskdomsrørsla sto for målsak, norsk bondestil og frilynte venstresympatier, og sentrale personligheter var blant andre Christopher Bruun, Ivar Aasen og Aasmund Olavsson Vinje. Med disse frilynte holdningene i bagasjen reiste Hulda ut i verden, plukket opp tanker og ideer, og så sammenhenger mellom ulike kulturer og gammel norsk tradisjon.

Hulda reiste mye, mest i Europa, men hun var også på reise i Amerika. Ideer om krig og fred og rasekonflikter opptok henne spesielt. Da hun var i Amerika sommeren 1913 i forbindelse med Ivar Aasens 100-årsdag, ble interessen hun hadde for indianernes kultur og samfunnssyn forsterket, og hun engasjerte seg i deres rettigheter. Boka *Den store Freden: Dramatiske dikt* (1919) forteller historien om indianeren Hiawata i diktform på nynorsk.

Hulda hadde stor beundring for Hiawatas fredsbudskap;

*Stend me skilde, er me dømde;
stend me samde, er me sterke;
difor lat oss semjast, Brørar,
ikkje gaa paa Krigsstig meir
mot frendar og mot Grannar!
Eg raar fraa Dakotahferdi!
(...)
Manitu vil smile til oss,
um me so kann semjast Brørar;
Folke vaart vil vekse veldugt
verte sælare enn alle.
Aa, men held me fram med Ufred,
Ovund, Hat og Ættestridir,
vil han slaa oss med sin Vreide.*

Ned i gløymse vil me sige,
verte Trælar under andre.
Aldri Namni vaare daa
skal i Song og Dans bli nemnde,
aldri Irokesarnamni
meir i Vampunstreng bli knytte.
– No hev Hiawata tala.²⁰³

Hulda mente Hiawatas fredsbudskap var aktuelt for alle folkeslag til alle tider: ”Hiawatas Plan var genial og klar, og er visst enno den som peikar lengst frametter og lovar det beste utfalle av alle Planar som Statsmennar hev tenkt ut. Han var fyst og fremst rettferdig mot alle, store og smaa, og dertil einfald klok”²⁰⁴. Hiawata, skriver hun, var ”den Indianske Messias” gjort kjent av den amerikanske dikteren Longfellow’s *The Song of Hiawata*²⁰⁵.

Hulda opplevde indianernes gamle kultur som universell og trekker her som på mange andre områder, parallellt til gammel norsk kultur. 30. Juni 1913 beskriver hun sin ”store dag i Amerika”, da hun besøkte en Sioux-stamme. Hun beskriver de idylliske omgivelsene med de mange teltene i harmoni med naturen, og hester og hunder som går fredlig på slettene, og er imponert over en perledekorert salveske hun fikk kjøpt for bare seks daler. Videre beskriver hun nærmest med et antropologisk blick menneskene og noen av deres skikker:

Manden går nu til daglig i alm.[alminnelige] klær; bare hatterne er de kjendte bredbremmede grå filthatte med guldresser om. Og så har de flese halvlangt hår ned til skuldrene. Kvinderne kler sig i alm. Faconer, men meget stærke farver. Skotske sjal og violette eller røde kjoler. Tykke perlehalsbånd. De væver tepper som er udmærket vakre og ganske ligner enkelte almindelige rutete norske åklær. De har også vor *lynbord* eller endog hele tæpper med lynmønster. Nogen bredstripede grå, sorte og hvide tæpper er særlig vakre. Men på sengerne i teltene – flatsenger naturligvis – havde de ofte ’lappetæpper’ i lyse, friske farver. Sengerne så rene og pene ud, med hvide træk på putene.

I et telt hørte vi en grammofon; det var indianske viser og sangdanse. Umulig å opfatte ord, mest var det som uartikulert skrik og hyl, men efterhvert kunde jeg finde ud lidt melodi, ofte underlig likesom med undertoner som på Hardangerfele. De gikk af og til dypt ned fra de høie skrik; da blev det som alvorlig tale uden at jeg skjelnede enkelte ord. Det høres som de hele tiden siger jah, jah, jah, jah – ah, ah, og så en lyd som kråkekræking, bare at k’en var mere som en h.

Jeg bad om å få kjøpe en rull av en sangdans, men den vakre, meget civiliserte engelsktalende 30 årige mand turde ikke for sin kone, sa han. Hun sat som et vældig kjøtberg på sengen og sydde og så ikke op. Hun er sint, sa Mr. Ziebach. Styg var hun ialfald.

²⁰³ H. Garborg, *Den store Freden: Dramatiske dikt*, s. 60-61

²⁰⁴ Ibid, ”Forord”

²⁰⁵ Ibid, ”Forord”

Siden blev en svær 'tam-tam', rigt brodert med perler sat op i et hjørne af dansepladsen; der stikkes fire svøpelignende støkker i jorden, og de er pyntet med bjeælder og kulørte duske av hestehår – gult og rødt er vist yndlingsfarverne. (...)

Det var uforglemmelige dage med mange stemninger og mye romantik. Et billede jeg vil huske alltid, var en kreds av 20 mænd som spiste i et stort telt (ingen kvinder eller børn får spise med dem), og et par unge mænd som kom ridende i galop langs en høiderygg så silhuettena tegnet seg mot den røde kvældshimmel.²⁰⁶

Her får vi en rekke stemningsbilder nøye beskrevet. Det er enkelte klare sammenligninger med norsk kultur, som kvinnenens vevde tepper og deres viser og sangdanser som har likhetstrekk med norsk sangdans, og musikken kunne tidvis ligne hardangerfele. En smule fornærmelse kan skinne igjennom da hun ikke fikk kjøpt med seg denne sangdansen hjem. Hulda legger også merke til fargebruken, og spesielt de mye brukte fargene gult og rødt, som hun selv brukte mye, og mente var tradisjonelt norske farger²⁰⁷. Hennes eget kjøkken på Labråten var i disse fargene. Hun noterer seg også at kvinnene og barna ikke fikk spise sammen med de 20 mennene, uten at hun gjør noen større sak ut av det. Dagboksnotatet avsluttes med et romantisk bilde av indianernes verden som ligner det stereotypiske indianerbildet vi har sett så mange ganger før; silhuetten av ridende indianere på en fjellrygg mot en rød himmel.

Det er tydelig engasjerende å oppdage fremmede kulturer og kulturforskjeller, og de felles trekkene med norsk kultur som kan skimtes midt i all fremmedheten gjør det enda mer spennende. I artikkelserien "Et myrdet folk" gjør hun også sammenligninger med norsk kultur når hun observerer indianernes daglige liv:

Midt i Teltet stod en stor Gryte over Ilden; omkring den sat 10 staute Mænd og spiste av Gryten. Det de spiste saa ut som Grøt, og det hele var et kjent og kjært Billede fra Tømmerskogen i Norge.

Mændene, som ikke var mørkere av Hudfarve end mang en Norsk Skogsmand, (...) kunde vært fra hvilken som helst av vore Fjeldbygder for 1-2 Generasjoner siden, da man ogsaa her brugte Haar som rak til Skuldrene og Typen endnu var Kraftig og mere værbitd end nu.²⁰⁸

Huldas mange utenlandsreiser ga henne et perspektiv på gammel norsk kultur, ikke som unik og spesiell, men som en del av en verdensarv med røtter forskjellige steder. Hun mente at enhver kultur måtte dyrke sine røtter og verdier, og om de sorte amerikanernes rettigheter sa

²⁰⁶ H. Garborg, *Dagbok 1903-1914*, s. 219-221

²⁰⁷ Skre, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, s. 500-502

²⁰⁸ H. Garborg, "Et myrdet Folk", Ms.Fol. 1737

hun blant annet at de måtte frigjøre seg selv og vekke stolthet over sin egen kollektive identitet.²⁰⁹

23. Juli 1913 gikk Hulda sammen med noen norske damer på ”negertheatre”, noe som imidlertid skuffet, da skuespillerne hovedsakelig var hvite, men senere samme dag gikk de på ”ægte negervarieté” der de fikk et bedre innblikk i kulturen:

Der så jeg bl.a., at negrene selv stepper meget finere og bedre end alle som hermer efter dem. En ung meget vakker dame, sminket hvit og klædt i elegante cremgule silke-herreklær, danset aldeles nydeligt, stille og næsten lydløst. Det var samme forskjel som på en halling danset i Hallingdal af hallingdøler og en halling danset av byfolk. De tramper og bærer sig som sindsvage mens dansen i virkeligheten er myk og stille og fin.²¹⁰

De sorte amerikanerne måtte tydeligere fremstå som et samlet folk med stolte tradisjoner og bygge sin kollektive identitet rundt for eksempel denne type dans, som ble plukket opp av andre folkegrupper, men som ingen andre mestret like godt. Analogien til norsk kultur kommer frem også her, når hun trekker forbindelser til halling som ingen danser like fint som ekte hallingdøler. Stepping beskrives da som ”afroamerikanernes halling”, og de mestret den bedre enn de hvite, kanskje fordi de følte eierskap til dansen, og fordi de hadde lært den fra barndommen av.

Hulda reiste nok rundt i verden til at hun begynte å se kultur og tradisjoner i et videre perspektiv, og kunne dermed se sammenhenger og paralleller mellom de forskjellige kulturene. Hennes internasjonalt er noe av det som gjør arbeidet hennes spesielt. Flere av forfatterne som har skrevet om henne er inne på dette, for eksempel skriver Tor Obrestad:

Ho, som snakkar om Gandhi, Tagore, Krishnamurti, Buddha, Jesus, Hiawata og Paulus Høve i same åndedrag, og som elska Henrik Wergeland høgare enn nokon hadde eit vidare og meir omfevnande perspektiv på dei store sakane og den universelle tenkinga enn andre forfattarar og intellektuelle i hennar samtid²¹¹.

Interessen for andre folkeslag grunner både i deres kultur, og i likheter og forskjeller med egen kultur, samt idealer om frihet og rettigheter. I ”Et myrdet folk” reflekterer hun rundt indianernes begrensede rettigheter i reservatene:

Av de Nordamerikas noget over 300 000 Indianere bor nu de fleste paa de 186 Reservationer som er spredt over 27 Stater.

Reservationene er strengt avgrænsede Landstrækninger hvor de Indfødte faar Jord at dyrke og ”civiliseres”. Men praktisk talt er de Fanger; de maa ikke forlate

²⁰⁹ Obrestad, *Hulda*, s. 185-186

²¹⁰ H. Garborg, *Dagbok 1903-1914*, s. 224

²¹¹ Obrestad, *Hulda*, s.188

Reservationen, end ikke til det mindste Besøk hos en Nabostamme uten Intendantens Tilladelse, og denne Isolering har blandt meget andet ogsaa et skjæbnsvangert Indgifte til følge.²¹²

Det er et sterkt, men ikke desto mindre passende standpunkt å kalle artikkelen ”Et *myrdet* folk”. Det referer til millioner av indianeres skjebne da europeere slo seg ned i Amerika. Samtidig indikerer det at *folket*, selv om det på et vis levde videre i reservatene, var myrdet i den forstand at de ikke kunne leve videre på en måte som var naturlig for dem. De var fengslet i reservatene, og dette var destruerende for indianerne som folkegruppe.

I artikkelen ”’Couloured gentlemenn’ fortel soga si” uttrykker Hulda betydningen av å gjøre seg kjent med historier fortalt *om* og *av* andre folkeslag enn de vestlige hvite: ”I uminnelige tider fekk dei farga folkeslagi soga si forteld av kvite menn, og det vart der etter. No er dei svarte, brune og raude rasane nådd so langt, at dei tek til å få mæle og sjølv kann fortelje i store velskrivne bøker, slik at verdi må sjå på dei med nye augo”²¹³. Etter første verdenskrig var konflikter mellom ulike folkeslag et aktuelt tema, og Hulda skriver videre:

Aldri har rasespursmåle vore meir brennande enn no etter den siste verdskrigen, som sylta alle folkeslag saman til ein livande mylje i kjempe-armane sine. Alle avskyggingar av svarte, kvite, gule og raude vart i dei fire åri drivne som saueflokkar til slaktebenken, til det var alle gode nok, liksom Afrikas svarte søner lenge hadde vore gode nok til å slite seg ihel i Amerikas gruvar, saltverk, skoger og plantasjer.²¹⁴

I denne artikkelen trekker hun frem historien om Lobagola, en høvdingsønn fra Sudan som ble brakt til Skottland som liten gutt av hvite sjømenn som hadde ligget på lur i Guinea-bukten. Her ble han tjener for en rik familie, og tross at de behandlet ham bra følte han seg, selv etter mange år, fremmed for kulturen. Samtidig følte han seg så forandret at han ikke lenger ville passe inn i sitt eget hjemsted: ”Vondt var det å vera heime, vondt å vera burte. Snart tykte han seg heimlaus på jordi, var korkje kvit eller svart, korkje vill eller civilisera. Framand var og vart han i dei kvites land, og ikkje høvde han lenger i sitt eige”²¹⁵. Her tar Hulda opp en problematikk som vi kjenner fra dagens debatter knyttet til innvandring og integrering, samtidig som hun får frem viktigheten av tilhørighet for den enkeltes identitet. Lobagola følte seg så integrert i den vestlige kulturen at han ville føle seg fremmed i sin etniske folkegruppe, samtidig ville han blant skottene alltid være ”den vesle apekatten”, som de kalte ham.

²¹² H. Garborg, ”Et myrdet Folk”, Ms.Fol. 1737

²¹³ Hulda Garborg, ”’Couloured gentlemenn’ fortel soga si”, manuskript (Nasjonalbiblioteket, håndskriftsamlingen, Ms.Fol. 1751)

²¹⁴ H. Garborg, ”’Couloured gentlemenn’ fortel soga si”, Ms.Fol. 1751

²¹⁵ Ibid

Hulda beskriver videre historien om den slavefødte Booker Washington; ”Up from slavery”. Washington, som aldri hadde gått i skole eller lært å lese, arbeidet seg frem til å bli, etter Huldas mening, en av verdens fremste pedagoger. Han startet ”Normal and industrial institute” i Tuskegee, Alabama for å utdanne den sorte befolkningen slik at de hadde bedre forutsetninger for å klare seg selv. Undervisningen startet i et hønsehus, og 18 år etter hadde instituttet 1800 elever med skolebygninger bygget av elevene selv. Hulda sammenligner også Washington med den indiske frigjøringsforkjemperen Gandhi:

Og som Gandhi i India, skyna han, at det han fyrst og fremst måtte hjelpe rasen sin til var økonomisk sjølberging. Men det kunde ikkje alle desse frigjevne slavar nå ved å sleppe inn på høgskular og dyrke boklærdom. Den store massen kunde ein berre hjelpe til sjølberging ved å gje dei utdanning i jordbruk og handverk ved sida av den boklege kunnskapen kvart menneskje hadde rett og trang til. (...)

På dette bygde han då skulen sin. Ingen fekk ein seng i den skuleheimen fyrr han sjøl hadde laga ho. Dei store husi som ettrekvar vokst opp rundt det vesle skure, der dei tok til, var bygd av elevane.²¹⁶

Disse historiene mente Hulda burde integreres i skoleundervisning, det ville både gi unge bedre kjennskap til andre folkeslag, og det ville sette deres eget liv i perspektiv: ”Kvar ungdom i vår tid skulde lese denne saga. Denne simple einfelde forteljingi um negerguten som vann seg opp frå slaveri til å verta ein av dei største pedagogiske fagvit i verdi, vert til ein høg song um kva tøff og seig vilje kan utrette”²¹⁷. Artikkelen indikerer at konflikter mellom folkeslag ofte kommer av manglende kunnskap om hverandre, derfor kan det å studere disse historiene bidra til fredligere relasjoner mellom folkegrupper. Her trekker hun også inn historien om Hiawatas fredsbudskap:

Gandhis livssoga og Booker Washingtons ”Up from slavery”, er forvitnelege prov på at alle menneskje på jordi, kva farge dei har, eig same vokstn-von i seg. Me må her og minnest den store indianske fredshøvdingen Hiawata, som skipa det fyrste freds-og folkesamband me kjenner på heilt idealistisk grunnlag.²¹⁸

Til slutt nevner Hulda den unge indiske filosofen Krishnamurti, og hans åpne og frisinnede filosofi rundt mennesker, religioner og åndsliv, kombinert med moderne vitenskap:

Gandhi synest vera størst som karakter og sosial reformator; som tenkjar er for meg Krishnamurti større. Eg veit ingen kvit mann no som ser meir fritt og stort på live og alle religionar. Ein idealist som ikkje kjenner landegrenser eller skilmurar i menneskjeleg åndsliv, men ser gud, det absolute som den ”store livsviljen” slik i alt

²¹⁶ H. Garborg, ”’Couloured gentlemenn’ fortel saga si”, Ms.Fol. 1751

²¹⁷ Ibid

²¹⁸ Ibid

livande på jordi, stort og smått. Ein frigjort hindu som sameiner Brahma- omgripet med det djupaste i moderne tenkning og vitenskap.²¹⁹

Det å kombinere det tradisjonelle med det moderne var helt i tråd med Huldas tankegang, noe vi har sett at hun også uttrykte i forbindelse med norsk kultur. Tradisjonelt og moderne var for henne ikke uforenelige motsetninger, og tradisjonen kunne bevares på moderne premisser, slik Krishnamurtis filosofi var et eksempel på. Det siktes her også til et overordnet fellesskap, som vi har sett at både Rousseau og Nietzsche var inne på.

De hvites innbilte overlegenhet, som Hulda er inne på i *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, forsøker hun å bryte ned når hun avslutter artikkelen med en slags oppfordring: ”Av gammel visdom og ny hjå dei myrke folkeslagi burde me lære at litt mindre kvitt rase-ovmod vilde kle oss”²²⁰. Problemet med et kunnskapshierarki, som Steven Shapin påpeker, er at det bare gjelder for de som ser seg selv som toppen av hierarkiet. For andre grupper kan hierarkiet se annerledes ut. Fra *de andres* ståsted er det *vi* som er de andre og, om enn hovedsakelig av metodologiske grunner, bør en åpne for andre virkelighetsforståelser enn ens egen²²¹.

Huldas internasjonale visjoner kan kanskje ses som paradoksale med tanke på hennes engasjement for norskhet og tradisjon, men det vide perspektivet kan også ha vært en stor fordel. Det tillater en forståelse av egen kultur som en del av et større bilde. I tillegg mente hun det var like viktig at andre kulturer holdt på sine tradisjoner som at Norge holdt på sine.

Kulturell identitet i et globalt fellesskap

Fokus på et globalt fellesskap kan kanskje synes å stå i konflikt med arbeidet for nasjonale verdier og tradisjoner, men det er ikke nødvendigvis tilfelle. Kultur og identitet på den ene siden og globalisering på den andre er paradoksalt forbundet. Globalisering både visker ut og skaper grenser, men grensene kan da befinne seg på andre steder. Som Gerd Baumann påpeker, bygger enkelte teorier om kultur og identitet på en *essensialistisk* oppfatning, nemlig at identitet og kultur er noe man *har*, den er en del av oss, og vi vil alltid være innehavere av denne identiteten. Dette er en enkel teori å forholde seg til, for eksempel i skolesammenheng, når vi skal lære barn om kulturer, eller i møte med andre kulturer. Når man forholder seg til

²¹⁹ H. Garborg, “‘Couloured gentlemenn’ fortel soga si”, Ms.Fol. 1751

²²⁰ Ibid

²²¹ Shapin, *A Social History of Truth*, s. 4-5

stereotypier (selv om disse kan være feilaktige) vet man hva man kan forvente av folk. Andre teorier bygger på en *prosessuell* oppfatning om at identitet er foranderlig. Kultur og identitet endres gjennom livet og man kan bevege seg på tvers av kulturelle grenser uten å ”miste” sin identitet, men den vil da utvikles. I sammenheng med dette ligger også en idé om *kontekstuell* identitet, som impliserer en relativitet i forhold til situasjon og tid. Identiteten kan oppleves forskjellig avhengig av konteksten.²²²

Som diskutert i kapittel 2, oppstår ikke identitet i et vakuum, men er en sosial handling, den oppstår og opprettholdes i relasjon til andre. Slik er det også med nasjonal identitet. Derfor kan vi si at kunnskap om andre deler av verden og andre kulturer kan styrke vår nasjonale identitet. I prosessen med å bli bedre kjent med andre, blir vi også bedre kjent med oss selv. Hans Fink mener at: ”Identitet er det, man objektift er men også det, man subjektift føler seg som, og det, man mer eller mindre ideologisk, stereotyp og klichéaktig stemples som eller stempler seg selv som”²²³. Finks tredelte identitetsbegrep (numerisk, generisk og kvalitativ) gjør at vi kan se identitet mer som et nettverk av relasjoner enn som en fast kjerne. Vi er til enhver tid identisk med oss selv, men de generiske og kvalitative identitetene er i stadig utvikling og endring, og alle tre delene er avhengige av hverandre.

Identiteten er ikke kun essensiell eller kun prosessuell, men har elementer av begge deler, og den avhenger alltid av omgivelsene. Hva identifiserer vi oss med og hva identifiserer vi oss ikke med, og hva identifiserer andre oss med? Carles Taylor uttrykker at: “We form our identity always in dialogue with, sometimes in struggle against the things our significant others want to see in us”²²⁴. Vi både har en umistelig identitet, det Fink kaller numerisk, og utvikler og endrer identiteten i en sosial prosess, som er det Fink kaller generisk og kvalitativ. Ettersom vår kjennskap til omverdenen utvikles, utvikles også vår egen identitet, vi oppdager stadig nye likheter og forskjeller. Når vi får større kjennskap til omverdenen kan vi ofte oppdage at forskjellene ligger andre steder enn det vi i utgangspunktet hadde forutsett, som Bjarne Hodne påpeker i forbindelse med globalisering.

Huldas interesse for fremmede kulturer kan derfor ha bidratt til endringer i hennes syn på norskhet. Dette er imidlertid ikke noe som er spesielt for Hulda. I nasjonalromantikkens storhetstid (Huldas foreldregenerasjon) var tverrkulturelle trekk i tradisjonene velkjent. Som jeg er inne på i kapittel 4 påpeker Jørgen Moe i innledningen til *Norske Folkeeventyr* at selve fabelen i eventyrene ikke er spesielt norske, men formspråket er det som gjør de norske

²²² Baumann, *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*, s. 81-96

²²³ Fink, “Om identiteters identitet” s. 20

²²⁴ Taylor, “The Politics of Recognition” i *Multiculturalism*, s 33

eventyrene norske. Det samme uttrykte brødrene Grimm da de samlet tyske folkeeventyr som de publiserte ca 40 år tidligere. Som i Asbjørnsen og Moes tilfelle kom det i andre utgave av Grimms folkeeventyr en innledning der de påpeker at de selv har bidratt til det nasjonale formspråket i eventyrene, mens innholdet er mer universelt. Grimm bruker uttrykket ”phrasing” (oversatt til engelsk), som refererer til språkvitenskap, og viser dermed til likhetene mellom språkets utvikling og folkeeventyrenes utvikling.²²⁵

Hodne skriver at nasjonen Norge ble konstruert på grunnlag av nasjonale verdier i en kulturpolitisk prosess. Disse nasjonale verdiene er i varierende grad hybrider i den forstand at de er påvirket av eller har røtter andre steder i verden. Dette betyr imidlertid ikke at det er galt å basere et nasjonalt samhold rundt dem eller at de er mindre verdige som tradisjoner. Samtidig kan vi si at de er et produkt av globalisering. Slik kan vi også si at globalisering er en nødvendig del av norsk kultur, og at nasjonen derfor står i et multirelasjonelt forhold til andre deler av verden.²²⁶ Som Appiah er inne på skapes ikke identiteten fra en kjerne innenfra, men i samhandling med omgivelsene, og han trekker her frem afroamerikansk kultur som eksempel.

Huldas arbeid, tanker og ideer bærer preg av en lignende virkelighetsforståelse som disse teoriene om kultur og identitet. Hennes holdning til det å tenke selv og se sammenhenger, og oppdage nye sammenhenger, viser en slags konstruktivistisk tankegang, og en prosessuell forståelse av egen kultur. Hva som er ekte norsk kultur finnes det mange ulike meninger om, noe som kan være problematisk i diskusjoner om hvordan en kan ivareta norsk kultur. Kultur og tradisjoner er, og har alltid vært i en kontinuerlig endringsprosess påvirket av ytre faktorer, noe hybriditeten i kulturen vitner om. Det er paradoksalt at de tradisjonene som ønskes ivaretatt upåvirket av ytre faktorer, allerede er hybrider av forskjellige tradisjoner fra forskjellige steder.

Benedict Anderson kaller nasjonale og kulturelle fellesskap forestilte fellesskap fordi et bånd mellom mennesker som aldri har møtt hverandre og aldri kommer til å møte hverandre ikke er basert på menneskelige relasjoner. Grensene mot andre fellesskap er elastiske og innholdet i kontinuerlig endring, men dette betyr ikke at de ikke finnes. De eksisterer så lenge de kan refereres til, og de flytende grensene truer ikke fellesskapet: ”Communities are to be distinguished, not by their falsity/genuineness, but by the style in

²²⁵ Bauman og Briggs, *Voices of Modernity*, s. 207-208

²²⁶ Hodne, *Norsk nasjonalkultur*, s. 162-163

which they are imagined”²²⁷. Det Anderson kaller et forestilt fellesskap er derfor likefullt et fellesskap.

Kultur er altså ikke statisk, og jo større kjennskap vi har til omverdenen, jo bedre vil vi også kjenne oss selv. Både i Huldass arbeid med norsk tradisjon, som bunader, og i møte med fremmede kulturer, som de amerikanske indianerne, ser vi at hun fant det mer interessant enn problematisk at gammel norsk kultur hadde mange felles trekk med kulturer i andre deler av verden, og de nyere identitetsteoriene gir nye perspektiver på hennes tankegang om kulturell identitet.

Avslutning

Vi ser at Huldass politiske, ideologiske og religiøse holdninger henger nøye sammen med hverandre. Man er først og fremst menneske, og alle mennesker er likeverdige. Hennes oppvekst og ungdomstid med inspiratorer som Grundtvig og Rousseau satte henne inn i dette tankesporet, og det hun lærte gjennom disse har hun funnet igjen andre steder og i andre sammenhenger. De politiske synspunktene og samfunnsideologien går igjen i ulike temaer, som religion, kvinnesak eller samfunnsproblemer som fattigdom. Når det er snakk om problemer i samfunnet er hun klar på at en må finne årsaken og roten til problemet, og endre strukturer i samfunnet slik at problemet ikke vedvarer. Som et kjent problem fra Jeppe på Bjerget påpeker; Alle vet at Jeppe drikker, men ingen vet *hvorfor* Jeppe drikker.

Det globale perspektivet og samfunnsengasjementet farget Huldass arbeid med norsk tradisjon og nasjonal identitet i stor grad, og dette skiller henne fra de fleste andre som var opptatt av norsk kultur og identitet i samtiden. Kultur, nasjon, globalt fellesskap, politikk og religion forener Hulda i et stort sammenhengende nett, uløselig forbundet med hverandre. Identitet skapes i dialog med omgivelsene, og i samhandling med omverdenen, men grensene mellom kulturer er elastiske og innholdet i en kontinuerlig endringsprosess. Fellesskapet er, ifølge Anderson, forestilt når det ikke bygger på menneskelige relasjoner, men det forestilte fellesskapet er ikke desto mindre et fellesskap, som ikke forsvinner selv om innholdet utvikles og grensene er flytende. Aktualiteten i Huldass arbeid gjør at moderne teorier om kultur og identitet kan understøtte hennes tanker rundt dette. Artikkelen ”’Couloured gentlemen’ fortel soga si” tar opp temaer som konflikter mellom etniske grupper, kulturforskjeller og

²²⁷ Anderson, *Imagined Communities*, s. 6

integrering, og filosofiske og ideologiske tanker rundt krig og fred, temaer som er like aktuelle i dag.

Den kulturelle identiteten finnes et sted mellom bevaring og utvikling, og dette krever stor kunnskap. I alle fall kan det se ut som Hulda mente omfattende kunnskap var noe av det viktigste både for å utvikle og bevare egen identitet, for å utvikle samfunnet, og for et godt og forhold til omverdenen, som fremmer utvikling i positiv retning. Huldas brede kunnskap gjorde at hun kunne ta en autoritativ (og opplysende) posisjon i arbeid med norsk kultur. Dette, og andre autoriteter i forbindelse med kulturell identitet og kunnskapsformidling vil jeg diskutere i neste kapittel.

7 Kulturell autoritet

Hvem har autoritet til å peke ut hva som er gamle gode norske verdier og ”ekte” norsk kultur? Som Brit Berggreen skriver i *Da kulturen kom til Norge*: ”Mennesker uten trygg forankring i egen kultur har lett for å følge dem som signaliserer at de vet veien”²²⁸. Om folk på Huldass tid mente at de ikke hadde trygg forankring i egen kultur er vanskelig å si, men det lå en vilje i store deler av folket om å rive seg løs fra Sverige, og stå på egne bein. Dette mener Randi Storaas var en av hovedmotivasjonene i fremveksten av norskdomsrørsla²²⁹. Interessen for egen kultur kan bli større hvis det ligger under et ønske om å skille seg ut fra noe annet. Som alle teoriene om kulturell identitet presentert i kapittel 2 påpeker, og som vist gjennom Huldass arbeider, oppstår identitet alltid i dialog med omverdenen.

Hulda Garborg hadde en nær dialog med omverdenen, sannsynligvis mer enn mange andre på samme tid. Nasjonalisme kan komme frem på forskjellige måter, og Huldass nasjonalisme var nytenkende og radikal fremfor nostalgisk og konservativ. Det handlet om å bevare kulturen på moderne premisser, noe vi får et godt innblikk i gjennom artiklene hennes i ”Heimen”. Når vi ser på Huldass autoritative holdning er det ikke tvil om at hun signaliserte at hun visste veien. Samtidig kan ”folket” ha vært for nær tradisjonen til å kunne peke ut de rette elementene. Dette er det Brødrene Grimm mente om deres eget arbeid med folkeeventyr. Bauman og Briggs skriver i denne forbindelse at: ”The folk could not inscribe the texts themselves or shape how they would be reinserted into modernity, because they are fortunately not consciously aware of their own quiet poetry”²³⁰. Den samme holdningen hadde Asbjørnsen og Moe til sine informanter. Bare ved å se kulturen utenfra (ved å være mer opplyst), men allikevel ha ett ben innenfor kunne de se folkets ”quiet poetry”. I Christopher Bruuns *Folkelige Grundtanker* ser vi også en lignende oppfatning om at folket ikke selv var klar over sin egen tradisjon, men det ble her ikke sett på som noe positivt, slik Grimm indikerer i sitatet over. Ifølge Bruun måtte folket *opplyses*.

Huldass autoritet lå ikke bare i området norsk kultur, men også god og sunn livsstil generelt, som vi ser i *Heimestell*. Hennes arbeid med matlaging var mye inspirert av smaker fra Frankrike, Italia, og Spania, samtidig som hun la vekt på å få mest mulig ut av de råvarene en hadde tilgjengelig²³¹. Den opplysende tonen i forbindelse med politikk, livsstil, og

²²⁸ Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, s. 205

²²⁹ Storaas, *Å velja fortid – Å skapa framtid*, s. 32

²³⁰ Bauman og Briggs (med sitat av Jacob Grimm), *Voices of Modernity*, s. 217-218

²³¹ Ruth-Hege Holst, *I Huldass kjøkken* (Det Norske Samlaget, Oslo, 2001) s. 7-8

barneoppdragelse/skoleundervisning er nok i stor grad inspirert av Rousseau. Det ser vi blant annet i temaet historieundervisning i skolen omtalt i kapittel 7. Rousseau gir også i *Émile* detaljerte opplysninger om kosthold, for eksempel betydningen av en variert diett med mye grønnsaker, og hvordan disse grønnsakene skal tilberedes. Frisk luft og fysisk aktivitet blir også tatt opp som viktige for barnets fysiske og kognitive utvikling.²³²

I dette avsluttende kapittelet skal jeg diskutere Huldas kulturelle autoritet i et perspektiv som trekker linjer til nyere tid. Når jeg kaller Hulda en folkeopplyser er det ikke fordi hun selv beskrev seg som dette, men på grunn av holdningen som kommer frem i arbeidene hennes, en holdning som vitner om en sterk vilje til å spre kunnskap på forskjellige områder. Mye av ideene som lå bak norskskoleopplæring, som folkeliggjøring av kultur og tradisjon er til stede også i dagens kulturdebatter, derfor skal jeg trekke noen linjer til autoritative posisjoner i kulturpolitikken i dag.

Bevaring forutsetter utvikling

Hulda viste blant annet i ”Heimen” hvordan eldre kulturuttrykk kunne leve videre i en mer moderne verden. Balansegangen mellom det nostalgiske og det nytenkende er til stede i enhver debatt om kulturarv. Den siste tiden har det pågått en debatt i media om norsk kultur og påvirkning utenfra, og dermed også en diskusjon om hva norsk kultur egentlig er. 3. desember 2012 innleverte Christian Tybring-Gjedde (Frp) et skriftlig spørsmål til kulturminister Hadia Tajik (Ap) om hva hun legger i ”norsk kultur”, og i hvor stor grad hun mener det er viktig å verne og beskytte norsk kultur. Kulturministeren svarte blant annet med å vise til kulturloven:

...målet med kulturpolitikken er å leggja til rette for at ’alle kan få høve til å delta i kulturaktivitetar og oppleve eit mangfald av kulturuttrykk’. Det er dette mangfaldet av kulturuttrykk som eksisterer til kvar tid, som kan seiast å utgjera norsk kultur i kulturpolitisk meining.

Norsk kultur har alltid vore i endring. Til dømes er språket representanten har forfatta spørsmålet sitt på, påverka av mellom anna latin, gresk og tysk.²³³

Tajik viser både til et lovverk som sier at kulturelt mangfold skal fremmes, og til hybriditeten i det som defineres som norsk kultur. Det å bruke uttrykkene *verne* og *beskytte*, mener hun derfor blir begrensende for mangfoldet. I tillegg vil det hemme en utvikling i positiv retning,

²³² Rousseau, *Émile*, s. 25-26 og 83

²³³ Christian Tybring-Gjeddes spørsmål til Kulturminister Hadia Tajik, 03.12.12, <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=55722> (hentet 05.04.13)

og hun argumenterer for at påvirkning utenfra ikke nødvendigvis er negativt, slik det blir fremstilt i Tybring-Gjeddes spørsmål.²³⁴ I Huldas kulturpolitiske arbeid ser vi at bygging av murer som avgrenser norsk kultur fra andre kulturer ikke er ønskelig. Det at en av de fremste talspersonene i sin tid for bevaring av norsk kultur hadde et så internasjonalt blikk som det Hulda hadde, indikerer at beskyttelse mot omverdenen ikke er det norske kultur trenger.

I den påfølgende debatten tydeliggjør Tybring-Gjedde at det i hans oppfatning er innvandring fra ikke-vestlige land som truer norsk kultur:

Det er vår kulturarv som vi har arvet gjennom generasjoner, som vi bør videreføre. Innvandring fra ikke-vestlige land fører til at det blir en segregering, med etnisk norske et sted og innvandrere et annet sted. Og da får du ikke en fellesskapsfølelse, sa Tybring-Gjedde, som mener innvandring truer den norske kulturarven.²³⁵

Tajik påpeker at ”Dei (Tybring-Gjedde og flere med han) blandar kultur som sosialantropologisk omgrep med kulturpolitikk”²³⁶. Det ser ut til at fellesskapsfølelsen det siktes til er et etnisk og kulturelt homogent norsk samfunn, noe som ikke i noen grad samsvarer med norsk kulturpolitikk. Vi kan også stille spørsmålet; har norsk kultur noen gang vært etnisk og kulturelt homogent? Vi har sett, gjennom ulike teorier om kulturell identitet at identiteten formes i dialog med omgivelsene, og kan dermed også si at det vi definerer som norsk kultur ikke hadde vært det den er i dag uten innflytelse fra omverdenen. Norsk kulturell identitet kan derfor sies å stå i et multirelasjonelt forhold til resten av verden. Det kan også se ut som om Tybring-Gjedde mener det ikke er noen kulturforskjeller mellom vestlige land, og plasserer seg med en vestlig arroganse i en ”vesten mot resten”-holdning.

Diskusjonen fører fort til at partene snakker forbi hverandre fordi de har ulike oppfatninger om begreper som *norsk*, *kultur*, og *bevaring*. Den generer flere spørsmål enn svar, som hva vi legger i begrepet *kultur*, hva er *norsk* kultur, og bevares den best ved å støte fra seg all utenfra påvirkning, eller er utenfra påvirkning en nødvendig del av kulturen? Spørsmålet er om et forsøk på å beholde kulturelementer i en statisk uforanderlig tilstand er det som til slutt vil gjøre at det forsvinner, eller kun eksisterer i en romantisk idé. I tillegg kan en fort finne ut at enkelte elementer som en ser på, og verdsetter som norske, ikke er spesielle for norsk kultur. I utdragene fra stortingsmeldingene i kapittel 2 er det lagt vekt på kulturelt mangfold som noe av det mest verdifulle for menneskelig utvikling. En levende kultur er en kultur i stadig endring og nyskaping, slik Gerd Baumann uttrykker det: ”If culture is not the

²³⁴ Christian Tybring-Gjeddes spørsmål til Kulturminister Hadia Tajik 03.12.12

²³⁵ Lars Martin Gimse og Helene Skjeggstad, ”Tybring-Gjedde: Nordmenn må bevare det norske”, <http://www.aftenposten.no/kultur/Tybring-Gjedde-Nordmenn-ma-bevare-det-norske-7082544.html#.UWa1hlg4XIU> (hentet 05.04.13)

²³⁶ Gimse og Skjeggstad ”Tybring-Gjedde: Nordmenn må bevare det norske”

same as cultural change, then it is nothing at all”²³⁷. Det er med andre ord stor grad av relativitet i de svarene som søkes i en kulturdebatt.

Hvem har da autoritet til å definere kulturen? Et definisjonsspørsmål kan bli vanskelig, og i noen tilfeller heller ikke det vi egentlig søker. I stedet for å gå inn i diskusjonen om hva norsk kultur er, kan vi heller spørre hvilke verdier *verdsetter* vi, uavhengig av påvirkning utenfra, og hvordan kan dette bevares og opprettholdes på best mulig måte? Hulda tar et klart standpunkt når hun mener det å se framover til det ”nye og tidhøvelige” er viktigere enn for enhver pris å holde på det gamle norske. Det kan virke selvmotsigende, men idealet var å få til dette, og *samtidig* videreføre et norsk uttrykk. Her er det snakk om både materielle og immaterielle verdier, som i flere tilfeller kan henge sammen, noe Hulda påpekte i ”Heimen”.

Dette løser imidlertid ikke problemet med hvem som har autoriteten. Vi kan her trekke linjer tilbake til Herder, og videre til eventyrsamlerne på midten av 1800-tallet. I alle disse tilfellene er det de intellektuelle, de *opplyste* som har autoriteten. Bare ved å ta et skritt tilbake og betrakte kulturen til en viss grad fra utsiden, samt tilegne seg mer kunnskap om omverdenen, var en i stand til å utpeke og utvikle tradisjonelle kulturuttrykk. En lignende mentalitet ser vi også i norskdomsrørsla, men her er det større fokus på å opplyse folket tilstrekkelig til at de selv skulle ta del i å videreføre kulturen. Det som ga Hulda kompetanse var omfattende kunnskap, og ved å studere fremmede kulturer kunne hun også ta et skritt tilbake og betrakte sin egen kultur med nye øyne. Samtidig var ikke kultur bare et uttrykk for identitet, kultur var (og er fortsatt) også politikk.

I dag finnes det flere organisasjoner som jobber med vern og formidling av norsk kultur, som for eksempel Norsk folkeminnesamling, Fortidsminneforeningen, og Norsk kulturråd, som er et statlig organ. Staten ville i 1964 påta seg større ansvar for kulturlivet og videreføringen av norske tradisjoner, derfor ble Norsk kulturråd opprettet i 1965 med formål om å: ”Stimulere skapende åndsliv i litteratur og kunst, verne den norske kulturarven og arbeide for at flest mulig kan få del i kulturgodene”²³⁸. Inkluderende aktiviteter og gode bibliotektilbud var blant satsningsområdene, og utover 1990-tallet ble også Den kulturelle skolesekken en viktig satsning. Disse målsettingene viser et ønske om at kulturen skal ”ut til folket”, og alle skal kunne ta del i dette. Det har også forekommet diskusjoner og debatter knyttet til kulturrådet med problematikker som hvor mye makt det skal ha, hvor mye selvstendighet det skal ha i forhold til regjeringen, og hvilke målsettinger som skal

²³⁷ Baumann, *The Multicultural Riddle*, s. 26

²³⁸ Kulturrådets nettside: <http://kulturradet.no/organisasjonen> (hentet 20.03.13)

vektlegges. Yngve Slettholm, leder i Norsk Kulturråd skrev i en kronikk i *Aftenposten* 28.04.12:

I hele rådets virksomhet har det såkalte armlengdes avstand-prinsippet stått sentralt. Man har sett seg tjent med et organ som kunne fordele tilskudd på kunst- og kulturfaglig grunnlag, frigjort fra politiske beslutningsprosesser. I et moderne demokrati må ytringsfrihet og ytringsmangfold ikke bare prinsipielt tillates, men aktivt stimuleres. På samme måte har samfunnskritisk, utfordrende og politisk ukorrekt kunst en viktig funksjon som del av et kunstnerisk mangfold.²³⁹

Selv om rådet er et statlig organ skal det altså holde politiske interesser på ”armlengdes avstand” slik at den frie og folkelige kunsten og kulturen får leve videre. Likevel vil aldri kunst- og kulturforvaltningen være fri for politiske mål (en annen diskusjon kan være om den *bør* være det). Enkelte mener rådet er kommet nærmere regjeringen med tiden, og dermed at selvstendigheten er svekket. ”De skulle representere den folkelige fornuft i rådets avgjørelser, mot kulturelitens smale interesser”²⁴⁰, skrev Dag Solhjell i et debattinnlegg i *Aftenposten* 16.02.07, der han kritiserer rådets reduserte uavhengighet. Hovedpoenget er at rådet skal representere ”folkets” interesser, og igjen står en overfor spørsmålet om *hvem* som best kan gjøre dette. Isteden for at ”opplyste” skal fortelle ”folket” om kultur, skal aktørene i rådet være representanter for folket, men det er allikevel en slags ”kulturelite” som står for selve kulturforvaltningen.

Fokuset rundt norsk tradisjon har ulike innfallsvinkler. På det politiske plan, som i den aktuelle diskusjonen startet av Tybring-Gjedde, dreier det seg sannsynligvis mer om immaterielle verdier og holdninger enn om kulturminnevern og materiell kultur, som for eksempel bunader. Vi kan si at det er et skille mellom det politiske, og den folkelige interessen for norsk kultur, mens dette i Huldas tid var mer sammenblandet. Men det er en viss sammenheng også i dag, som vi ser i forbindelse med Norsk Kulturråd og målsettingene om en demokratiserende kulturpolitikk. Det immaterielle og det materielle henger også sammen, da det kan trekkes inn materielle verdier i forbindelse med immaterielle verdier. Materialitet kan være til stede som representasjon for holdninger en ønsker å bevare. I Huldas tilfelle var det klare sammenhenger mellom politikk, kultur/kulturvern, og materiell og immateriell kultur, og bevaring og utvikling var sider av samme sak.

²³⁹ Yngve Slettholm, ”På armlengdes avstand”, <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Pa-armlengdes-avstand-6816683.html#.UUr2nFjKzIU> (hentet 21.03.13)

²⁴⁰ Dag Solhjell, ”Norsk kulturråd på spill”, <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Norsk-kulturrad-pa-spill-6447767.html#.UUrtsVjKzIU> (hentet 21.03.13)

Autoritet i media

”Det er den tid at folk tek til aa tenkje paa klede til vaaren. Og difor tenkte vi det kunde vera høveleg tid for ’Heimen’ til aa koma med nokre av dei bilæta og utgreidingane um tidhøvelege bunader, som vi gav fraasegn um i fyrste nr. av blade”²⁴¹, meddeler ”Heimen” 18. februar 1912. Her gjør spaltistene et forsøk på å være en slags trendsettere ved å spre kunnskapen om moderne bekleddning, basert på de gamle bunadene, til alle formål. Lettere vår- og sommerbekleddning var en av variantene som kunne tas i bruk. Det forutsettes her en kompetanse, som vi kan anta at Hulda mente hun hadde, og ville formidle videre.

Dagens medier gjør det mulig for flere å spre den kunnskapen de selv mener de sitter inne med, og å gi tips og råd om temaer som klær og mote, interiør, livsstil og kosthold, trening, og matlaging . Norskdoms-prosjektet er ikke til stede her på samme måte som det var i mye av Huldas arbeid, men håndarbeid er kommet sterkt tilbake i senere tid, og de gamle norske mønstrene er populære. Blogger om håndarbeid finnes det mange av, noe som kanskje ville gledet Hulda som skrev i Heimen 26. mai 1912: ”Ingen skal faa meg til aa tru noko so dumt som at det ’ikkje løner’ seg aa driva med handarbeid. Eg veit av røynsle at ikkje noko løner seg betre. Men snart er det ikkje anna folk trur løner seg enn aa sitja paa kontor og café”²⁴².

Noen av dagens bloggere får mange lesere, og kan slik fremstå som autoriteter. En kan da si at det blir leserne som gir kompetansen. Det at noen har mange lesere kan virke som en indikasjon på at det er verdt å lese. Det samme gjelder til en viss grad blader, selv om ikke alle kan skrive spalter i blader slik alle kan starte en blogg. Et blad er også avhengig av en viss mengde lesere, og det blir da leserne som opprettholder bladet. Når vi spør hvem som har autoritet til å drive opplysende arbeid, og hvordan de får den, kan vi i slike tilfeller si at det i stor grad er bestemt ut ifra popularitet blant folket.

Det finnes en stor mengde forskjellige blogger, og noen fremstår som mer ”profesjonelle” enn andre. Dette kan også påvirke hvor mye tillit de får blant leserne. Hvis de fremstår som profesjonelle, signaliserer de at de ”vet veien”, og slik Berggreen påpeker i sitatet over kan dette bidra til at de får mange tilhengere (Berggreens teori er imidlertid ikke basert på dette, men er i forbindelse med den kulturelle reisningen i siste halvdel av 1800-tallet). Det kan også være innslag av ”opplysning ” om norsk kultur gjennom TV-

²⁴¹ ”Heimen”, 18.02.1912

²⁴² Hulda Garborg, ”Heimen” i *For Bygd og By*, 26.05.1912 (hentet fra <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=4606>, 20.03.13)

programmer, som for eksempel underholdningsprogrammet ”Typisk norsk” (2004-06) som omhandlet det norske språket og kommunikasjon. Media er, og har vært, et viktig virkemiddel for å nå ut til folk, og Hulda brukte aktivt flere typer media for å uttrykke sine meninger og standpunkt. De meningene hun uttrykker i artikkelform finner en igjen i romaner og teaterstykker, et strategisk grep hvis en ønsker å nå ut til mange. Når Obrestad skriver at Huldas samfunnsengasjement i liten grad kom frem i det publiserte arbeidet (kapittel 1) vil jeg derfor ikke si meg helt enig.

Avslutning

Ut ifra det vi vet om Huldas omgangskrets i ungdomstid og voksen alder, og hennes beundring av Rousseau, ser det ut til at hovedinspiratorene for det jeg her kaller opplysningsprosjektet har vært Rousseau og norskdomsrørsla. I norskdomsrørslas fremvekst var det fokus på å opplyse, og ikke minst engasjere folket for å videreføre tradisjonene. Hulda tar dette ett steg videre når hun i tillegg til å bevare tradisjonen, vil utvikle og modernisere den, samt engasjere byfolk slik at de også ble en del av den norske identiteten. Byfolk hadde en tendens til å kopiere stiler fra andre europeiske land, som Frankrike og Italia, og Hulda ønsket derfor at de norske stilformene skulle bli like attraktive som franske moter.

Når det gjelder arbeidet med kosthold og ernæring viser dette en lignende tankegang. Mange av matoppskriftene er inspirert av sydligere europeiske land, men med gode norske råvarer som ingredienser. En kokebok der det finnes råd om fordøyelse, tannhelse, kroppsvask og hygiene, og husvask, indikerer at Hulda mente disse tingene hang nøye sammen. Inspirasjonen til dette kan hun ha fått fra Rousseau, som i *Émile* gir detaljerte råd om kosthold og fysisk aktivitet. Det var også et økende fokus på kropp og helse (og ”spisekunst”) rundt den tiden Hulda skrev *Heimestell*, som kan ha vært påvirkningsfaktorer.

Felles for de som har opparbeidet seg autoritet i opplysning om kultur er mye og bred kunnskap, slik at en kan se sin egen historie og kulturarv i perspektiv. På Huldas tid var det nok vanskeligere å få autoritet enn det det er i dag, hvis man ikke ”var noen” fra før, og slik sett kan en si at hun gjorde et strategisk valg av ektemann. Selv om jeg ikke vil påstå at det var derfor hun giftet seg med Garborg, er det ikke sikkert hun ville fått den samme autoriteten om hun ikke hadde vært Arne Garborgs kone. Dette er lettere med dagens tilgang til medier, der alle kan starte en blogg og spre sin kunnskap eller sine meninger, men det er ikke dermed sagt at de får autoritet. Det avhenger sterkt av hvor mange lesere de får og hvor anerkjente de blir blant andre med autoritet på området. Som Shapin påpeker, er all kunnskap avhengig av

tidligere lærdom og anerkjennelse for å kunne oppfattes som legitim, og er i den forstand en sosial konstruksjon.

For Hulda var mye av det kulturelle arbeidet knyttet til politikk, og det demokratiske og det folkelige var alltid et mål. Hvis vi ser på norskdomsrørsla var aktørene der venstreorienterte (mange med et uttrykk som lå ”til venstre” for partiet Venstre), og venstrepolitikk ble derfor en stor del av arbeidet med norsk tradisjon, som nynorsk, bunader og folkedans. Arbeidet med modernisering av kulturuttrykkene gikk imot det konservative og nasjonalromantiske, og var således en mer folkelig innfallsvinkel til tradisjonen. Vi ser blant annet i diskusjonene rundt Norsk Kulturråd at lignende temaer er til stede også i dagens kulturdebatter. Stortingsmeldingene om kultur fra 1990-tallet, nevnt i kapittel 2 er preget av fokus på kulturelt mangfold, verdien av dette, og hvordan dette kan føre til utvikling i positiv retning.

Vi har sett at Huldas oppfatning av det å bevare eldre kulturuttrykk forutsetter utvikling. Deler av kulturen som kun finnes på museum var ikke bevart i den forstand at det aktivt ble tatt i bruk av de menneskene kulturen tilhørte. Vi har også sett at et internasjonalt fokus når det gjelder kulturell identitet ikke visker ut egen identitet, eller kulturforskjeller, men kan bidra til en bedre forståelse for egen kultur, såvel som andre kulturer. Kunnskapen om andre kulturer kan også bidra til å fjerne en falsk følelse av overlegenhet som har vært gjeldende, spesielt i vestlige kulturer. Mye av dette kan vi finne igjen i Huldas publiserte arbeider, men slik jeg ser det, kommer det tydelig frem først etter å ha lest det upubliserte materialet i Håndskriftsamlingen. Uten at ideologiene uttrykkes eksplisitt i alle arbeidene, ligger de altså som et bakteppe for de aller fleste av Huldas publikasjoner.

Da jeg startet arbeidet med Hulda Garborg hadde jeg ikke sett for meg et så tydelig fokus på modernitet og utvikling, men dette viste seg å være et gjennomgående tema. Basert på de holdninger som kommer frem vil jeg si at hun befant seg i skjæringspunktet mellom bevaring og utvikling av kultur og tradisjon, med et vidsyn som plasserer norsk nasjonal og kulturell identitet i et globalt fellesskap. Dette kommer spesielt godt frem i artiklene ”’Couloured gentlemen’ fortel soga si” og ”Et myrdet folk”, i tillegg til dagbøker, *Rousseau og hans Tanker i Nutiden*, *Norsk Klædebunad*, og *Den store Freden*. Flere av temaene hun tar opp er høyst aktuelle i dag, og kan knyttes til diskusjoner om kulturformidling, kulturmøter og integrering. Det er derfor interessant å se det i forhold til både nyere identitetsteorier som Fink, Taylor, Appiah, Baumann, og Anderson, og i forhold til aktuelle kulturpolitiske diskusjoner.

Både før Huldas tid, som vi ser eksempler på hos Herder, Nietzsche og nasjonalromantikkens eventyrsamlere, i Huldas samtid med norskdomsrørsla, og i nyere tid med de aktuelle kulturpolitiske debattene (og i forbindelse med Labråten) er det foretatt verdivalg av hva som er viktig, ønskelig og representativt for kulturell og nasjonal identitet. Den senere kulturdebatten i Norge er mer preget av kulturelt mangfold enn et ønske om å opprettholde grenser mot fremmede kulturer, men dette synet er også i dag delt, som vi ser eksempel på i debatten mellom Tybring-Gjedde og kulturminister Hadia Tajik.

Hulda Garborg skiller seg noe ut fra andre forkjempere for norsk kultur med sitt vide syn på kultur, samfunn, religion og filosofi. I kritikken av de vestlige hvites innbilte overlegenhet peker hun på store tenkere av andre folkeslag, som Hiawata, Gandhi og Krishnamurti, som hun mente var mer innsiktsfulle enn tanker noen hvit mann hadde uttrykt. Med dette kan vi stille spørsmål ved hva vi legger i modernitet; handler det om teknologisk utvikling? vitenskap? filosofi? Hos Hulda handler det ofte om tanker og ideer, et område de vestlige hvite kunne ha mye å lære av ”dei myrke folkeslagi”. De hvites lite innsiktsfulle tanker om overlegenhet kaller hun *barbarisk*, og snur dermed skalaen for hva som er moderne.

Den indiske filosofen Krishnamurti presenterer hun som et mye mer moderne innstilt menneske enn de fleste hvite fordi han hadde tilegnet seg kunnskap fra flere folkeslag, og kombinerte nyere vitenskap med eldre filosofi. ”Liksom Gandhi studera Krishnamurti i skulane hjå den kvite rasen, men gjorde seg fri også der. No stend han løyst frå alle dogmer og lærarar, og segjer seg ha nådd ein tinde der han ser klårt til alle kantar og hev funne kvile i det absolutte, d.e. sanningi – ’den elskede’”²⁴³. Som Shapin er inne på, kan en spørre seg hvorfor det finnes så mange ulike oppfatninger om den sanne kunnskapen hvis det kun finnes én sannhet. Det å se alt klart betydde ikke nødvendigvis å ha funnet sannheten, men kanskje nettopp det å innse at det *ikke* finnes én sannhet, og at det å lete etter denne ene sannheten da ville resultere i en meningsløs og hvileløs søken. Dette er en filosofi som kan være aktuell på mange områder, også i spørsmål om ”ekte norsk kultur”; hvis det ikke finnes en fasit på hva som er ekte norsk kultur, vil det være meningsløst å lete etter det. Men diskusjonene rundt verdier en ønsker skal representere og videreføre kultur er allikevel ikke meningsløse.

Det er da lett å se hvorfor Hulda ikke ville plassere seg helt innenfor noen ”klikker, partier og menigheter”. Hun understreker den sanne kunnskapens uoppnåelighet i

²⁴³ Hulda Garborg, ”’Couloured gentlemenn’ fortel soga si” Ms.Fol. 1751

”’Couloured Gentlemenn’ fortel saga si” med et dikt av Krishnamurti som hun fritt har oversatt til nynorsk:

Å ven, du kann ikkje binde sanningi.

Ho er som lufti, fri, grenselaus, uforgjengeleg,
kann ikkje målast.

-

Sanningi har ingen kvilstad,
hev ikkje tempel eller altar,
er ikkje knytt til ein einskild gud-

-

Elsk livet! Ver fullkommen!

Liv utan kjærleik gjeng frå hus til hus,
ingen priser dets herlegdom-²⁴⁴

²⁴⁴ Hulda Garborg, ”’Couloured gentlemenn’ fortel saga si” Ms.Fol. 1751 (Diktet av Krishnamurti oversatt til nynorsk)

Litteraturliste

- Anderson, Benedict, *Imagined Communities* (Verso, London, 2006)
- Anderson, Berit, *Hulda og heimen*, (Bonytt Forlag, Valdres, 2001)
- Appiah, Anthony K, "Identity, Authenticity, Survival: Multicultural Societies and Social Reproduction" i *Multiculturalism*, Amy Gutman (red) (Princeton University Press, 1994) ss.149-163
- Bauman, Richard og Briggs, Charles L. *Voices of Modernity*, (Cambridge University Press, 2003)
- Baumann, Gerd, *The Multicultural Riddle* (Routledge, New York, 1999)
- Berggreen, Brit, *Da kulturen kom til Norge*, 2.utg (1. utg. 1989) (Aschehoug & Co, Oslo, 1994)
- Bavnbæk, Birthe, *N.F.S. Grundtvig* (Frolaget bbart. København, 2012)
- Dale, Johs. A. *Hulda Garborg* (Noregs Boklag, Oslo, 1961)
- Fink, Hans, "Om identiteters identitet" i H. Fink og H. Hauge, *Identiteter i forandring* (Aarhus, 1991) ss. 204-226
- Frykman, Jonas og Löfgren, Orvar, *Det kultiverede mennesket*, oversatt utg. av Kari Bolstad (original utg. 1979) (Pax Forlag A/S, Oslo, 1994)
- Frønæs, Kirsten, *Det blir ikke hull i en tann som er ren – Forebygging av tannsykdommer gjennom skolen 1910-1940* (Hovedoppgave i kulturhistorie, IKOS, UiO, 2006)
- Garborg, Arne, *Jesus Messias* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1906)
- Garborg, Hulda, *Dagbok 1903-1914*, Karen Grude Koht og Rolv Thesen (red)(Aschehoug & Co, Oslo, 1962)
- Garborg, Hulda, *Barndomsminne* (Aschehoug & Co, Oslo, 1935)
- Garborg, Hulda, *Heimestell*, 3. utg (1.utg 1899) (Aschehoug & Co, Kristiania, 1922)
- Garborg, Hulda, *Et frit forhold*, m. etterord av Jorunn Hareide (Spartacus forlag, Oslo, 1993) (original utg, 1892)
- Garborg, Hulda, *Den store Freden: Dramatiske dikt* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1919)

- Garborg, Hulda, *Norsk Klædebunad* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1917)
- Garborg, Hulda, *Kvinden skabt af Manden* (Aschehoug Forlag, Kristiania, 1904)
- Garborg, Hulda, *Kornmoe* (Aschehoug & Co, Oslo, 1930)
- Garborg, Hulda, *Rousseau og hans tanker i nutiden*, (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kristiania og København, 1909)
- Garborg, Hulda, *I Huldreskog* (Aschehoug & Co, Kristiania, 1922)
- Gjems, Richard, *'Et Taylor-System i Legemets Drift' – En undersøkelse av fletcherismen i Danmark og Norge med utgangspunkt i Alfred Bramsens forfatterskap 1906-1930* (Hovedoppgave i Etnologi, Institutt for Kulturstudier, UiO, 2003)
- Granstøl, Sigrid Bø, *Hulda Garborg: Forfatteren og feministen* (Aschehoug & Co, Oslo, 2012)
- Gripsrud, Jostein, *Folkeopplysningas dialektikk* (Det Norske Samlaget, Oslo, 1990)
- Hodne, Bjarne, *Norsk nasjonalkultur: En kulturpolitisk oversikt* (Universitetsforlaget, Oslo, 2002)
- Holst, Ruth-Hege, *I Huldas kjøkken* (Det Norske Samlaget, Oslo, 2001)
- Key, Ellen, *Gjer Heimen din Fager!*, oversatt til nynorsk av Karen Grude Koht (Norigs ungdomslag og Student-maallaget, Oslo, 1903)
- Lowenthal, David, *The Past is a Foreign Country* (Cambridge University Press, 1985)
- Moe, Jørgen, "Fortale og Innledning til Norske Folkeeventyr" 2. utg (1.utg 1851-52) (1882)
- Obrestad, Tor, *Hulda: Ein biografi*, 2.utg (1.utg 1992) (Gyldendal Norsk Forlag AS, 2001)
- Ricoeur, Paul, "What is a Text? Explanation and Understanding" i *Hermeneutics & the Human Sciences* (Cambridge University Press, 1981) ss. 145-164
- Roede, Lars, "Kopi og original – flytting og autentisitet" i A.B. Amundsen, B. Rogan, M.C. Stang (red), *Muséer i fotid og nåtid: Essays i museumskunnskap* (Novus forlag, Oslo, 2003) ss. 117-141
- Rousseau, Jean-Jaques, *Émile*, oversatt utg. Av Barbara Foxley (original utg. 1762) (Aldine Press, 1974)

- Rousseau, Jean-Jacques, *On the Social Contract*, Roger D. Masters (red), oversatt utg av Judith R. Masters (original utg. 1762) (St. Martin's Press, Boston, 1978)
- Selseth, Nils Tore, "Modernisering av bolighus på landsbygda" i *Nye hjem: Boligmiljøer i mellomkrigstiden*, Morten Bing og Espen Johnsen (red) (Norsk Folkemuseum, 1998)
- Shapin, Steven, *A Social History of Truth* (University of Chicago Press, 1994)
- Skre, Arnhild, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg*, (Det Norske Samlaget, Oslo, 2011)
- Storaas, Randi, *Å velja fortid – Å skapa framtid: Bunad som uttrykk for motkulturell verksemd*, hovedoppgave i etnologi (Universitetet i Bergen, 1985)
- Sundt, Eilert, "Fortale" i *Om Renlighedstellet i Norge*, (original utg, 1869) H.O. Christophersen, N. Christie, K. Petersen (red) (Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1975)
- Taylor, Carles, "The Politics of Recognition" i *Multiculturalism*, Amy Gutman (red) (Princeton University Press, 1994) ss.25-43

Nettkilder

- Arne Dag Østigaard, Store Norske Leksikon,
http://snl.no/.nbl_biografi/Hulda_Garborg/utdypning (hentet 16.04.13)
- Hulda Garborg, "Heimen" i *For Bygd og By*, 06.01.1912 (hentet fra <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=4606> 20.03.13)
- Hulda Garborg, "Heimen" i *For Bygd og By*, 18.02.1912 (Hentet fra <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=4606> 20.03.13)
- Hulda Garborg, "Heimen" i *For Bygd og By*, 26.05.1912, (Hentet fra <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=4606> 20.03.13)
- Stortingsmelding nr. 17, 1996-97, "Om innvandring og det flerkulturelle i Norge",
www.regjeringen.no
- Bjørnstjerne Bjørnson, tale 17.mai 1881, www.dokpro.uio.no/litteratur/bjoernson (hentet 04.03.13)

Christian Tybring-Gjeddes spørsmål til Kulturminister Hadia Tajik, 03.12.12,
<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=55722> (hentet 05.04.13)

Lars Martin Gimse og Helene Skjeggestad, ”Tybring-Gjedde: Nordmenn må bevare det norske”, <http://www.aftenposten.no/kultur/Tybring-Gjedde-Nordmenn-ma-bevare-det-norske-7082544.html#.UWa1hlg4XIU> (hentet 05.04.13)

Norsk Kulturråds nettside: <http://kulturradet.no/organisasjonen> (hentet 20.03.13)

Yngve Slettholm, ”På armlengdes avstand”,
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Pa-armlengdes-avstand-6816683.html#.UUr2nFjKzIU> (hentet 21.03.13)

Dag Solhjell, ”Norsk kulturråd på spill”, <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Norsk-kulturrad-pa-spill-6447767.html#.UUrtsVjKzIU> (hentet 21.03.13)

Håndskriftmateriale

Hulda Garborg, ”Et myrdet folk”, artikkel (Nasjonalbiblioteket, håndskriftsamlingen, signatur: Ms.Fol. 1737)

Hulda Garborg, Dagbok 12.09.1918 – 02.01.1919 (Nasjonalbiblioteket, håndskriftsamlingen, signatur: Ms.8 2022, NBdigital: BokID: 172223) 27.09.1918

Hulda Garborg, “‘Couloured gentlemenn’ fortel saga si”, artikkel/manuskript (Nasjonalbiblioteket, håndskriftsamlingen, signatur: Ms.Fol. 1751)

Asker museums rapporter fra tilbakeføring av Labråten (ikke publisert)

Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Graborgs heim, fase 1 (Akershus Fylkesmuseum, Januar 1996)

Bygningsundersøkelse og restaureringsplan: Hulda og Arne Garborgs heim, fase 2, (Akershus fylkesmuseum mars 1997)

Restaureringsplan, fase 3 (Akershus fylkesmuseum, 1998)

Registrering av interiøret på Labråten: Hulda og Arne Garborgs hjem (Akershus fylkesmuseum, desember 1995)